

AZ ATHENAEUM OLVASÓTÁRA

AZ ÉLET TARKASÁGAIBÓL

RAJZOK ÉS ELBESZÉLÉSEK

IRTA
Ifj. ÁBRÁNYI KORNÉL

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KIADÁSA
1895.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2016
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5557-07-1 (online)
MEK-16294

TARTALOM

A vita vége.

Egy rémes vacsora.

A Schiller-ház Weimarban.

La bella Venezia.

Peták Berci pályafutása.

Liszt Ferencznél Weimarban.

Liszt Ferencz mint író.

Egy borzasztó éjszaka.

A metamorphosis.

A Retyezát aljáról.

Az angol Göthe.

Egy szerelmes üveges.

A párbaj.

Egy üldözött czilinder.

A vita vége.

Egy vidéki városba kellett utaznom, hol egy régi barátomnak ígértem látogatást, s ezt be kellett váltanom. Utasítása szerint: előlegesen távsürgönyöztem, hogy megyek. Mert ez ép oly szükséges előzménye az efféle kirándulásnak, mint a szalonokhoz a bejelentés. A vasúton abban az illúzióban éltem, hogy a mi távsürgönyészeti viszonyaink közt a sodronyok villanyfutárja hamarabb célzt ér, mint a gőzmozdony zakatoló kocsiláncza, és teljes nyugalommal biztam magam a végzetre, melynek ottlétem alatt általam előre nem sejtett alakban érnie kell.

Vidéki városokról, különösen a mieinkről, soha sem voltam határozott véleményben. S nem tagadhatom, hogy daczára régi barátom ottlétének, úgy éreztem magamat, mint a játékos, ki egy kártyára tette föl pénzét, s nem tudja: nyerni fog-e, vagy veszteni?

Megérkezésem eléggé ominózus volt, mert nem várt senki. Szörnyű gyanú villant föl agyamban, s a távsürgönyezés kárba veszése kezdett bántani. Talán korábban érkezett meg a vonat, mint máskor? Nem! Hát későbbben talán? Nem, és mindenre nem! Alig tudtam egy talyigást rábeszélni, hogy vigyen be a városba; a gazember jobban megfizettetett, mint akármelyik pesti fiakker.

(Másnap reggel hallottam, hogy a talyigást agyonverték a korcsmában, mert lecsipte magát az én pénzemen, és belekötött egy obsitos bakába.)

Mikor már célznál voltam, barátom lakásán - a viszontlátás érzékeny jelenetei után - megvacso-ráltam és egy éjet töltöttem; akkor érkezett meg a sürgöny. Kerestem rajta, hogy hányszor kerülte meg a földet? De csak az volt rajta, hogy két nap előtt tették föl Pesten. Elrejtettem, hogy meg ne lássa valami tigris. Mert megjegyzendő, hogy az a vidéki város tigrisekben fölötte gazdag s én föltettem magamban, hogy politikai disputába nem ereszkedem. Hogy pedig másnemű disputába keveredjem, azt álmodni sem mertem.

Annál nagyobb volt meglepetésem, mikor harmadnap, a hol már torkig voltam a repcze, rozs, árpa, zab, búza közti különbség demonstrációival, a termés körüli remények és skepticismusokkal, tehát, hogy harmadnap egy diszes társaságban, melyben a nők a fővárosi divat szerint öltözve tetszettek maguknak (és megvallom, közülök több magamnak is), és a férfiak a magyar parlamentből tanult modorban konverszáltak (melyben tetszettek ugyan maguknak, de nekem annál kevésbé), szóba jöttek némely társadalmi kérdések, melyekbe belevonták az irodalmat és a művészetet is. Hogyan? hát efféle luxus artikulusokkal is foglalkoznak még nálunk a mi kutyaversenyek és kaszinói kártyázásokban gazdag provinciáinkon? Elbámultam, és az a szobaczcicus, kit Othello, gazdája azzal biz meg, hogy neje, illetőleg asszonya erényén kémlelődjék, nem dugja hallérzékeit oly mohó vágygyal és szívdobogással a kulcslyukra, mint én nekikezdttem a megjegyzések figyelésének. És megvallom, mindinkább újultam, éledtem, mert e társalgásban a jó zenéhez szokott füleket soha sem gyötörte egy-egy hamis hang vagy durva fogás.

Im azonban egyszerre egy vakmerő akkordot hallok, mely a jövő zene igényeivel lép föl. Valaki kimondja, hogy az antik dráma minden tekintetben fölötte áll a romantikus drámának. Shakspeare meg sem közelitheti Sophoklest vagy Euripidest.

Ez a megjegyzés épen úgy hatott rám, mintha a muzulmánok azt állítják, hogy Krisztus az isten fia, és neki nem Mahomed az egyetlen prófétája, sőt sem inge, sem gallérja.

Én Shakspeare-nek föltétlen bámulója vagyok. Csodálom őt, mint olyan tüneményét az időknek, ki az emberiség összes jelentőségét magába foglalja; ki föltalálta az emberi szenvedélyek huszonnégy betűjét, s ezen betűk különféle összerakása által megismerhetjük az embe-

riség egész benső világát; kinek szelleme az utána következett kor legnagyobb géniuszeit, kritikussait rajongással tölti el, s a kit megérteni is annyi, mint jóval fölüllemelkedni a közép-szerúségen.

Ez állítás fölízgatott. Úgy éreztem, hogy valaki keztyűt dob élém. Hirtelen fölemeltem. S egyelőre csak fölsohajtottam (a kaczagást nagyon sértőnek tartom ellenséggel szemben is), s azt jegyzém meg, hogy tréfából állítja tán? Mire ő ünnepélyes határozottsággal kijelenté, hogy ez nem tréfa, ez komoly meggyőződése, s feleletemet be sem várva, megkezdte a hellen dráma magasztalását.

Beszéde alatt, melyben mindinkább fölhevült, figyeltem egyéniségét. Hosszú, vékony arcza volt. Vonásai sok érzést és sok átélt szenvedést árultak el, melyeket én az első perczen a blazirtság kinyomatának tartottam, mert nem hittem, hogy blazirt ne legyen az, ki ilyen állítás komoly vitatásában kedvét leli. Föltűnt, hogy beszéde alatt halvány arcza kipirúlt, szemeit lelkesedve szögezte egy pontra, s egész beszéde alatt nem tekintett rám, mintha nem is nekem beszélt volna. Szavaira azok is oda gyűltek, kik ezelőtt tőlünk elvonulva társalogtak, s úgy vettek bennünket körül, mint a sorompók küzdőit a pályabírók, a győző számára tartván a koszorút.

Ő szólt:

- Shakspeare érzékileg adja vissza a valót. Ő nem békit ki az étellel. Nem eszményit annyira, hogy cselekvényeiben ne azt az életet látnók, mely bennünket körülvesz, s alakjaiban ne azokat szemlélnők, kiket ismerünk. Ő akkor is reális, ha eszményit. Az idealismusnak csak szikráit látjuk benne: de annak szelleme nem lengi át műveit. Mi az ő általa rajzolt szenvedélyek zordságától megdöbbenünk s fájdalommal telünk el. S mily mások a hellenek! - sohajtott rajongó mosolylyal. - Ők minden érzést megtisztultan állitanak elé. Náluk minden bűn alapja a nemesség: a nemesség, mely kényszerhelyzetbe jő és bűnt követ el. Még Oedipus is ártatlan, ki apját megöli s anyját nőül veszi; Orestes anyagilkossága nem bánt, mert Klímenestra óhajtja halálát. A helléneknél minden bűnnel, minden szenvedéssel kibékülünk, mert eszményítve látjuk, menten a rideg való megrázó színezésétől.

És így beszélt tovább.

Én válaszomban - mint ő tett - eleintén szintén általánosságban állítottam szembe Shakspeare-t a hellenekkel. Mondtam, hogy Shakspeare tükre az emberi érzelmeknek. Nagy abban, hogy minden vonása igaz és természetű, s eszményi abban, hogy képzeletileg áll elő: nem utánzás, hanem teremtés. Egyes jellemeket, kedélyállapotokat oly általános igazságokkal jellemez, melyek azon egyénektől elvontan is alaptörvényeknek tünnek fel. Nála az idő és tér egységét az életegység helyettesíti. És ha Brutus föltámadna s elolvasná Shakspeare Brutusát, így kiáltana föl: »Én nem haltam meg!« Így tenne Rikhárd, Macbeth és mindnyájan, kiket ő fest. S ezeket szembeállítva a hellen drámairókkal, kiknél mesterkéltebb a cselekvény lefolyása, pathetikus a szenvedély kifejezése, s kiknél a cél a retorika (nem vonva le érdemükből az egyénítés és jellemfejlesztés magasztosságát), kijelentettem, hogy nem képelek embert, kinek ítéletében ne a romantikus dráma nyomná le a mérleget az antik drámairódalommal szemben.

De ő érzéketlen volt az általam kimondottak befogadására. Nem válaszolt állításaimra, hanem a saját állításait vitatta tovább. S szüntelenül visszatért arra, hogy Shakspeare nem békit ki az étellel, s ürt hagy bennünk.

Hiába feleltem erre, hogy ez ürt betölthetjük a belőle vont élettapasztalásokkal. Megismerjük benne azon rugókat, melyek a lélekben valamely nemes vagy gaz tett indokai, s közvetve önmagunkat ismerjük meg. Ő nem engedett nézetéből semmit. Rajongással csüggött állításain: eszmény, költészet, művészeti forma voltak a bástyák, melyeken belül semmi érvet nem engedett behatolni.

Reggelig disputáltunk. A pályabírák lassankint mind elszállingóztak, s másnap ha találkoztunk, első kérdésük az volt: meggyőztük-e egymást?

S azután bárhova mentem, színházba, kaszinóba, könyvtárba, ott találtam ellenfeletem. Folytattuk a vitát. Formális lázzá fejlődött ki bennünk a vetély, s nekem az a tudat, hogy nem győzhetek s magamat le nem győzhetem, elvette nyugalmaimat. Éjjel-nappal elméletekkel foglalkoztam, törtem a fejemet frappánt definíciókon, a melyekkel őt megszorítam. Mindig azt hittem, hogy megvan, s mikor alkalmaztam, akkor láttam, hogy nincs meg. A kik beszédünket hallották, nekem adtak igazat; de mit ért ez nekem, ha ő nem engedett?

Négy napig tartott a háború, s én úgy éreztem, hogy a harmincz éves háborút küzdtem végig.

Negyedik napon barátommal kimentünk a temetőbe. Nem azért mentem oda, hogy ellenfelemmel ne találkozzam, hanem mert az egyik nevezetessége volt a városnak, mit látnom kellett, ha csak a várost megsérteni nem akartam.

Igazán szép temető! A sírok alig látszanak az óriási fák lombjaitól. Egész erdő, mely a madarak dalával van tele, s nem az a temetői elhagyatottság, leverő némaság áll itt, mely más temetők jellemvonása.

Néztük a sírokat, melyek majd mind virágosak, tiszták és épek, s ime, egyszerre egy sírkövet pillantok meg, melyen ellenfelem vezetéknevét olvasom. »Hát még itt is?«

Megdöbbsentem s közelebb hajoltam, miközben barátom, ki észrevette, hogy rá irányzom figyelmemet, mintegy útbaigazítólag fölszólalt:

- Ott fekszik N. N. négy gyermeke. Oly szép volt mind, hogy alig vala másuk. Kedvesek is voltak. Két fiú, két leány. A legöregebbik tizenegy éves, a legfiatalabbik hét éves. Egy hét alatt halt meg mind a négy. Egyszer kettőt temetett egyszerre. És barátom erre elkezdte szavalni Dante-ből Ugolinó végsorait:

»Ott meghalt: láttam őt meghalni, s láttam
Úgy, mint te engem látsz, meghalni mind
Egymás után, szivrázó hervadásban.«

Könyvek gyűltek szemembe.

- Miként birta el e kínt? - kérdeztem megindulva.

- Azt magam is csodálom! - felelte barátom. - Mikor negyedik gyermeke meghalt, elmentem temetésére, hogy lássam, mint kíséri ki utolsó gyermekét. Némán, könny nélkül, oly nagy lelki erővel követte a koporsót, hogy én sirtam helyette. Sirtam, barátom, mint a gyermek.

- Bizony nem kis dolog egy apának egy hét alatt négy ilyen gyermeket veszteni el! - folytatta barátom, mig én csak bámultam a sírkövet, mintha az apa márvány lelki szilárdságát bámultam volna, s szóra képtelen valék. - Azóta mindennap kijő meglátogatni gyermekeit; és nincs oly vihar, nincs oly vad téli idő, hogy látogatását csak egyszer is elmulasztaná.

Ekkor villant át lelkemen, hogy miért keresi ő a költőnél az eszményit, a kibékítőt. Miért fél ő Shakspeare zord, leplezetlen természetességétől.

Minden tisztán állt előttem.

Ekkor léptek hangzottak. Ő jött. Fájdalmasan mosolygott és a sírhantra mutatott.

- Tudom! - szóltam, és kezet szorítva, otthagytam őt. Éreztem, hogy az ily fájdalomnak zavaratalanságra van szüksége.

Az nap este ismét találkoztunk egy társaságban; a társaság tagjai a mint megláttak bennünket, fölkiáltottak:

- Hol hagytuk el tegnap? folytassuk a vitát! Ki éljen: Shakspeare vagy Sophokles?

Ő - láttam - kész lett volna folytatni a vitát; láttam arcát kigyúlni, szemeit ragyogni; de én hirtelen közbevágtam:

- Meg vagyok győzve.

Ő talán elérte. Más, tudom, megveretésre magyarázta.

Ez volt a vita vége.

Egy rémes vacsora.

A hagyományos magyar vendégszeretnek tulajdonsága a vendégfogdozás és a vendégmarasztás. - A vendégfogdozásról fogalmunk lehet, ha Szigligeti »Nagyapó« című népszinművét láttuk; a vendégmarasztásról pedig fogalmunk lehet, ha a Józsa Gyuriról fönmaradt adomákat ismerjük, melyekben nem egyszer fordul elő szekerek összetörése, lovak agyonlövetése, kocsisok eltüntetése stb. Hanem arról a »vendégmarasztás«-ról, melyről a következő sorokban igyekszünk tájékozást nyújtani olvasóinknak, csak annak lehet fogalma, a ki elolvassa.

A dolog természetéből következik, hogy az eseményben legalább is két személynek kell szerepelnie. Egy házigazdának és egy vendégnek. - Ki volt a házigazda, és ki volt a vendég? Azonnal megtudjuk. - Nem illenék elébb megismernünk őket, mint ők egymást megismerték: noha ismeretlenül (mint mondani szokás) elég sokáig ismerték már egymást.

Az ember hányat ismer az életben, a kiket még sem ismer! Hánynak köszönünk a legszívelyesebb nyájassággal az utczán, s nem tudók megmondani a nevét. És hánynak tudjuk a nevét és még sem ismerjük: és hánynak nem ismerjük önmagunkat sem!

Ezen kategóriák egyikéhez vagy talán mindenikéhez tartoztak ők is. Egy csapszékbe járván hosszabb ideig, lehetetlen volt kikerülniük, hogy egy pár pohár bort együtt ne öntsenek le. És mégis, talán lehető lett volna egymást kikerülniük, ha akarták volna. Mert minden az akarattól függ, mondja Schoppenhauer: még a nemakarát is akarát, még az éhezés is akarát, s ha valaki pofon üttenek, az is akarát. Akarunk a világra jönni és akarunk meghalni, noha mi minderről mitsem tudunk. De elég, hogy Schoppenhauer tudja.

Igy tehát Schoppenhauer bölcselmi rendszerének hódolván, ők is akarták egymást ki nem kerülni. S így miután együtt kell látnunk borozni őket, kénytelenek vagyunk ismeretlenül ismeretséget kötni velük.

Az egyik hosszú, száraz, aszottképi férfi, mély átható tekintettel. A másik tetőtől talpig víg czimbora. Amaz a pohár fenekére néz ha iszik, emez a szeméit forgatja, s csak akkor néz poharába, mikor nincs benne mit látni. Amaz komor, ha józan, de féktelenül nekividámszik, ha berug; emez humoros, ha józan s nekikeseredik, ha Bachussal van dolga. Ez mindig korábban jó a csapszékbe, az mindig későbbben. A korán jött rendesen vacsorál is, az utóbb jött soha. A vacsoráló rendesen szidja az ételeket, az utóbb jött erre kevély nyugalommal szokta mondogatni: »én már megvacsoráltam otthon.« S elmondván mit evett, keserű sohajtozásra kényszeríti a másikat. Az ismeretlen ismeretség első stádiuma tehát a gyomor körül esik; s miután rendesen úgy van, hogy a jóllakott ember kevesebbet beszél, mint a jól nem lakott ember, természetes, hogy a vacsorázó nagyobb szerepet játszott a beszédben mint a másik.

A rossz vacsorák melletti őszinte szidalmak között tehát megtudjuk, hogy ő a szinpad deszkáin szokta lejátszani mindazt, amit más az élet szinpadán végig cselekszik. Szerelmes színészből lett hős, hősből apa-színész. De gyermekei sohasem voltak: ő legalább a törvényszék előtt háromszor esküdött meg erre. Különös kedvtelésekkel szeret beszélni oly szindarabokról, melyekben a szinpadon ebédelni vagy vacsorálni kell. Azt hiszi, hogy az ily darabok nagyobb belbecscsel bírnak mint Shakspeare tragédiái, melyekben ugyan némelykor szintén akad egy kis vacsora, de ahhoz kinek volna kedve? Kinek volna kedve athéni Timonnal forró vizet, s Titus Andronikussal emberhust vacsorálni? s kinek volna kedve a jó vacsora mellől szüntelenül rémülten ugrálni föl Macbethben s tönkre tenni az emésztést. Egy szóval, Shakspeare nem sokat törődött a dráma igényei mellett a gyomor igényeivel.

Igy folyván hosszabb ideig a beszélgetés, a másik, a ki élettörténetéből nagyon keveset beszélt, s legfőleg néha emlékezett meg Dániel prófétáról, ki oroszlánokat szelidített, mondván: hogy ez nem nagy dolog, s nem volt érdemes a papoknak oly nagy lármát ütni belőle; néha sóhajtozott a római czézárak kora után, mikor is az állam legfőbb érdekei a czirkuszokban játszottak le; megismerhette a színészt, de a színész nem őt, mert a színész e szavaknak nem tulajdonított mélyebb jelentőséget, s még az sem tűnt föl neki, hogy az illető oly szuró szemekkel néz rá, mintha nyársra akarná huzni. Nem volt ideje minderre a roszt vacsora miatt.

Egyszer az aszottképi éppen akkor lép a korcsmába, mikor a színész egy pinczér fejéhez vág egy tányér rostélyost. Ezt lehetetlen volt egy nemes elhatározás nélkül látnia s ez elhatározás nem volt más mint az, hogy szerencsétlen poharastársát meghívta másnapra vacsorára magához. E pont már az etikett szabályaiba vágván, kénytelenek voltak egymásnak megmondani neveiket. A színész X. sajnálta, hogy elébb nem tette tiszteletét, az aszottképi Y. azonban biztosította, hogy ő nem fogad viziteket, mert foglalkozása nem engedi. - Bizonyosan kereskedő vagy iparos, gondolá magában a színész, s aznap látható szupremáciával társalkodott vele. Szidta a czirkuszokat és kötél-táncosokat, mint a kik demoralizálják a művészetet; az aszottképi engedett szidni mindenkit, csak az oroszlán-szelidítőket nem, mert - ugymond - azok nagyobb hősök mint Goriolán a - szinpadon.

Eljött a másnap. Házigazda és vendég találkoztak egy kitűzött helyen, s azzal siettek a vacsora színhelyére. A vendég csak azt kérde házigazdájától: van-e felesége?

- Van, válaszolt az röviden.

- Milyen származásu?

- Orosz lány.

- Ah! tehát nem tud magyarul.

- Nem igen szokott beszélni.

No így hát nem kell neki udvarolni, s többet lehet enni, gondolá nemes vendégünk, tiszteletet akarván szerezni háziasszonyának.

Eközben egy nagy térre értek, hol lámpák nem égtek. A pokoli sötétségben a vendég nem tudta hová vezetik. Egyszerre csak belépnek valahová, mi sátorhoz hasonlít, ott egy asztal meg van terítve két személyre. - Helyen vagyunk - mond a házigazda, s rögtön hozzák a vacsorát. - Párolgó tálak kerülnek az asztalra, zordképi ficzkók hordozzák be. Oly néma mind s oly ádáz szemek vannak. Asszony nincs sehol. - De hát hol a felesége?

E pillanatban egy rettentő ordítás hallatszik. - Vendégünk majd összerogyik. Hisz ez oroszlánbőség. A házigazda mosolyogva szól, ez az én feleségem.

Derék! - tehát ön vadállat-mutogató? - Ejnye hogy ezt elébb nem mondta. Most már értem előszeretetét a római czirkuszok iránt. Mondja csak milyen állatai vannak? Hyenák, medvék, tigrisek, oroszlánok?

Ujra egy rettentő ordítás.

A menaszériás mogorván odaszól egy zord ficzkóhoz: »mond meg Nérónak, hogy ne ordítson, mert megverem.«

- Micsoda? ön veri az oroszlánt?

- Meghiszem azt. De hát lássunk a vacsorához. És hozzáálltak.

Mily romantikus helyzet! vadállatok közt vacsorálni! Igaz, hogy ketreczekben vannak, mert máskülönben talán ők vacsorálnának: de a helyzet így is sok érdekességet ad, s oly jótékonyan izgatja a gyomrot.

- Ugy-e így nem lehet a korcsmában vacsorálni?

- Ah! sóhajt a vendég, s válaszul nagyot nyel, s újra harap. Ki főzte?

- Ficzkóim. Az afrikai és ázsiai rengetegekből tanulták meg a bográcsban főzést, azóta nem tudok más ételt enni. Szép dolog a vadállatokat megfékezni! Megverni, megalázni! Nem látott ön még engem oroszlánaim közt?

- Nem. S megvallom, nem is szeretném látni. Mindig borzadtam az ily látványtól. Hideg-lelésbe ejt az a gondolat, hogy ha a puszták királya csak egy perczre lázadna föl, mily rémes halált halna az, ki hatalmával vakmerő játékot üz. Hisz farkának egy legyintésével agyoncsap-hatja önt. Egy harapással ketté haraphatja, egy ütéssel száz darabra zuzhatja, és ön minde-re nem gondol?

- Ha ha ha! Én minde-re nem gondolok! Mert fölösleges erre gondolnom. Én elbűvölöm a puszták királyát szememmel, és gyáva, engedelmes csecsemővé, alázom. Ők ismernek engem és rettegnek tőlem. Az élet csak úgy szép, ha izgalmi vannak, s lehet-e élet izgalmasabb mint az enyém?

Valóban a színész szégyenkezve látta be, hogy egy oroszlánszelidítő szinpada sokkal hatalma-sabb mint Thália papjaié. A színész mások életével, az a maga életével játszik. S érezte, hogy házigazdája mellett nincs joga főnhéjazni; oly szerény, oly alázatos ember vált belőle pusztán ama gondolatra, hogy gazdája oroszlánokat korbácsol, hogy szinte az étvágya is elment. A házigazda pedig ivott mint egy kefekötő. Lassankint kezdte elveszteni komorságát, s kedélye kezdett belejátszani a féktelen vidámságba, míg a vendég a nekikeseredés stádiuma felé köze-ledett.

Hanem Nérónak ma nem volt engedelmeskedő kedve, s kegyetlenül ordított minden parancs és fenyegetés daczára.

A házigazdának meg kellett mutatnia, hogy ő az ur a házban, s föl is öntvén a garatra, nem késett ezt tettekkkel bebizonyítani.

Dühösen ugrott föl az asztaltól, s korbácsot ragadott.

- Az istenért - dadogá a vendég - mit akar?

- Moresre tanitom a feleségemet. S azzal kirohant.

A színészben megfagyott a vér. Villáját leejtette, merőn nézett maga elé, mint kinos álmában Lady Makbeth, s tompán mormogá: »nem jó többet vissza!«

Odakint rémes káromkodások és korbácsütések hangzottak. Most veri az oroszánt! De hátha az visszaüti s azon a nyiláson, melyen a házigazda bement, kiszabadult, talán idejő, mert más kijárás nincsen; ó! borzasztó gondolat! El innen! és fölugrott, hogy elszaladjon. Hanem e pillan-atban valaki megragadta karját. Talán csak nem akar bucsú nélkül elfutni a bucsúlakomáról?

Az állatszeliidítő volt. Tehát még él. Ó! ti gyáva oroszánok!

És újra leültek, s tovább ittak. A vendég kezdett kevesebb veszedelmet látni abban, hogy valaki egy oroszánt megkorbácsol. Különösen ha az engedi magát. Talán ő is meg tudná tenni? Mi kívántatik hozzá egyéb mint erős szem. Neki elég erős szeme és tekintete van. Hogy tudott előbb úgy megijedni? S dühös vakmerőség szállta meg. Szeretett volna korbács-csal az oroszánok közé rohanni; s oly dühös szemekkel nézett házigazdájára, mintha oroszán állt volna előtte.

Bátorságát kimutatni nem késett az alkalom. - Néró ismét bőgni kezdett.

- Ez már kiállhatatlan! kiáltá a vendég, meg kell tanítani!

- Adjátok ide a vasvesszőt, kiáltott a szelidítő. Jöjjön, nézze meg a leczkét.

- Megyek, s ha kell be is megyek önnel az oroszlánok közé.

- Csak maradjon a ketreczen kívül.

- Fölséges multság!

S rohantak mindaketten, s egy pillanat múlva a vadállatok előtt álltak.

Kisérteties félhomály derengett a nagy teremben, s csak a vadállatok szemei csillámlottak. Van valami daemoni a vadállatok szemeiben, mely lebüvöli azokat, a kik nem szoktak hozzá, s a színész egy pillanat alatt elvesztette közöttük rettenthetlen bátorságát. Mégis tán nem tréfadolog ezekkel szabadon komázni. Megbánta, hogy bejött, de már csak ott benn kellett maradnia.

A házigazda berohant az oroszlánbarlangba. Két oroszlán volt benne, egy hatalmas him, ez volt Néró, és egy nőstény. A nősténynek kölykei voltak, kiket épen akkor szoptatott. Jaj nekünk! ha föllobban benne az anyai érzelem. A mesék pedig annyit beszélnek az oroszlánanyák szeretetéről. Bár volna mind hazugság! Mi lesz ebből? A szelidítő - a bortól is fölhevülve - rémitő dühvel támadta meg királyi rabszolgáit. A vasvesszővel végig verte őket, hogy azok tajtékoztak és iszonyuan morogtak! A nőstény csak csecsemőit védte: szájába ragadta mindakettőt és a ketrecz rostélyához szorította, hogy védje a vasvessző csapásaitól. Szemeiből könnyek csorogtak, a düh, félelem és szeretet vad könyei! Mily vérfagyasztó látvány! A színész nem tudta, hogy él vagy hal? Egész teste reszketett, szeretett volna szaladni és nem tudott mozdulni. Mint a kit egy rémitő ígézet ver meg, úgy dermedt sóbálványnyá, s delejes kényszerből tapadt szemeivel azon látványhoz, mely eléje tárult. S látnia kellett mint huzódik a him oroszlán a nőstény felé, hogy testével fedezze. Ha az az örült szamar meg meri ütni a nőstényt, akkor irgalmatlanul el van veszve! Most megütötte! Ártatlanul ütötte meg. A him fölemelkedik, kinyújtja lábát, megérinti a dühöngőt, és az összerogy! Vér! Vér!

E perczen a színészt valaki hátulról pofon üti.

Ő elájul! Se lát, se hall. S csak az asztal mellett ocsudik föl. Szemben vele házigazdája ül, és iszik mint egy kefekötő.

- Mi történt?

- Gyerekség. Elbotlottam, de látja, hogy itt vagyok. Nem szabad elveszteni az embernek a lélekjelenlétét. Maga barátom ugyan elvesztette. Ugyan kérem térjen magához. Csak egy majom ütötte pofon tréfából. Be nagy dolog arra, hogy valaki elájuljon miatta. No igyék! holnap már ugy sem lát. Megyek más városba. Igyék ebből a vörösből.

A vendég álomszerűen nézett körül. Nem volt képes rendbeszedni gondolatait. S az első szó, a mi ajkán kijöhetett, az volt, hogy: ő megy! ő az istennek sem marad itt tovább! Az ő élete drága, arra szüksége van a hazának. Nem olyan olcsó mint egy állatszselidítőé, a kit ha ma megesznek az oroszlánok, holnap a kutya se ugatja meg. Ő megy!

- De bizony nem megy innen míg én nem akarom, én pedig nem akarom a mig bor van az asztalon. Ezt ki kell inni becsületből.

- Nem iszom én egy kortyot se többet. Jó éjszakát.

- Nem marad szép szóra?

- Nem, csunya szóra se.

- Nem-e?

- Nem!

- Hé! ficzkók, bocsássátok ki Nérót, Caezárt, Brutust és Cassiust!

És a házigazda hatalmas talpát vendége vállára teszi, a ki rémülten hanyatlik vissza székébe, s a mint föltekint, két kénes szemmel találkozik azon a helyen, a hol azelőtt a gazdáéit látta.

A Néró állt előtte.

- Uram Jézus! Te gyilkos, te vérszopó, hyena, tigris.

És földöntuli elhatározással rohanta meg a vele szemben állt fenevadat. Rémes ordítás lebegtette meg a bódé függönyös falait. A ketreczek mind kiokádták pokolbeli tartalmukat, s a hyena, a tigris, a leopárd fogcsikorgató vonitással jártak a küzdők körül fehér fogukat csattogtatva!

Szinészünk küzdött, mint Makbeth az ötödik fölvonásban ellenfelével, kit nem asszony, hanem leány szült, t. i. orosz lány. A bős állat föltátotta hatalmas száját, kissé meghátrált, azután előre rohant, agyaráit színészünk czombjába vágta, egyet rántott rajta, s elkezdte a teremben körülhúrcolni. Majd az ajtón kitört, s végigvonszolta az utcán. Egy sarokkőhöz hozzávágta a fejét, s ezzel eltűnt a színész öntudatából az egész világ, minden szörnyállatostul.

- - -

Ennyi az, a mire színészünk visszaemlékezik.

Esküdjök, hogy a ki meghurczolta, az orosz leány volt és nem porosz ló. A többiről nem állhat jól. De az állatszelistő bora, ugy emlékszik, jó volt.

A Schiller-ház Weimarban.

- Uti emlék. -

Legérdekesebb minden Schiller-ház között a weimari, mert a nagy költő itt fejezte be életét. A ki belép, mély megilletődés szállja meg. A szűk és sötét falépcső, melyen fölhaladunk, lépéseink dobbanásában viszhangozza: rajtam ment föl ő utoljára. Az ajtó, melyet fölnyitunk, halk neszében susogja: engem nyitott ő föl utoljára. A szobák szomorú csendje némán hirdeti: bennem halt el végsőhája, s íróasztala, mely érintetlenül áll azóta, a többivel együtt mondja: rajtam irt utoljára.

Utoljára! nincs oly nagy szellem, kinek ne kongana e bús harang »utoljára!« És nincs oly kis szellem, kinek halálos ágya mellett ne futná át lelkünket a fájó borongás, mely önmagát gyászolja, mikor amannak halálára gondol. E fájó borongás költi föl alanyiségünket, mikor e házba lépünk. Élve visszük magunkban oda Schillert: s ott látjuk az ágyat, melyben meghalt.

És azért legérdekesebb a weimari Schiller-ház minden társa között, mert kettős érdekű. Benne látjuk Schillert a halhatatlant és Schillert a halandót. Az elsővel sirunk, nevetünk, mint Hamlet színésze »álom indulatban,« a másodikkal egész lényünkkel összeolvadunk. Együtt látjuk magunk előtt az embert és a költőt. Az embert, a ki költő volt, és a költőt, a ki ember volt. Látjuk a helyet, hol az ember halhatatlanná lett a költőben; s látjuk a helyet, hol a költő halandóvá lett az emberben. A költőről tiszta képet s ítéletet viszünk magunkkal oda; az emberről ott akarunk tiszta képet szerezni magunknak. Hol lehetne jobban? Mindenkit meg lehet itélni szobájáról, mondja a közmondás.

S nem csupán falakat s butorokat nézni megyünk oda, hanem megyünk, hogy beletekintsünk a költő mindennapiságába, hogy megfejtjük a látott tárgyak értelmét, s leolvassuk, a miket a költő élete beléjük irt.

Nincs oly remek biográfia, mely oly élénken tárhatná elénk a nagy emberek benső emberi világát, mint tárja oly tárgy vagy emlék, mely azoknak szükségét képezte, s melynek tradíciói fönmaradtak. A külföld tudja s érvényesíti is. Nagy férfainak nemcsak műveit tartja fön, hanem fön tartja mindennapiságait. De mi magyarok nemcsak azt feledjük el, hogy hogyan éltek, hanem sokszor azt is elfeledjük, hogy egyáltalában éltek. Hol van és mivé lett Vörösmarty szobája, melyben meghalt? Hol Bajzáé, Kölcseyé, Kazinczyé? A szégyenpir lobban arcunkra, ha Széphalomra gondolunk. Eötvös dolgozó szobáját a királyasszony még megláthatta - közvetlenül halála után. De ha most akarná látni?

A weimari herczegség szegényebb mint Magyarország, s mégis megvette Schiller, Göthe, Herder s Wieland házát, s fön tartja államköltségen, hogy mindenki, a kit érdekel, megláthassa s beleképzelhesse magát a költő magánéletébe.

A Schiller-házban úgy áll minden, mint állt akkor, midőn a költő benne lakott. Mint az egyiptomi piramisok titkai a mágusok családjában fiuról fiura szállnak, úgy szállnak a tárgyakhoz füződő tradíciók nemzedékről nemzedékre. Mindig van a ki megmagyarázza épen úgy, mintha szemtanuja lett volna annak, a mit elbeszél. S innét van az, hogy mikor a Schiller-házba lépünk, elenyészik előttünk az az idő, mely a költő halála és a jelenkor közt lefolyt, s azt érezzük, hogy még tegnap élt, s csak ma vitték ki a temetőbe.

S mily egyszerű, mily csöndes életet élt az, ki mint ember negyvenöt éves korában aggastyán volt, s ki mint költő száz éves korában is ifju maradt volna. Négy szobája volt a második emeleten. Az egyik szegletszoba - a belépésnél jobbra - neje szobája volt, a közbülső kettő az ő dolgozó szobája, s a másik szegletben, egy szűk kamrában ágya volt, melyben rendesen

hált, míg nagybeteg nem lett. - Halálos ágyát dolgozó szobájába huzták, mert nem akart ott meghalni, a hol aludni szokott, hanem ott, a hol dolgozott.

A mint a dolgozó szobába lépünk, az az ágy ötlik szemünkbe, melyben meghalt. Még benne van a szalma, melyen kiadta lelkét. Egy művész barátja lerajzolta halott arcát, s az feje helyére van állítva, s első pillanatra úgy tetszik, mintha ő maga feküdnék ott - halva. Ez a kép, ez az ágy úgy magához von, magához bilincsel. Elmerengünk rajta hosszan. Állt ez ágy mellett Göthe is, s csak szemlélte a merevülő vonásokat; eszméi az érzelem burokjába voltak takarva, mint az anyaméhében a gyermek. Még az az öreg ember, a ki mindennap többször megmutatja Schiller szobáit az idegeneknek, mindannyiszor hosszan méláz, ha az ágyra tekint: »Itt halt meg« mondogatja, noha tudja, hogy ezt anélkül is tudják.

Az ágy mellett ott áll a zongora. Régi divatu zongora, csaknem olyan mint a Thököly Imréné volt, melyet a pesti muzeumban láthatnak. Fekete billentyűi vannak s 69 évi lehangoltságában kisérteties hangot ad ha megütik. E zongorán játszta Laura azokat a mélabus hangzatokat, melyeken Schiller ábrándozni szokott. Majd kezébe vette gitárját - ott fekszik ma is a zongorán - s ha érzelmeinek bőségét nem volt képes gondolatokba önteni, előbb zenében olvasztotta föl. E gitár is oly különösen hangzik, ha ujjainkkal végig rezegetjük még el nem szakadt idegeit.

Nem messze ágyától egyik íróasztala áll. Közönséges sárga íróasztal, minőt hivatalokban láthatunk. Rajta egy levél ifju korából, nővéréhez írva. E levél megjelent Schiller levelei közt: akkor írta, mikor a Haramiákat előadták. Szenvedélyes hangon van írva, vigasztalja nővérét, hogy ne aggódjék miatta, noha helyzete nem épen rózsás, több bajai között ennyi meg ennyi adóssága van. Nem azért írja, hogy kifizesse, hanem azért, hogy tudja. Íróasztala fölött van egy kép, mely szintén a Haramiák történetére vonatkozik. Azt ábrázolja, mikor Schiller mint katonai növendék titokban olvassa pajtásainak új színművét. Károly Ágost herceg kémei által nyomára jött e titkos fölolvadásnak, s épen a legszenvedélyesebb deklamáció közt lepte meg őket. Az ifjak e meglepetésen elrémültek: e titkos fölolvadás forradalmi jellemű volt. Zavarban ugráltak föl, s a herceg komoly arcczal lépett közéjük. »Mit olvas ön?« - kérdé Schillertől nyers hangon. - »Saját művemet!« - felelé halványan az, - »Akkor hát tessék tovább olvasni, hogy én is halljam!« - s azzal az ifjak közé ült, s Schiller tovább olvasott.

Számtalanszor megirt tény, hogy Schiller szenvedélyes fölolvadó volt, olyan mint Vörösmarty, ki azt hitte, hogy műveit csak úgy értik meg, ha maga olvassa föl. Nem ismételném e tényt, ha tárgyam nem készitene rá. A theás csészek, melyek ma is ott állanak íróasztala körül, e föl-olvasásokra emlékeztetnek.

Schiller nem szeretett nappal olvasni: ő csak a késő éjben érezte jól magát. S épen ezért volt sok baja barátaival, kik mint derék becsületes német honpolgárok szerettek korán feküdni, s korán kelni. Ha Schiller valamit föl akart olvasni, estve magához hitta őket, s részint a nők által, részint a vacsorával, melyet jó későn adatott, elfoglalta őket éjfélig: akkor aztán szobájába gyűjté, s thea mellett deklamált nekik reggelig. Nem szükség mondani, hogy hallgatói közül nem aludt el egy sem.

Hanem később, mikor az éji munkák terhe alatt teste gyöngült, s a természet ellenállt e természetellenes életnek, az előbbi íróasztal nem tette meg a kellő szolgálatot. Schiller újat csináltatott a maga képzelete szerint. Ez az új íróasztal a nagy szobában áll. Teteje csavarral van összekötve, azért, hogy hátradőlve is lehessen irni rajta. Emelhető tetszés szerint. Jobbról thea és kávéfőző-gép van elhelyezve, s balról a lámpa, s alatta az edény, mely vízzel volt tele, hogy lábait tartsa benne. Vizsgára készülő diákok is így szokták - lábvizet véve - áttanulni az éjet. Hanem ők csak egy-két napig teszik; míg Schiller így tett éveken át.

Mesterséges eszközökkel üzte el az álmat, hogy biztosítsa magának a szellemek óráját, mely költői munkálkodására legalkalmasabb volt. Főszóval irt. Ha drámát alkotott, irás közben eljátszotta. A szembelevő ház ablakaiból lehetett látni heves mozdulatait. Mig gondolatát határozott alakba nem önté, járt-kelt szobájában; a még most is ott heverő kopott szőnyegek tanuskodnak erről.

Utóbb orvosai eltiltották neki az éjjelezést; de tilthatták-e neki, a ki nem tudott ágyban sem aludni azon idő alatt, midőn máskor dolgozni szokott. Neje látva a közelgő vést, mely ez életmódból férjét fenyegeti, sok éjet átsirt, s mily bús helyzet lehetett az, melyben a költő átszellemezve éjeket átszaval, átsétál, s neje hallva ezt, némán titokban siratja.

Most a nő szobája Schiller szobraival s arczképeivel van tele, a látogatók ott vásárolják emlékeiket.

Sokan órákat töltenek e szobákban. Leülnek egy székre vagy a pamlagra, s előveszik Schiller költeményeit. Elgondolják a költőt, mikor ezeket írta; aztán elnézik sárga arczképét a szalmás ágyon, megütik a fekete zongorát, s az idegszakadt gitárt megpengetik. Mikor elmennek, nem is köszönnék. Csak elzültenek. S ez a vén őrt nem sérti. A kik így távoznak, azok nemcsak tudják, hanem érzik is, hol voltak. Mikor a látogatók könyvébe beirtuk neveinket, s odairtuk, hogy magyarok vagyunk, az öreg ur mosolygó elégedettséggel mondá: hogy a magyarok, kik Weimarban megfordulnak, valamennyien elzarándokolnak oda, s nagy pietással vannak minden iránt. Csak a porosz junkerek henczegnek ott is, sok még a kalapját sem veszi le, s van elég, a ki azt mondja, hogy a Zündnadel többet használt Németországnak, mint Schiller.

Schiller nyolcz évet töltött e házban. Halála után az utczát Schiller utczának keresztelték, s ha valaki jó a városba idegen, a vaspályáról beszállító kocsis mindig elkiáltja magát ott: Ez a Schiller háza! Az idegen kitekint a kocsiból, s egy világos zöld két kis emeletű házat lát alacsony háztetővel és szűk ablakkal. A kapu fölött márványtáblába van vésve aranyos betűkkel: itt élt és itt halt meg Schiller Frigyes.

La bella Venezia.

- Egy megkínzott kéjutazó jegyzeteiből. -

Kéjutazás! - Mit jelent e szó, ha nem annyit, mint Olaszországba menni. A művészet és a természet kincseinek e gazdag honába, melyben öt érzékünk mindenike meglesi a maga gyönyörét, meglesi mint másutt sehol.

Tehát el Olaszországba! Én ugyan nem először leszek ott, de te kedves nőm először fogod meglátni e klasszikus föld életét, a világon a legromantikusabbat, mely úgy mosolyog mint az öreg Demokritos, kihez még annyiban is hasonlít, hogy mézzel és olajjal tartja fön egészségét.

Ott nincs boszúság, ott nincs por és pesti konstábler. Meglásd mint fölüdül kedélyem, melynek bágyadtsága ellen annyiszor panaszkodol.

Szóltam és elindultunk.

Mily közönynyel futottam át a bécsi közkiállításon, s mily megvetőleg néztem az olasz szobrászat legújabb remekeit, elgondolván azokat, a miket Olaszországban látni fogok. - Mivé törpül a prózai ipar remekműve a lángész csodaalkotásai mellett! Mivé zsugorodik a sivár jelen a szenvedélytől lázas multhoz képest, melynek élethű alkotásai Olaszország klasszikus földjén az ő »jelenük« fényébe varázsolnak vissza. - Egy darab ó-kor az, amit a véletlen sors Pompéjiben és Herkulánumban ránk örökségül hagyott, s ami a pompéjiekre halálos szerencsétlenség vala, annak mi mint rendkívüli szerencsének örülünk. Így van szerencse minden szerencsétlenségben. (És minden szerencsében némi szerencsétlenség! gondolám magamban vasuti utazásunk ezen meditációi közt, s ez legott szöveget ütött fejembe, mert én kéjutazásunkat szerencsének véltem. Vajjon minő szerencsétlenség lappanghat ez alatt? - Ejh! mi más, mint hogy sok pénzbe kerül! S hogy a szerencsétlenséget előre fölidézzem, kezdtem sajnálni a pénzt, hogy ezzel rászédjem a sorsot.)

Ime Botzenben vagyunk! - Lásd drága Juliskám ez a vidék Olaszország előszobája. - Nemde ez is oly szép, hogy szebbet nem képzelhetsz? S nem érted, hogy én még ezután is sóhajtok:

»Ahol a citromág virul,«

S lányka - nem pirul.

Ez utóbbit csak gondoltam.

Még egy kis türelem, s megnyílnak a narancserdők, közeledünk a határhoz. - A mozdony füttyöl; a vezető kiált: *R o v e r e d o !*

De hah! mily szag ez? Se nem illat, se nem bűz, hanem a kettő közt valami. Mi az? »Kolera-füstölő!« Rémes szó; Juliskám kezdi elfelejteni a narancserdőket, nekem bátoritanom kell, de magam is meg vagyok illetődve. Az ördögbe, hogyne! Hisz itt oly apparátussal füstölik a kolerát, mintha egész hadsereg itt táborozna. - »Hol vannak csöppjeid?« Otthon hagytam a néninek meg a bácsinak; azt hittem nem lesz szükségem rá! - Bajod van? Nincs! nincs! - He amico, van-e gugyi?

S kezdődik a pakolás, motozás és füstölés. - Ruhanemüink gőzölögnek. De hiszen azok úgy sem esnek kolerába, ha ki nem is füstölik! - »Ne félj Juliskám! gondold magad az első keresztények helyzetébe!« S én vigasztalást találtam abban a képzeletben, hogy most Neró szurokba főzet és én füstölök mint p. o. szent Rozália a szent hitért. Bezzeg nem találtam volna benne vigasztalást, ha csakugyan úgy lett volna.

- De hát az isten szerelméért, hányan haltak már meg a kolerában?

Még senki, de ide tiz mértföldnyire már meg akart betegülni két ember.

Ó! gyáva makaróni és szalámi-evők! Mennétek el Magyarországra. - Ott akkor is több meghal kolerában mikor nincs is kolera. Itt meg azt mondják, hogy kolera van. - És tivatelek akar szövetkezni a burkus? Már nem kell gugyi! idd meg magad. Én nem félek a kolerától. (Mikor nincs.)

A füstölés bevégződött. Juliskám megfürdött utána ruhástól eau de Cologneban; én türtem az illat és büz iker-elementumát a narancserdőkre gondolván és megvetém a taliánokat.

De hát még nincs vége? - »Kérem, hová szándékoznak utazni?«

Mi köze hozzá?

»Tudnom kell az állam érdekében!«

- Hogyan? csak nem tart diplomatikus fotográfoknak?

»Ó! a világért sem, de megkövetelik a kolerarendszabályok!«

A Garda tóhoz készülök.

»Ugy kérem megállani s öt napot tölteni a füstölő-házban Roveredóban.«

- Öt napot a füstölő-házban? Bebörtönözve? - Itt a narancserdők közelében? - Nem! soha! Inkább visszamegyek s nyaralok Kutya-Bagoson vagy a Hortobágyon.

»De ha tetszik az urnak, utazhatik egyenesen Veronába, onnan Velenczébe: oda szabad az ut.«

- Ott is füstölnek?

»Nem bizonyos.«

Egy óra mulva fütyölt a mozdony s mi röplünk Romeo és Julia sirja felé. Szegény Romeo! neked is egy ily dögvész okozta gyászos vesztedet. - De ha tégedet is így kifüstöltek volna s becsuktak volna öt napra a füstölő-házba, nem okoztad volna talán siralmas vesztedet.

Juliskámnak már ezután nem tudtam oly lelkesülten előadni a közlő gyönyöröket. Kiverte illuzióimat a szag, mely folyton boszantott. - Ellentállhatlan prózai érzelmek kezdtek meglepni, s a narancserdőknel jobban boldogított az a tudat, hogy Velenczében az Adria özvegyében, hol mint katonatiszt három évet töltöttem, magam leszek szeretett nőm cziczerónéja s legalább nem kell a gyáva olaszoknak fizetnem.

Ki is számítottam, hogy ezáltal mennyit gazdálkodom meg. Szép pénz. Jó lesz ajándékot venni rajta.

»Vagy majd beteszszük a ferencvárosi takarékpénztárba.«

Veronában megállván, már-már megragadtak a füstölő fogdmegek; de én büszkén nyomtam oda egyiknek orrát ruhámra. Majd hogy kolerát nem kapott tőle.

Velenczében detto.

Nos tehát itt volnánk; Juliskám kárpótolva volt minden kiállott szenvedésért. Mily város! Mily benyomás! Mily költészete azon kalmárszelleme, mely Velenczét építette. - Kezdtém ismét kibékülni az olaszokkal. Ki ne békülne ki velük Velenczében.

Ez a csönd lélekgyógyító. - A fülnek, mely bérkocsik és lánczos szekerek pokoli zajától siketül, valódi rekreáció. - S a szemnek az Adria kék színe, a márványpaloták büvös koloritje, mely üdítő. - S mily szabadon tátong a tüdő, por nem izgatja; mily csengő a hang, nem hiába minden olasz született első tenorista, s még a gesztenyét, makaronit, narancsot, friss vizet is énekelve árulja. Mind mást énekel, s e hangzürben még sincs diszharmónia. Olyan,

mintha száz különböző hangu harangot egyszerre kongatnak, mindnek hangja összhangba olvad. - Budapesten egy solo kintorna megtébolyt.

Mit nézzen itt az ember először, s mit nézzen utoljára? Mit hagyjon itt az ember, hogy ne látta légyen? Nem! innen nem távozhatik senki, míg mindent nem látott! Mondám, és Juliskám helyben hagyta.

»De hajh, csak így jár minden az ég alatt,
Forgó viszonság járma alatt nyögünk,
Tündér szerencsénk kénye hány-vet,
Játszva emel s mosolyogva vet le.»

Mily kár, hogy az egész éjet nem lehet gondolán tölteni. - A susogó csöndben és a ragyogó homályban. Hol is vagyunk csak szállva? Ideje lesz kipihenni. Ó! hogy a durva test akkor is elfárad s követeli adóját, mikor a lélek fáradhatatlan az élvezetekben.

Ábrándozva értünk szobánkba, ott már várt a vetett ágy, s a szolgál, a ki mondani akart valamit.

- Nos? mi ujság?

- Nincs valami kenőcse a férgek ellen?

- Micsoda? Skorpió van itt vagy poloska?

- Nem uram, hanem szunyog. Olyan szunyog, mely ha a bárányt megcsipi, bivalylyá dagad.

- Tyhü! - hát belőlünk mi lesz akkor? - No hisz csak ez kellett. No de ne rémülj így agyon Juliskám, hazudik ez az olasz.

Minden olasz hazudik. - És újra gyűlöltem az olaszt.

Pedig a szegény a legjobb indulattal volt irántunk. Hozott számunkra olyan gyertyákat, melyektől megdöglik a szunyog. Igen, de hát mi életben maradunk-e? - kérdém megdöbbenve, s eszembe jutott a jezsuiták gyertyája, melylyel Lipót császárnak akarták a más világra megvilágítani az utat.

Az olasz esküdözött, hogy életben maradunk, s kezességül nem is kérte, hogy kifizessük ma. Ráérünk holnap. - Ez megnyugtató. - De illúzióimnak ismét vége lett. - Nem voltam képes többé a művészet s költészet remekein merengni: egy szunyogdöngés fontosabb volt előttem, mint Tizián összes festményei. S így Juliskámnak is. - Ó! prózai balsors.

A szunyogok pedig ugyancsak jelentkeztek. Zumm! zumm! - Eszembe jutott Gulliver utazása, ki az óriások országában a szunyogok hátán nyargalt. Ezek is ilyen szunyogok lehetnek.

Hadd égjenek a gyertyák, ha belehalunk is. Inkább haljunk meg szabadon alva, mint nyakoncsipve ébren. - S a gyertyák lobogni kezdtek, s mi fekvő helyeinkre dőlünk. A szunyogkoncert pedig javában folyt. Eleinte nem törődünk vele, mert a gyertya hatását magunkon vizsgáltuk. Hamar meggyőződünk, hogy becsületes ártatlan gyertya, melytől meg nem halunk. Tehát az olasz nem hazudott.

De hát a szunyogok. - Vajjon döglenek-e azok?

Eltelik egy óra, eltelik két óra: a szunyog-hangverseny mindig újabban folyik. - Pacscs! - egy már megdöglött, de nem a gyertyától, hanem az én kezemtől. S a magam orra is megsínylette.

De miért száll a szunyog az orra, s képre? - hát máshova nem szállhat, oda a hol csipése nem látszik! - Ha Juliskám arca holnap dombokkal lesz teli, hogyan nézsek rá? hogyan lehessek e látványra költői hangulatban? - Ó! bella Veneczia! legyenek átkozottak a te szunyogjaid! - Pacscs! - újra: pacscs! én is, Juliskám is! - Hisz az a gyertya csak arra jó, hogy a szunyogok

meglássanak! Jó, hogy ki nem fizettem. Nem is fizetem ki. De ha minden szunyogot saját kezünkkel gyilkolunk meg, az a fránya olasz majd azt mondja, hogy a gyertyája pusztította el. Meg kell csipetni magunkat, hogy legyen corpus delicti. Ha már csipnek, legalább úgy csipjenek, hogy magunk is akarjuk; hisz csipnének akkor is, ha nem akarnók.

És csiptek akaratumk szerint. Addig csiptek mig elaludtunk. Másnap nem mertünk egymás szemébe nézni, mert ha néztünk volna is, alig láttuk volna egymás szemét.

- Ezt Velenczédnek köszönhetem! - szólt szemrehányón Juliskám, - és egy perczig sem akart tovább maradni.

- Hát legalább estig maradjunk. Legalább nézzük meg a Márk-templomot, a Doge palotát, s a főbb pontokat. Az emberek kinevetnek, ha megtudják, hogy a szunyogok üztek el, mielőtt valamit láttunk volna. Kiadtunk ennyi pénzt, s így szökjünk meg! Ez lehetetlen!

Végre belenyugodott. A legnagyobb erőmbe került újra tettetnem a lelkesedést, hogy őt is lelkesedésbe hozzam. »Igy ki nem mennék az utcára Pesten«, - mondogatta Juliskám, - s én alig tudtam vele elhítenni, hogy most Velenczében vagyunk s nem Pesten. Bánja is ő, akárhol vagyunk; ő csak annyit tud, hogy csuffá van téve.

No de maradt még egy vigasztalásom, az, hogy nem lesz szükségem cziczzerónéra. Nem kell hallgatnom ostoba és üres fecsegéseiket, oda megyek, a hova akarok, s nem a hova ők visznek. E függetlenségi tudat ismét hevité keblemet. Csak az fájt, hogy Juliskám fölfogni nem tudta.

Reggel 9 órakor mentünk a Márk-térre. Kezembem Bådecker, karomon Juliska. Egyszer csak ránk ront egy csapat olasz, mindegyiknek jár a nyelve mint a kelep. Ez ide akar vinni, az oda, ez amoda.

- Nem kell kalauz. Itthon vagyok, - tudok mindent.

De azok nem állnak el. Ők jobban tudják. Egy negyedóra alatt belefáradok a válaszólasba. Azok távozni nem akarnak. Juliska ideges lett. Én dühbe jövök, rájuk förmedek, hogy ne szemtelenkedjenek. No de még csak ekkor estek nekem. Kikérték maguknak az ily sértéseket, így nem szokott velük galantuomo beszélni; ők művelt emberek. Ha revolver lett volna nálam, közéjük lőttem volna. Juliskám már ájuzdozott arra a gondolatra, hogy botrányt csinállok. Az olasz boszuálló, tört röpit a levegőbe, s megöli az embert a nélkül, hogy tudná, ki ölte meg. Szörnyű helyzet. Végül már meg akartam fizetni őket azért, hogy hagyjanak el. - Itt a pénz, csak ne vezessetek. De őket ez még jobban megsértette. Ők nem akarnak alamizsnát, ha akarok, ők adnak nekem. Ők nem koldusok. S majd párbajra hívtak. Nem tudtam gondolkozni. Be a templomba! - Rómában is a templomba menekültek az üldözöttek, s ott menhelyet találtak. - Így mi is! - Talán sohasem fohászokodtam templomban oly buzgón, mint akkor. Kész lettem volna zsoltárt énekelni: de illuzióimnak ismét végük lett.

Néztünk, jártunk, mintha csak a pesti szerviták templomában volnánk, mig végre kezdett fölfrissülni bennünk a képzelet, s már lelkesedni is tudtunk volna, mikor csak elénkbe áll egy vén templomszolga s ajánlkozik vezetőnek.

Tehát még itt sincs menekülés!

- Hisz itt a szemünk vezet, - mondám neki kétségbeesve. De ő, hogy megmutatja a titkos kincseket, azt felelte.

A titkos kincseket? No azokat még én sem láttam. Jó, hát legyen. Elfogadtam. S a vén szolga vezetett, s mutatott, de mindig olyat, a mi szemünk előtt volt. Egy óráig hurczolt így, s már ekkor kijöttem a türelemből, s követeltem a titkos kincseket.

- Azokat ma nem lehet látni, csak szerdán és pénteken.

Kifizettem a gazembert, s elhagytuk a templomot, de még erősebben föltettem magamban, hogy nem fogadok vezetőt, ha a Jézus palástját igéri is megmutatni, a mely tudomásom szerint különben is Trierben van.

A mint a templomból kiléptünk, új csapat cziczerone rohant ránk. Juliskám könyörgött, hogy ne gorombáskodjam velük.

- Hát mit csináljak? Hisz ezek kikergetnek Velenczéből.

- Hát mondd azt, hogy nem értesz olaszul; hiába beszélnek.

Ez isteni gondolat. Így fogok tenni.

Azok kelepeltek, lármáztak, csörögtek, a fülemben orditoztak, rángatták a ruhám szélét, lábaim elé vetették magukat, hogy tapossam el inkább, hogy sem szóra se méltassam.

- Nem tudok olaszul, magyar vagyok; s kezeimmel is illusztráltam.

- Ah! ön magyar? hisz akkor honfitársak vagyunk! Én is magyar vagyok, - vigyorgott elém egy cziczerone, és én sóbálványnyá meredtem, Juliskám pedig fölkaczagott.

El voltam veszve! vége volt férfias elszántságomnak; szerettem volna csuvasz lenni inkább, mint magyar; elég, elég ebből ennyi. Több már ne jöjjön. Isten veled Venéczia. Gyerünk haza Juliskám: legjobb otthon.

Peták Berci pályafutása.

Azt hiszem, mindnyájan voltunk már úgy, hogy valakit ismeretlenül is megszerettünk az arcáért. Megszerettük, mielőtt megismertük volna, s ha véletlenül szóba álltunk vele, oly nyiltak, oly fesztelenek voltunk iránta, mintha ismertük volna egymás szive rejtekeit, mintha gyermekkorunk óta a legbensőbb viszony fűzte volna egygyé érzelmeinket és érdekeinket. S ha az ilyen arcú ember, ki első látásra felkölté rokonszenvünk összes idegrezgését, az ismeretség első hevében valamit éppen kérne tőlünk, - vegyük, hogy egy szivart, vagy egy forintot, vagy mondjuk: ötven forintot, - ha tehetnök, szivesen odaadnók neki, s nem kérnénk tőle sem jótállót, sem hypothékát.

Egy szóval egy »jó arc« kapitális! Az igaz, hogy nem lehet berakni sem a takarékpénztárba, se nincs kurzusa a börzén, hanem azért mégis drága kincs, mely sokszor jól kamatoz.

Ilyen jó arcú fiú volt Peták Berci, igazi nevéen »ifjabbik,« mert az apját is Peták Bercinek szólították. Az apja mint ügyvéd kezdte, mint ügyvesztő folytatta s mint ügyetlen ember végezte, azután rettentőn játszta a becsületest. Szerencsétlen ügyvédeknek mindig megvan az a kibuvó részük, hogy igazságtalan ügyet nem akartak megnyerni, igazságos ügy pedig nem került a kezük alá. Így aztán, mint a becsületesség martyrjai, mint Lear király leányai, kik nem levén a legrútabbak, még némi becsben is állnak.

De nincs a világon olyan ügyetlen ember, a ki elég ügyes ne volna arra, hogy enni s inni tudjon. A mig idősb Peták Bercinek volt mit enni, inni, ő is ezzel vigasztalta magát; de mikor elköltötte minden néven nevezendő jussát, eladta minden ősi zálogos pörét, akkor jutott eszébe, hogy bár minden halandó okvetlenül élél addig, mig meg nem hal, mégis sok jó lélek tovább élélhetne, ha volna miből; még egyszer eszébe jutott neki múltja, ügyvédi praxisa, s eszébe jutott, hogy van egy fia, tizenkilenc éves, a ki segített neki elkölteni, a mije volt, de a ki bizonyosan nem fogja megszerezni azt, a mije nincs, mivel se nem tanította, se iskolába nem járatta, s megfontolva helyzetét, bölcsen belátta, hogy ily körülmények közt legokosabb dolog lesz neki szépen meghalnia, így legalább arra az egyre megtanítja neveletlen fiacskáját, hogy mikép haljon meg, ha a világban oly kevés kilátása lesz, mint neki van. S ekközben kapott is egy kis náthát, és - orvost hivatott. Jól kalkulált. Nem sokára hagymázba esett, s az orvos lemondott életéről.

- No fiú, itt az idő, hogy el kell válnunk! - szólta idősb Peták Berci az ifjú csemetéhez, azzal a jó humorral, a mivel az igazi magyar ember inni, ferblizni és utólsó kenetet fölvenni szokott. - Itt az ideje, hogy a magad emberségéből élj. Hanem valahogy prókátor ne legyen belőled, azt mondom!

E szavak után teljes nyugalommal meghalt, azt hivén, lerótta az életnek minden néven nevezendő tartozását s hagyott fiának olyan tanácsot, mely fölér egy örökséggel.

Arról szegény idősb Peták Bercinek sejtelve sem volt, hogy hagyott ő neveletlen fiacskájának csakugyan egy nagy örökséget, mely valóban emberséget szerezhet neki, egy »jó arcot,« mert ha sejtelve lett volna róla, úgy tán nem hivatott volna orvost a nátha gyógyításához s tán élte volna tovább, a mint lehetett volna is, ha lett volna neki valamivel több ügye és ügyessége.

Ifjabbik Peták Berci e nem álmodott örökséggel jutott kora árvaságra. Maga sem tudta, hogy mije van; csak azt tudta, hogy semmije sincs. Ha néha tükrébe nézdegélt, tetszett ugyan önmagának, de úgy hitte (és nem helytelenül), hogy nincs a világon versfaragó és nincs a világon olyan szőrü ember, a ki a maga versét és a maga arcát ne tartaná legszebbnek, vagy legalább is szépnek e világon. Így ez öntetszése is csakhamar szomorúságra vált, mert kellemes arckifejezését oly nyersterméknek érzé, mely földolgozási eszközök hiányában

értéktelen. Arról pedig, hogy egy kellemes ifjú arc mily viszonyban áll a hölgyvilághoz, olyan kis városban, mint a minőben ő lakott, és ily tapasztalatlan korban, nem volt alkalma elmélkednie. S miután a lutrián sem jött ki az a három szám, melyet utolsó pénzén betett; átlátta, hogy apja és az ő szülővárosában nem lehet megélnie; és a lemondás vakmerőségével, a halálmegvetés cynizmusával elhatározta, hogy Pestre teszi át főhadiszállását, bár abban első pillanatra maga is Tamás volt, hogy vajjon lesz-e neki szállása Pesten?

S mivel egy parányi tarisznyája sem volt, mit a hátára vehetett volna, hátára vette a világot. Különbféle privát okok miatt megszökött szülővárosából és inkognitó vonult be Pestre - a mint mondtuk - a lemondás vakmerőségével és a halálmegvetés cynizmusával.

És itt, mielőtt életpályája elbeszélésébe fognánk, indoklásául a történendőknek, illő dolog lesz őt lefestenünk a maga egész valóságában.

Ifjabb Peták Berci (mert ő is hordani akarta az »ifjúságot« egész haláláig, mint ifjabbik Plinius) öt láb és öt hüvelyknyi magas volt. Termete arányos, tagjainak megteltsége úgy aránylott tárczájához, mint az egyiptomi hét kövér tehén a hét sovány tehénhez, a miből ő József jövendölése nélkül is könnyen kitalálhatta, miszerint az ő sovány tárczája is úgy fogja megemészteni az ő kövérségét, mint az egyiptomi hét sovány tehén megette a hét kövér tehenet. Haja szőke volt és természetből göndör, szeme kék, orra plasztikus, szája piros és kicsi, fülei szintén igen kicsik, s ezek mind oly nyílt, oly érző kifejezésbe olvadtak össze, hogy bár e kifejezésben semmi markirt »egyéni« nem volt, mégis a ki látta, úgy érezte, hogy soha el nem feledheti. Ez a tulajdonság ugyan nagy szerencsétlenség az adósság-csinálás szempontjából, de nagy szerencse volt Peták Berci életében, ki e szelid, lányos arckifejezéssel úgy hódított, mint akármelyik bálkirályné az ábrándozó fiatal gyerekek közt. Lélektani oka e hódítási hatalomnak az lehetett, hogy mivel csak női szelidség, örökös mosoly és megtettesült szeretet ült ez arc kifejezésén, a világ - mely maga gögös és arrogáns, de éppen ezért ellensége a gögnek és arrogantiának, ha másban látja - vonzódott e kivételes arcához az ellentétek vonzereje alapján; s mivel Berci nyájas arca mindenkinek fölényt látszott biztosítani maga mellett, ez maga nagy ok volt arra, hogy sokan szeressék s mindezekon kívül megvolt az a megfoghatatlan adománya, hogy akárki nézett rá, eszébe jutottak élete legboldogabb percei, s úgy tekinté Bercit, mint ez édes emlékek fölidézőjét; sőt mindegyik azt vette észre, hogy a Berci arcza hasonlít ahhoz, kit vagy legjobban szeretett, vagy most szeret. Járása, magatartása, testhordozása, beszédmodora, mozdulatai mint összhangzásban álltak női szelidségével és szerénységével. Első pillanatra bizalmas nyílt volt mindenkivel, s első pillanatra bizalmat és nyíltságot nyert mindenkitől.

E tulajdonságok és sajátságok leírása után térjünk át mesés pályafutásának történetére, mely a mily rövid vala, épp oly változatos, s a mily szomorú, épp oly mulatságos.

Berci tehát bekukkant Pestre, mint Bolond Istók Debreczenbe.

A mint Pestre betoppant (éppen egy őszi este), elandalgott a váci-, kerepesi-, ország- és üllői-utak csillogó sorslámpáin. »Milyen szép az élet!« gondolá, s az életről egyszerre kezdett neki eszébe jutni mindaz, a minek a halálról kellett volna eszébe jutnia.

Meddő és unalmas volna kedély állapotát festeni egy jó étvágyú fiatal embernek, ki éhes és pénze nincsen, ki fáradt és ágya nincs, ki tudná szeretni, és a kit szerethetne, olyan senki sincs. Ha véletlenül ismerte volna Byront, e pillanatban bizonyosan elszavalta volna belőle azt, hogy: »sziklán ülni egyedül, az még nem magány, hanem emberek közt járni és senkihez sem tartozni, az a magány, az az elhagyottság!« De Byron ismerete nélkül is efféleken törhette a fejét, mert úgy belemélázott a pesti utcák sorslámpáiba, hogy maga körül elenyészett minden mozgás, zaj, élet; állt azt utca közepén, s nem tudta, hogy nem faluhelyen van, hol az

ember bátran állhat az út közepén, a haza kullogó csorda néhány tagja legfőlebb megnézi, nincs-e rajta valami vörös posztó? aztán ha nincs, kitér neki szépen.

- Hó! - hangzott ekkor egy felé vágató bérkocsis durván figyelmeztető hangja, de Berci bizony nem hallotta meg, és ha meg is hallotta, nem gondolta, hogy őt illeti ez a kitüntetés ennyi tisztességes városi ember közt. - »Hó! hó!« - hangzott kétségbeesetten s mindig közeledve a bérkocsis hangja. Berci akkor is azon töprenkedett, hogy milyen furcsa dolog az a gáz: a levegőből él; de már akkor a bérkocsi a hátán volt, vagy nem is a hátán, mert a rúd vállon találta, s oldalt lökte a sárba, a kocsis meg végig vágott rajta ostorával, látva, hogy egyéb baja nem történt az ijedtségnél.

Berci pedig, a mint szelid jó arczával az első ijedségből fölocsúdva, ámulva körülnézett, már kocsit sem látott, hanem látta magát körülveve egy csoport embertől; azok közt volt több vén asszony, kofa és csirkefogó, kik azon felebaráti gondoskodás ürügye alatt, ha nem történt-e valami baja? végigturkálták zsebeit, de szörnyen csalódtak, mert Berci annyira biztosítva volt ellenük, hogy jobban megóvta a tolvajokat a lopástól, mint akármelyik fegyházi póráz. A vegyes khórus ekközben csapott oly pokoli lármát körölte, hogy nem tudta: élő-e, vagy halott, csak miután az érdekek kitombolták magukat s mindenki lerótnak vélte emberi tartozását, csöndesedtek le s oszoltak szét, otthagya a letiprottat tisztogatni egyetlen kabátját, egyetlen nadrágját és egyetlen kalapját.

Hja, úgy van az! Ha a jámbor falusi ember nagy városba jó és egy bérkocsi letiporja, még ő kér bocsánatot s ő hálálkodik, hogy életben maradt, holott könnyen meg is halhatott volna. Nagy városban, hol még a napszámos is olyan ruhában jár, mint falun a bocskoros nemes és a nyolcz telkes gazda, mit tegyen mást az olyan falusi ember, kinek sem pénze, sem ismeretsége nincs, mint hogy bámuljon és türjön?

De gondolná-e valaki, hogy Bercinek ilyen desperátus fővárosi beköszöntő után éppen egy bérkocsis-paripa alapította meg carriere-jét? Pedig úgy volt. A sors útai beláthatlanok.

A mint mereven állt, töprenkedve a »cogito ergo sum« fölött, egy harminc éves forma proletár rettentő kitanult képpel eléje állt és a szemébe nézett.

- Jó estét, cimbora! - szólt hozzá hetykén, úgy tetteve magát, mintha valami ismerősének nézné, s kevés vártatra (miután Berci alig merete kiejteni a viszont-üdvözetet) kaczagva fölkiáltott: »Bocsánat! Azt hittem, Kospallagi.«

De azért, mint a tévedés beismerése után szokás, még sem hagyta ott. Ebből látszott, hogy valami célja van vele.

- Láttam előbbi esetét, uram - folytatta udvariasan, s - abból gondoltam Kospallaginak. Neki van az a jó szokása, hogy föl szokta tartóztatni a kocsikat, miután kegyetlen illuminált állapotban nem térhet ki előlük. De most jut eszembe, hogy éppen tegnapelőtt gázolta tönkre egy komfortébli; szegényt ma temették.

- Én Peták Berci vagyok, - felelte mindezekre Berci falusi szerénységgel, mire a mi proletár barátunk oly jóizü képet vágott, hogy Berci azonnal jónak látta utána tenni: - hanem egy petákom sincs.

No már erre aztán meg volt az ismeretség. A proletár, megtudva Berci élettörténetét, kiismerve jámborságát, rögtön ura lett a helyzetnek, és többször főnhangon ismételte: »Nem bánom, hogy megszólítottam.«

Néhány perc alatt meghivta szállására, és meghivta vacsorára. Természetesen, vacsorálni mentek először.

Valahol a Ferenczváros labirintusának ama részén, hol a minotaurusok laknak, bevonszolta egy rozszant viskóba, hol kegyetlen kutyaugatás fogadta őket.

- Én vagyok! - rivalt kevélyen a proletár, és erre a kutyaök rögtön meghunyászkodtak, mi azt sejteté, hogy a proletár már régebb idő óta járója e háznak.

Benyitottak egy szobába, ott az asztal közepén füstölögtek a tálak; Berci túlboldognak érezte magát. De belépésük első percében eléjük rivalt egy rekedt hang:

- No itt van domine? Hát fog-e már fizetni valaha?

Ez a rekedt hang a kosztos asszonyé volt.

Azok, a kik az asztal körül ettek, e szóra: »fizetni,« megdöbbenve tekintettek föl, s egy perczig nem mertek enni; de látva a megtámadott proletár nyugodt, mosolygó arcját, visszatért bátorsággal folytatták az evést.

A bösz kosztos asszony pedig nem várva feleletet, tovább üvölté:

- Megvert engem az isten ezekkel a jó madarakkal. Ide járnak enni-inni, és soha sem fizet egy sem. A szegény embert az ág is húzza. De nem adok többet hitelbe egy falatot sem; a ki leül, előre fizessen.

Bercinek a hideg izzadság gyöngyözött arcán, de a proletár megragadta karját, s előre toltá.

- No mámi, nem megmondtam, hogy várom az öcsémet? Engem az apám kitagadott (»Jól tette!« - vágott bele a kosztos asszony), de ezt a fiút szereti és annyi pénzt ád neki, a mennyi kell. Ő majd kifizeti tartozásomat, többet is ád ugy-e, Berci? De most adjon ám enni, mámi, mert éhesek vagyunk, mint a farkasok.

Képzeltetni Berci zavarát. De azt nem merete mondani, hogy: »nem úgy van,« mert sejté, hogy e fölfedezés által elesnék az evéstől. S végre is a proletár több oldaldöféseinek és hunyorgatásainak argumentizálására elhatározta magát, hogy először enni fog, s azután nem bánja, ha kidobják vagy becsukják is. Tele gyomorral minden bajt könnyen visel az ember.

A dühös kosztos-asszony pedig hallva e szavakat, Bercire tekintett, s »jó arcának« benyomása alatt szemláthatólag olvasztá föl arcán a harag redőit.

- Hiszek magának, mert ennek az úrnak olyan jó arca van, hogy jól esik ránézni. Eszembe jut róla az én kedves Gazsi fiam, a ki elesett Königrätznél. Hej! ha a jó lélek élne, - folytatta elérzékenyülve, - nem kéne most nekem magukkal egy pár petákért pörlekedni. (Berciben a »peták« szóra föltámadt a lelkiismeret, de éhsége gyorsan elnyomta azt.)

- Jőjjenek, üljenek le hát, és egyenek!

És ők ettek. Borzasztóan ettek. A megszelidült kosztos asszonynak röpiült a szeme örömében, látva Berci molochusi étvágyát.

- Igy evett az én fiam is! - szólt, és sirt. Meghíttá aztán Bercit reggelire, ebédre, vacsorára; »mert olyan jó arca van, meg aztán mintha a fiamat látnám!« »Hiszek magának! - ismételte sokszor. - Magának tudnék hitelezni egy esztendeig is, mert olyan jó arca van. Meg aztán mintha csak a fiamat látnám.«

Berci ígérté, hogy eljő minél többször, és megtörülte a száját.

Mikor az utcára kiértek, a proletár a győzelem kevélységével állt eléje:

- Igy kell »jóllakni« Pesten, öcsém! Most jere, tanúld meg, mint kell jól »lakni!« - s azzal lakására vitte.

A mint az ajtón beléptek, a bösz kvártélyos asszony alteregója állt előttük.

Ez valamivel világlátottabb dáma volt és a nyelve jobban pattogott, mint annak, de beszédje tartalma - az alaptárgy eltéréseivel - ugyanaz volt. »Fizetni, és fizetni!« ez volt a refrain.

A proletár itt is ugyanazt a fegyvert használta, és épp oly sikerrel. A kvártélyos asszony egy pillanat alatt belebolondult a Berci »jó arczába,« neki is eszébe jutott róla a leánya, a ki gyermekágyban halt meg, nem tudván elviselni a szégyent, hogy gyermekének nincsen apja. És ő is sirt. Bercit a tenyerén hordta, maga vitt be neki ágyat és maga vetette meg.

Bercinek azon az éjen rózsás álmai voltak. Reggel korán azonban durva kocogás verte szét e rózsás álmok andalító seregét.

A mint Berci szemeit öntudatra nyitá, a proletár már talpon volt.

- E kocogás nekem szól - szólt, és kinyitotta az ajtót. Roth Sámuel lépett be azon, föltett kalappal, főnhéjazva. Bercinek volt annyi emberismerete, hogy azonnal fölismerte benne a hitelezőt. (Szegény idősb Petáknak szintén sok baja volt a vége felé ezekkel.)

Roth Sámuel uzsorás úr e merész belépésére ő is kiugrott az ágyból, és vett magára »valamit«. (Ruhája oly foltos és kopott volt, hogy inkább is lehetett nevezni »valaminek«, mint ruhának.) A proletár pedig bemutatta őt nem mint öcscsét, hanem mint egy gazdag örököst, kinek ősi zálogos pórei vannak.

Persze, hogy ezt a proletárnak pénzért sem hitte volna el a zsidó, de a mint Berci ránézett, azt érezte, hogy hiszi, akarátja ellenére.

Az a »jó arc« úgy hatott rá, hogy rögtön levette a kalapját s elmondta, miszerint van neki egy fia, a ki Amerikába ment, honnét bizonyosan mint millionär fog visszatérni.

A proletár pedig rádörögte, hogy: »bizonyosan!«, s a dologból az sült ki, hogy a zsidó nem csak hogy pénzt nem kapott a tizenötödik fizetéstelen prolongáló után, hanem Berci jótállására százkilenczvenkilencz perczentre új száz forintot adott. Váltig mondta ugyan, hogy: »soha sem fogom én megkapni a pénzem!«, de eszébe jutott a fia, a ki mint millionárius fog visszatérni, és mégis odaadta.

A proletár adott belőle Bercinek ötven forintot, a többivel ily szavak után: »Lásd pajtás, így kell becsületes úton pénzhez jutni Pesten,« elment, úgy elment, hogy Berci soha sem látta többé. Hátrahagyta a kosztos asszonyt, a kvártélyos asszonyt és az uzsorást további használatra.

S ez időtől kezdve Bercit üldözte a szerencse. Hónapokig lakott a kvártélyos asszonynál, hónapokig evett és ivott a kosztos asszonynál, hónapokig fogadta Roth Sámuel tisztelgéseit, és ezt mind ingyen!

Mert akár mint haragudtak rá mind a hárman, ha nem látták, akár mint esküdöztek, hogy nem hiteleznek neki tovább, mégis mikor szembe álltak vele, egyiknek eszébe jutott Gazsi fia, másiknak a leánya, harmadiknak ismét a fia, s elég az hozzá, mindig jobban szerették, hogy szivességet tehetnek neki, sőt saját magukra haragudtak azért, hogy Bercire haragudni mertek, s még hébe-hóba bocsánatot is kértek tőle ezért.

Sőt még a kvártélyos asszony szabónak, a kosztos asszony suszternek, Roth Sámuel az uzsorás különféle egyéb solid embernyúzóknak ajánlották. És a vad szabónak, a zord suszternek s a különféle szolid embernyúzóknak mind ellágyult hajthatlan természetük Berci látására, mindegyiknek eszébe jutott valami különös, s még jobban dolgoztak neki hitelbe (és sejtelmük szerint remény nélkül) mint másnak, a ki rögtön »báres Geld«-ben fizet. (Az uzsorások pedig azzal vigasztalták magukat, hogy a mit nála vesztenek, kinyerik azt máson).

A gondos ápolás, jólét, vigság, gondtalanság, az ember külsejét a lélek derültségeivel szinezi, s kell-e mondanunk, hogy ez Berci jó arcának még inkább előnyére vált? Van-e vonzóbb, mint egy mosolygó melancholia?

Berci azon a létrán kezdett fölebb hatolni, melynek Brutus szerint »alázat az első lépcsője.« Miután a megszelidült mesteremberek kényszer-jóságából úrilag látta magát a tükör előtt, frakkban, lakk-cipőkben, újdivatú kráglikkal és nyakkendővel, külsejéhez illő társaságokba vágyott, s erre főhidul a váltócsinálást használta, melyet példátlan szerencséjével folytatott. Így került »firtlik« társaságába, kikkel »pertu« lett; megismerkedett minden fajtájú egyéniségekkel, megfordult a társadalom közép- és felső rétegeiben, és kell-e mondanunk, hogy »jó arcával« mindenütt a legnagyobb furorét és sensatiót okozta? Boldog volt mindenki, a ki vele karonfogva a váci-utcán végigsétálhatott, mert az általános bámulásnak néhány sugara rá is esett akkor. Mindenki talált benne valami ritkaságot. Az iparlovagok nem győzték csodálni állatszelistítő hatalmát, a lavateristák született géniének, reformátornak tartották őt, a blazirtak önmagukat bámulták, hogy ez arcához vonzódni tudtak, és így tovább. Az asszonyok a mint Berci arcának ellenállhatatlanságáról regélni hallottak, esküdtek égre-földre, hogy őket hidegen fogja hagyni; persze, mindez csak ürügy volt arra, hogy Bercivel próbát tehessenek, hol azon esetben is, ha fogadásukat elvesztve, meghódoltak Bercinek, mégis ők maradtak a nyertesek. Hirhedt szerencséjébe ekkor szokás szerint belekapaszkodtak a malheurös emberek, a magasan szárnyaló sasnak szárnya alá bujtak a pechvogelek. És jöttek kereskedők, kiknek holtjait csak a koldusok látogatták, s arra kérték: engedné meg arczképét czéggjük gyanánt kiakasztani. E naptól kezdve boltjaik vevőkkel voltak tele.

Jöttek szerencsétlen fűzfapoéták, kiknek verseit megugatta a kutya, mert tele voltak holdvilággal; ezek eladták neki gyártmányaikat s arra kérték, hogy adassa ki a maga neve alatt - arcképével. Berci eladta ezeket a verseket könyvárusoknak nagy áron, s azok még nagyobb nyereséget csináltak vele. A versek viharos tetszésre találtak; Berci személyesen vivén el a kritikusoknak, azok nem voltak képesek lerontani. Berci mint költő, országos hírvé kezdett lenni; a vad poéták pedig bánattól emésztve, elsovadtak. Jöttek aztán bukott financierek, kiket nemzetgazdasági principiumaik az adósok börtönébe juttattak, ezek is ilymódon adták el neki munkáikat, miket Berci neve alatt kiadván, ezáltal kapacitásnak kiáltatott ki. Ha nem is helyeselték minden eszméjét, nagy tehetséget és merészséget láttak bennük, és írójukat respektálták. Az akkor lábrakapott biztosító társulatok, bankok, részvény-egyletek tökéletes versenyt formáltak személye körül, mindegyik főágensnek, direktórium tanácsosnak, s tudja a patvar, még minek akarva megnyerni őt. Mindezek közt azonban legszerencsésebb volt a hindostan-terézvárosi vasúti részvénytársulat, mert végre is az nyerte meg őt. És ez a vállalat, melyre eddig senki sem hederített, a Berci ágenskedése folytán egy félév alatt oly módnélküli virágzásnak indult, hogy akkortájt már csak a keleti kérdés békés megoldását várták, hogy rögtön építésébe fogjanak.

Bercinek most már morális kötelessége volt legalább is könyveket vásárolni, és egyre-másra fölragasztani azokat. Meg is tette, s a kik látogatni mentek hozzá, látván őt íróasztala előtt, megilletődve álltak meg a küszöbön. Bekövetkező az alkotmányos élet, ő benne találták meg a leghatalmasabb kortest. A hova ő ment, ott megszűnt a pártdüh, és kitört az egyetértés. Híre, s ebbeli érdemei fölhatoltak a kormány fülébe, s jutalmul egy szép reggel, habár nem is folya-modott, kinevezték titkárnak (s bocsánatot kértek tőle, hogy csak titkárnak nevezik ki) s elrendelték olyan osztályba, hol volt egy negyven éves fogalmazó és egy negyvenöt éves segédfo-galmazó, ki a negyven éves fogalmazónak engesztelhetetlen ellensége volt, mert »Protection-kind«-nek tartotta őt.

Berci teljes önbizalommal és nyugodt lelkiismerettel foglalta el új állomását, pedig kinevez-tetésére és belépésére rettentő volt a fölhaborodás és a fogaknak csikorgatása. A burokraták

káromkodtak, szidták a sorsot, saját pofájukat és a minisztert, és esküdöztek, hogy egy olyan léhütővel, ki az arcán hordja minden tudományát s nem a fejében, nem szolgálnak az istennek sem. Szóval strike-olni készültek. Ennek elejét veendő, a miniszter egy kétségbeesett levelet irt Bercinek, melyben előadja neki a helyzetet. Berci elmosolyogta rá magát, és tükrébe nézett. Aztán sorra látogatta a bureaukrata hadat, az államtitkártól az iktatóig, és a strike-düh megsemmisült. A lázongók érezték, hogy meg vannak győzve, de érezve, hogy a lázongásra mégis van okuk, boszújokat, melyet Bercin ki nem tölthettek, kiöntötték alattasaikon. És soha sem történt abban a minisztériumban annyi szidás, gorombaság, fegyelmi vizsgálat, ideiglenes fizetési beszüntetés, mint abban az időben.

És Berci elfoglalta hivatalát, meg lévén győződve, hogy az akták rideg szigora is föl fog olvadni jó arcának hatása alatt, s maguk fogják megmagyarázni neki elintézésük módját. Hanem ebben csalódott, s ez volt életében az első kellemetlen csalódás. A fogalmazó és segédfogalmazó vad dühvel kontrollirozták munkásságát. Ő pedig első nap kapott elintézésre egy oly bonyolódott aktát, mely még a vizözön előtti pecsovics-rendszerben kezdődött, s melynek ante-aktái egy asztalt árvizbe temettek.

Berci meglátva ezt, kétségbeesett, s e kétségbeesésében megvillant fejében az a gondolat, hogy jó volna ezt mással földolgoztatni. Hisz neki semmi sem lehetetlen. S e tervéhez hozzákezdve, az első nap mindjárt főfájást kapott, másnap sürgős, életbevágó dolga akadt, harmadnap arcának összes kedvességével fölkérte a fogalmazót és segédfogalmazót, hogy intézzék el azt a darabot helyette. Azok a gyöngéd, kérő hangra, angyali szelid tekintetre ellágyultak és nekifeküdtek mindketten az akta elintézésének, elhanyagolva a saját dolgaikat. Berci egy hétig föl sem ment a hivatalba. Mikor aztán egy hét múlva fölment, az akta el volt intézve. Őt várta a dicséret, a fogalmazót és a segédfogalmazót pedig keményen leszidták hanyagságukért s rámutattak Bercire, hogy róla vegyenek példát.

Ez időben volt szerencsájének non plus ultráján. Annyira szerencsés volt, hogy maga is megdöbbsent tőle. Gondolkozóba esett, ha vajjon állandó maradhat-e az? Eszébe jutott neki a nagy Napoleon, ki szintén nem tartott lehetetlennek semmit, s mégis nyomorultúl veszett el; és ilyen gondolatok után mindig föltámadt benne a vágy, jót tenni azokkal, kik vele jót tettek, és kifizetni adósságait, melyek - pazar életmódot folytatván - bő mennyiségben terhelték nem annyira vállait, mint inkább arcát.

Elkövetkezett a farsang. Természetesen, neki nem volt szabad hiányzania. »Vortänzer« volt, rendező és bálványa a szépnemnek, kik között azonban senki sem volt képes annyira meghódítani őt, hogy egy hétnél tovább szerette volna. Mert hiába, a szerencse anyaméhe a könnyelműségnek.

Hanem egy bálban - melybe különös előérzettel ment - meglátott egy nőt, kit mikor meglátott, villámsujtottan állt, s önkénytelenül végigfutott lelkében Heine »I-ső Károly« című költeménye, melyben a király leendő gyilkosának bölcsőjét ringatja.

Oh! e nő fölülhalad minden képzelhető. Szépsége hideg és bűvös, mint a kigyó tekintete. Mindenki csak körüle rajong. Berci lélekszakadva kérdezősködik e tüneményről mindenkitől, s megtudja, hogy e nő özvegy, dús gazdag és külföldről, hol a gyászévet eltöltötte, most tért vissza.

Minden körülmény reményt öntött bele, mert szerette e nőt első látásra, mint Romeo egykor Juliát, s mert szándéka is volt gazdagon házasodni, lévén az a mai munkát nem kedvelő fiatalság között divat.

Mi természetesebb tehát, hogy bemutattatta magát e hölgynek, kit Adélnak hívtak, s ki hiréből ismerte Bercit, s azzal hozta a bemutatáskor zavarba, hogy ő mondta Bercinek az első bókot.

Mikor Bercit meglátták Adéllal táncolni s aztán egész bál alatt együtt társalogni, még a csillárok is megsárgultak az irigységtől, s általános volt a hit, hogy Berci és Adél egymásnak vannak teremtve.

Mondanunk sem kell, hogy lett elég jövendölés.

A bál folyt, a zene szólt, és Berci Adéllal csakugyan szerelemről szólt. Bevallotta neki, hogy még soha sem szeretett igazán, s most igazán szeret, és meghal, ha e szerelem viszonzatlanul marad.

Adél ügyesen siklott ki mindig e határozott kérdések alól, s mert Bercit igen érdekes embernek tartá s társaságát élvezetesnek találta, meghívta őt magához másnapra theára, mit Berci - kifejlődvén már akkor benne az önhittség annyi győzelem után, s mert a szerelem különben is szeret remélni - arra magyarázott, hogy holnap fogja Adél neki bevallani szerelmét.

Már e remény maga oly boldoggá tette, hogy ismerősei nem ismertek reá. Egész nap járt-kelt, mint a bolond, s összelelt, összezsókolt mindenkit, a ki eléje akadt. Elmondta fünek-fának, hogy szeret, s megkivánta mindenkitől, hogy a legjobbakat jövendölje neki. Milyen volt aztán az öltözködés! Az, a mint Shollogub »medve«-je öltözködött, semmi sem volt ehhez. Nem volt megelégedve semmivel, mint a legepesebb kritikus, szebb akart lenni a lehetőnél, s oly lázas vágyódással érezte a hódítás szükségét, hogy annak netaláni nem-teljesültétől úgy visszadöbrent, hogy aztán még kevésbé volt megelégedve magával.

Végre megjelent Adélnál. A mint belépett, a fény, a pompa elkábitották. Azt érezte, mintha el akarna futni, de Adél szemei odabilincseltek. Oh! e szemek, ezek ma még inkább elbűvölték. Agyából kiröppent minden gondolat, képzelete álomszerűen hullámozott: önmagát látta a legkomikusabb alakokban, a legfélszegebb mozdulatokkal, s hogy, hogy nem, egyszer csak azon vette magát észre, hogy bálványa előtt térdel és a szerelemből imádkozik.

Adél kaczerkódott vele, de megvallotta neki, hogy bár igen kellemes embernek, sőt érdekesnek is találja, szeretni nem tudja.

- Oh! ez nem elég! Magyarázza meg nekem, indokolja, miért nem szeret? - sohajtá Berci önkívületben.

- Hát lehet a szerelmet megmagyarázni? - felelt Adél. - De hogy mégis mondjak némi indoklást, azt hiszem, azért nem szerethetem, mert nincs arczában semmi férfias. Olyan lágy, nőiesen szelid, hogy rokonszenveket igen, de szerelmemet felköltetni nem képes. Hanem theázzunk tovább, és beszéljünk másról.

Másról?... Könnyü ezt kimondani, de mikor valakinek nincs más gondolata, mint szerelme és boldogtalansága, hogyan beszélhessen az akkor másról?

Berci, miután egy hosszú órát végigsóhajtozott s kétszer-háromszor földütötte theáját, eltávozott. És e pillanattól kezdve úgy gyűlölte »jó arczát,« melynek minden szerencsését, de minden szerencsétlenségét is köszönte.

Nem volt képes tükrébe nézni, mert olyankor mindig kedve jött arczúl csapni önmagát, és gyűlölte szerencsését, melyet arca szerzett, utálta az embereket, a kik arca miatt szerették.

Egész napokon át azon törte fejét, mint lehetne arczából imponant, férfias arcot faragni? Végig olvasta minden nap minden lap hirdetéseit, hogy nincs-e valami csodaszer erre a célra, és nem találván ilyet, átkozta a világ hátramaradottságát. Az emberek pedig e percztől fogva még inkább szerették, mert arczának fájdalmasan szelid kifejezése most már szánalmukat is szeretetükhöz csatolta. Az emberek pedig bizonyos mértékben mindig szeretik azt, a kin szánakoznak. Berci azt is gondolta, hogy talán egy kardvágás arcán megtenné a maga hatását, s meg is próbált belekötni mindenkibe, hogy párbajra provokálja, de sikertelenül. Nem akadt

ember, a kit úgy megsérthetett volna, hogy megharagudott volna rá. Neki mindent megengedtek. Ekkor arra gondolt, hát ha önmaga »férfiasítaná« meg arczát. Vett egy borotvát és számított, hogy hol állna legjobban egy vágás: arczán-e, vagy homlokán? S mikor határozatra jutott, tükre elé állt, de hiába, nem volt ereje a borotva élét arczán megpróbálni. Kétségbeesése határt nem ismert. Adélt szerette az örülésig. Úzte minden nyomát, ablaka alatt ácsorgott, mint Ritter Toggenburg; de Adél nem tudta szeretni őt, s nem is adhatott reményt neki arra, hogy valaha szerethetni fogja.

- Jó, hát ha enyém nem lehetsz, ne légy a másé sem! - kiáltott föl egy lázas perczében, s attól kezdve cerberusként őrizte Adélt másnak a tekintetétől is. Terhére kezdett lenni; Adél kijelentette ezt, de ő nem bánta. A szerelmeseknek és a költőknek minden szabad. Ez volt principiuma.

Egy napon ismét Adélhoz rohan, de az ajtó előtt valaki föltartóztatja.

- Micsoda vakmerőség ez?

Az illetőnek pofaszakála és jéghideg nyugalma volt. Angolnak látszott.

- Ki ön? - rivalt rá Berci.

- John Bull! - felelte az borzasztó phlegmával.

- Mit akar?

- Önt be nem eresztieni.

- Ki bizta meg erre?

- Senki!

- Hát hogy merészkedik?

- Csak így, ni! - s ezzel ellóditotta Bercit.

- De én szeretem Adélt! - ordított az ellóditott.

- Én is! És esküm köt, hogy mig engemet nem szeret, ne bocsássak hozzá be senkit, vagy csak testemen át.

- Én is erre esküdtem! - hörögte Berci.

- Én már Angliában megesküdtem erre, azóta mindig folytatom. Most egyideig pauzáltam, mert Hamburgban kisiklott kezeim közül. De föltaláltam s most kétszeres buzgalommal állok itt. Érti? - mormogott az angol.

- Hát lássuk, ki erősebb? - harsogta Berci a düh és féltékenység önkivületében, és az angolra rohant. Az jéghideg nyugalommal galléron csipte s úgy ellökte, hogy alig tudta fölszedni magát. Ez meggyőzte, hogy egy második támadás épp ilyen sikertelen volna, csak azt kiabálta: »Duellálni fogunk!«, és azzal elrohant.

Egy óra mulva párbajra hívta ki John Bullt. Segédei voltak: Frici és Stefi, firtlik. Ezek ott a küszöb előtt állva találták az angolt, ki éppen akkor lökte le a lépcsőkön a ház mestert, kinek föltűnévén ácsorgása, ki akarta őt a házból utasítani. Kihívták. John elfogadta s kijelentette, hogy kész vivni kardra, pisztolyra, ágyúra, mitrailleuse-re, a hogy tetszik.

A kardot választották. Ezt kötötte ki Berci, kinek éktelen dühén keresztülsugárzott az a remény, hogy hát ha most egy kardvágással »megférfiasítják« arczát, s így éppen vetélytársa által jutna ideálja birtokába.

Ez a remény gátolta abban, hogy noha fogalma sem volt a kardvivásról, gyakorolja magát. A párbaj előtt ugyan Frici nyomott a kezébe egy fringiát s tanitgatta mestervágásaira, melyek Bercinek famozusan sikerültek, s általánossá tette a hitet, hogy az ánglus meg van ölve, de azért a párbaj mégis szerencsétlenül ütött ki.

Az angol rettentő phlegmával állást foglalt és várta Berci támadását. Berci mozgásba jött, mint a halál kaszája, de az angolhoz nem férhetett. Nem sokára úgy kifáradt, hogy alig emelhetette karját. Ezt várta John. Egy pillanat alatt úgy végigvágta Berci »jó arczát,« hogy homlokától az ajkáig Niagaraként ömlött a vér. Ő maga összerogyott, elájult.

No Berci, itt a szerencse vége! A talizmán elveszett, a »jó arcz« tönkre van téve.

Kit fogsz most már elbűvölni, kinek fogod legszebb emlékeit fölidézni? ki fog most már hitelezni neked?

Mit bánta ő? Hat hétig őrizte az ágyat. Ez idő alatt hitelezői mindig nagyobb tömegben kezdtek megjelenni ajtaja előtt. Váltói lejártak, bepörölték, fizetéseit mindenütt lefoglalták. Ő az ágyban hallgatta a hitelezők vészterhes mormolását, kik odakünn egymást tüzelték, egymást ingerelték ellene. De mit bánta mindezt ő? Hisz ő gyűlölte szerencsését, melyet »jó arczának« köszönhetett, és boldog volt, hogy most »jó arcza« elváltozott. Ne szeresse őt senki a világon, csak Adél. Ő pedig most így »megférriasított« arczczal bizonyosan szeretni fogja.

Alig várta, hogy ágyából fölkelhessen és tükrébe tekinthessen. Éppen azon tükördarabba nézett, mely abból a tükörből maradt meg, melyet azért tört össze, mert arcát szelidnek, nőiesnek mutatta. No most már nem lehetett panasza ellene, mert arcza úgy elváltozott, hogy az első pillanatban maga sem ismerte meg.

A vágás tönkre tette, elcsúfitotta arczának szelid kifejezését. Letörülte róla a szerénység és az alázat vonzerejét. Oly vad, oly torzkép lett belőle, mint akármelyik középkori normand lovagé lehetett. A sebforradás örökösen haragossá redőzte homlokát, levonta szemöldjeit és oly kifejezést öntött bele, mintha kételkednék mindenkiben, gyűlölné mindenkit, sőt egy kis gög is sugárzott belőle. Egy szóval a »jó arcznak,« melynek minden szerencsését köszönhette, vége lett. De mit a bánta ő, ha ennek árán Adél az övé lehet!

A mint szobájából először kilépett, hogy Adélhoz menjen, ajtaja előtt egy sereg hitelezőbe ütközött. Azok az első látásra nem akarták elhinni, hogy ő Peták Berci, s később, mikor nagynehezen fölismerték, rárohantak olyféle kifakadásokkal, hogy meg akarja őket csalni, más arczba bújti.

És nem volt több könyörület. Berci alig tudott kiszabadulni körmeik közül, hogy Adélhoz mehessen.

Végre ott volt. Bámulva vette észre, hogy John Bull nem áll már a küszöbön. Belépett. Adél kérdőleg tekintett rá, s ez Berciben megfagyasztá a vért; mert ő arra számított, hogy belépésére Adél sirva fog nyakába borúlni s így kiáltani föl: »Most már szeretlek, most már nőd leszek!«

Ez a csalódás balsejtelmekkel tölté el keblét.

- Hát nem ismer? - kérdé bús szemrehányással.

- Nem, valóban nem!

- Én vagyok Peták Berci. Még most sem ismer?

Valóban Adél még akkor sem ismerte s alig tudta meggyőzni őt, hogy csakugyan az, a kinek magát mondja.

- Eldobtam minden szerencsém, mely arczomon ült, azért, mert neked nem tetszett. Most itt állok más arczczal, most szeretned kell, nőmmé kell lenned! - szólt Berci Adélhoz. De hatástalanul.

Adél azt felelte, hogy bocsánatot kért tőle, meg is siratta szerencsétlenségéért, barátságát is ajánlotta, de kijelentette, hogy most már még kevésbé tudja szeretni, mert most már »csúnya az arcza« a szó legszorosabb értelmében. S különben is már nem szabad. Egy ifjúval ismerkedett meg azalatt, ki megmenté őt szemtelen angoljától, s azt emberül összevagdalta; annak ígérte kezét. Ez bevégzett tény. S így Bercinek az ő keze csak barátságos kéznyújtásra szabad, kézfogóra a másé.

Berci fülébe megharsant a végítélet trombitája! Elvesztette a Waterloo-i csatát. E beszéd alatt éppen egy tükör állt vele szemben, melyben arczát, mint Adél szavainak meggyőzőhetlen bizonyosságát szemlélhette. E pillanatban belépett egy ifjú, erőteljes, szabályos szép arczczal, kit Adél mint vőlegényét mutatott be. Berci ez ifjú mellett látta még csak igazán arczának szomorú állapotát, s érezte, hogy Adélnak még csak szemrehányást sem tehet ezért.

És e pillanattól kezdve Peták Berci carriere-je rémes gyorsasággal tette meg azt az utat lefelé, melyet eddig fölfelé tett.

A mint zúgó fejjel, kábult lélekkel, saját ösztöneinek vezérletére bizva magát, elment először is a terézváros-hindostani vasuti társaság hivatalába, ott azonnal belátták, hogy ilyen arczczal agenskedni nem lehet, s abban a pillanatban fölmondták neki s »abfertigolták«. Berci csak azzal vigasztalhatta magát e részben, hogy nem sokára az egész társulat is utána bukott. Hasonlóképp vigasztalhatta magát szerelme ügyében azzal, hogy ha Adél az övé nem lehet, legalább az angolé sem lesz.

Sovány vigasztalás, de jobb mint semmi.

Fölment aztán a minisztériumba, hol már nem jó szemmel néztek rá azért, mert hivatalából oly hosszú ideig elmaradt, és hogy egész fizetését esztendőkre lefoglalták, és hiába járta sorra a hivatalnokokat, azzal az arczczal nem tudott már megengesztelni senkit. A régebben visszafojtott gyűlölet most új erővel tört ki ellene. A negyven éves fogalmazó és negyvenöt éves segédfogalmazó visszanyerték vele szemközt gorombaságaik fölényét. Most még nagyobb dühvel kontrollirozták munkásságát, és ha Berci tanácsokért folyamodott, durván utasították vissza: »Hisz azért titkár, hogy jobban tudja, mint mi!« dörmögték gúnyos gyűlölettel. És kapván Berci állásához illő nehéz ügydarabokat, s nem lévén jártas az elintézésben, és nem kapván tanácsot soha senkitől, természetes, hogy soha egy darabot sem tudott elintézni. Ennek híre ment, mindenki erről beszélt: hogy lehet túrni egy ilyen embert? Főnöke eleintén orrolt rá, végre kitört, és kitört vele az egész dühödő burokrata had, elannyira, hogy a miniszter kénytelen volt fölszólítani őt, hogy hagyja el a minisztériumot.

Igy szakadt el végső reményhorgonya is. Kenyér nélkül maradt. A mi pénzecskéje a több rendbeli abfertigolásokból maradt, lassacskán elfogyott. Értékes holmijai elpárologtak. Ruhája szakadozni kezdett. Hitele sehol sem volt, utóbb már az előkelő vendéglőkben is gyanús szemekkel nézték, s egyszer megtették vele azt a botrányt, hogy előre kifizették vele azt, a mit rendelt.

Ezen szomorúságában a versírásra adta magát. Irt elégiákat egy nagy csomót, megpróbálta eladni annak a könyvtárosnak, ki régen a vad poéták verseit jó áron vette meg tőle. Most visszautasította. Az újságok kezdték gúnyolni, mert sokkal jelentékenyebb ember volt már, hogyszem észrevétlenül züllhetett volna el. Az természetes, hogy ilyen helyzetében firtli barátai is rendre elhagyták, s nem ismerték meg az utcán. Egyszer csak azon vette magát észre, hogy ott van, a hol a mádi zsidó. Oda jutott, a honnan elindult.

Oh! most már belátta, hogy mégis kár volt gyűlölni szerencsáját, kár volt elveszteni jó arcát. Hanem azért Adélra még sem haragudott. Még mindig szerette őt. S van-e kózikusabb vagy tragikusabb, mint ilyen állapotban szerelmesnek lenni?

A szerencsétlenségben ismét rászorúl az ember azokra, kiket szerencsájében elfeledett.

Igy szorult rá Berci, mikor már enni sem kapott, a régi jó kosztos asszonyra, a ki Pesten először megvendégelte. Elment hozzá. Talán ez könyörülettel lesz iránta.

De itt is csalódott, mert a mint a kosztos asszony meglátta új kiadásában, eszébe jutott, hogy a fia elesett Königrätznél, mig annyi más ripók élve maradt; és átokra fakadt a sors, az istenség ellen hogy neki így kell nyomorognia gyámol nélkül. És utálta Bercit, ki neki mindezt eszébe juttatta, s most már pénzért sem adott volna neki sem enni, sem inni.

Mikor aztán a szállásáról is kitétték, nem tudva fizetni hónapok óta, eszébe jutott neki a régi jó kvartélyos asszony. Ez tán nem lesz ennyire kegyetlen. Fölkereste. De itt is csalódott, mert a mint a kvartélyos asszony meglátta őt, eszébe jutott, hogy leányát egy férfi tette szerencsétlenné, az juttatta a sírba, az rabolta meg őt támaszától, és átokra fakadt a férfiak ellen, kijelentvén Bercinek, hogy férfiaknak pénzért sincs kiadó lakása. Szobát csakis nőnek fog kiadni.

És ekkor eszébe jutott Bercinek Roth Sámuel, szerencsájének első megalapítója. Hát ha ő megkönyörül rajta! De itt még jobban csalódott, mert a mint Roth Sámuel meglátta őt, eszébe jutott neki, hogy hátha azóta a fia meghalt Amerikában? és erre bösz lett, mint egy vadállat. Berci jónak látta megugrani tőle.

Ezzel a sors tudtára adta Bercinek, hogy a szerencse kapuján nincs többé miért kopogtatnia. Nem maradt egyéb hátra, mint az öngyilkosság! Berci ez eszme karjaiba veté magát, és egész napokon át azon törte fejét, mi módon végezze ki magát? Legjobbnek találta orvos által öletni meg magát, mint az apja tette, de félt, hogy nála minden kontár remekelne. Ily »memento mori« gondolatok közt olvasgatta ismét a lapok hirdetési rovatát, keresve azokban egy új találmányát a meghalás mesterségének, mikor egyszerre csak szemébe ötlük egy hirdetés.

»Kivántatik nevelőnö-szerző intézetbe egy jegyzőkönyv-vezető, kinek nem szükséges más kvalifikációjának lenni, mint hogy írni s olvasni jól tudjon és hogy rút ember legyen. Lévéen a csinos férfiak veszedelmesek.«

- Megvan! - kiáltott föl lelkesedve. - Ez a legdicsőbb halálnem! Itt élve eltemeti magát az ember! - És pályázott. A mint meglátták, rögtön megfogadták és a hivatalba helyezték. Így él mai napig is. Irja a jelentkező nevelőnök neveit, írja a megrendelők neveit. Nagy tisztességben él, mert tökéletesen »Feuersicher«. Hanem azért titokban mégis ábrándozik Adélért, és összehasonlításokat tesz múltja és jelene közt. S koronkint föl-fölkiált:

- Milyen bolond az élet!

Liszt Ferencznél Weimarban.

Mikor Liszt tavasszal eltávozott Pestről, azt mondta barátainak: Weimarba megy pihenni. E sorok írójának volt alkalma Lisztet pihenő Tuskulumában meglátogatni, s szerzett tapasztalataiból jogosan következtetheti, hogy ha majd ősszel el fogja hagyni Weimart, azt fogja odavaló tisztelőinek mondani, hogy: megy haza nyugodni.

Mert Lisztnak zaklatottsága itthon valóságos nyugalom az ő weimari pihenéséhez képest. Miska, a mester hű magyar inasa, a ki urával pihen, rendszeren betegen kerül vissza Pestre. Liszt, a 62 éves ifju csak ki van fáradva, mert rajta földi bajok ki nem fognak. Az ő csodálatos szívósságát, és munkabírását legnagyobbbrészt a pedantériáig mérsékletes anyagi élete magyarázhatja meg. Nem véve ki ebből a kognak nagymérvű fogyasztását sem, melylyel ő már úgy van, mint a tiroli az arzenikummal. Ebéd alatt neki nem szabad semmiféle üzenetet, levelet vagy távsürgönyt kézbesíteni. A legnagyobb dühbe jó, ha valaki ezt ügyetlenül áthágja. Ebéd után mindennap alszik egy órát, s e szokását még a nagyherceg is tiszteletben tartja. Éjjel 11 órakor ágyban van, de ez ellen legtöbbször vét, azonban reggel 7 órakor így is dolgozó asztala mellett ül. De nem is dolgozhatik egyébkor mint jókor reggel. Mert már 9 órakor Miska kezd magyarul beszélni. Ez a magyarul beszélés nem csupán Miskának szent káromkodásait foglalja magába, melyre hat év alatt egész Weimart megtanította, s mely onnan annyira kiszivárgott, hogy Riezában egy igazi német vasuti munkástól apára és öregapára hallottam applikálni, hanem magába foglalja a szives és nem szives reggeli üdvözlöket, melyekkel az első látogatókat fogadja, kiknek professzióból magyarul kell köszönniök, hogy a mesterhez bejuthassanak. A magyar köszönés az obulus, melyet Miska a szigorú Cháron könyörtelenül megkövetel. A sok németnek sokszor csak úgy csikorog belé a szája.

S ez órától kezdve késő estig egymásnak adja a kilincset a sok tisztelő és tanítvány. Zeneszerzők műveiket hordják hozzá, virtuózok produkálják magukat előtte, énekesek torkukat feszítik, s a Mária-utca szögletében mindig szól a zene, - és Liszt Ferencz »pihen«.

Ám ha még csak a jövő céljáért özönlenének hozzá a nagyreményű sarjadékok, kik valamennyien nyernek tőle szives oktatást és buzdító szavakat, akkor még jó volna! De mikor megjelennek nála a múlt emlékei, suhogó selyem uszályban, s vakító fényű brilliantokkal, melyek rejtélyes szellemhangokon mesélnek.

Ah! mikor még a brilliántok tüzét a szemek ragyogása helyettesítette, s a selyemuszály suhogásai az ajkak édes susogásában mosódtak el! Minderről sokat tud beszélni a »Kronprinz« öreg vendéglőse, a ki azt is tudja, hogy ahhoz az érdekes arcú szőke grófnőhöz, a ki ezelőtt 30 évvel a legszebb nők egyike volt, írta Heyne »fehér elefánt« című versét. A szép múlt eme emlékei közül ma már sokszor három-négy is találkozik nála egyszerre. Messze utról s rövid időre jönnek, s egy perczet sem akarnak elveszteni. Most már nem féltékenyek egymásra. A hosszú őszhaju fejben végződő fekete papi talár, miként egy az utolsó sort bevégző fölkiáltó jel hajlong előttük, mindegyiknek egyformán nyitott könyv. Mindegyik olvashatja benne a maga részét önmagának. Egyiknek szól: »Ich weiss nicht was soll es bedeuten, dass ich so traurig bin.« A másinak: »Es muss was wunderbares sein!« A harmadiknak: »Kennst du das Land, wo die Citronen blüh'n?« és így tovább. Még akkor nem komponálta sem szent Erzsébetet, sem Krisztust. - E kaland és e gyönyörteljes korszak záradékát képezik nála a Dante »Pokol« és »A leláncolt Prometheus« című szymphóniák. A kik az összefüggést keresik bennük, azok könnyen megtalálhatják.

A Mária utczi szögleténél kezdődő Stadt-Park százados erdőségei kevesebbszer látják most a masquirozott Don Juant, mint látták akkor, mai maszkja a papi talár nélkül. Göthe mulatóháza, melyben Károly Ágosttal együtt társalkodott az udvari színház primadonnáival, a

mely Lisztre maradt örökségül, azóta romlik, és el van hagyva. A Schiller padon nyárspolgárok heverésznek s a berkek labirintusaiban koronkint vászoncelédek pofozkodnak a helyőrség némely tagjainak kizárólagos birhatásáért. A park szélén fekvő könyvtár sötét folyosójába pedig be ne tévedj estve, mert ott egy lény helyett két lénybe botlasz, kik, hogy a sötétben föl ne ismerd őket, betakarják egymást. Ki kell rohannod onnét, mint a bolondnak szegény Tamás viskójából.

Vajjon fog-e jönni egy harmadik, a ki vissza fogja adni Göthe és Liszt után e gyönyörű erdő régi nymbusát? Vagy a fotografusok üzlete elvégződik a Göthe, Schiller és Liszt lakóházak fényképeiben?

Talán nem lesz érdektelen ránk magyarokra nézve, ha Liszt lakóházával, melyet a weimari nagyhercegné rendezett be, s tart föl évenként, közelebbről megismerkedünk. - Nem valami fejedelmi lak. Nincsenek benne nagy termek; nem tündöklük a fényüzéstől. Három egyszerű szoba és egy külső- és egy inas-szobából áll az egész, a Mária utczai szögletház első emeletén. - A hálószobában Liszt ágya úgy van elhelyezve, hogy abból az ablakon át, mely párnájához közel esik, a Stadt-parkot látja. Ágya mellett egy íróasztal áll, melyen fekvésközben dolgozni szokott. Estenkint a Stadt-park fölött rezgő csillagok fénye szövődik gondolatába, s reggel a kelő nap költi föl, melynek látványát soha sem engedi táblák által elzáratni magától.

Salonja központját a zongora képezi, mely körül vörös bőr-butorzat van elhelyezve. Salonjába belefér tíz ember egyszerre, több nem. - Dolgozószobájában van a könyvtár és két íróasztal, melyek egyikét a nagyhercegné minden évben új virág-lugassal vonja be. Külső-szobáját ebédlőnek használja, s a kedves vendégek számára Miska azonnal kognakkal vagy aromatikával szolgál, a mester kegyének kinyilatkoztatásául.

Mi magyarok, kik a Krisztus oratórium előadására rándultunk Weimarba, éppen elegendő voltunk, hogy a salont betöltsük, s ezt megtenni első nap nem is mulasztottuk el. Természetesen zenéről folyt a beszéd. A zongorán heverő zenészeti újdonságokat nézegettük, melyeket a világ minden részében lakó műárosok és kiadók küldözgetnek neki oly mennyiségben, hogy azt se tudja hová tegye. Meglepetve láttuk hány német zeneköltő szerzett magyar népdal alapszövegre szonátákat, s igyekezik magyarnak lenni a zenében, a hogy telik tőle, a mi magyar zeneköltőink közül sokan pedig ellenkezőleg igyekeznek a zenében is németeknek lenni tőlük telhetőleg. - Az, hogy egy német magyar zenét ír, nem von le semmit az ő németiségéből, mert legfőleg azért nem ír német zenét, mert azt nélküle is eleget irtak és irnak, de ha egy magyar ember ír német zenét, - a ki magyart is tudna írni, - az nem azért nem ír magyart, mert nincs rá szükség, hanem azért, mert nem akar írni. - S ez némi nemű különbség.

Az újabb német és francia zenetermékekre Liszt kevés súlyt fektet, »hanem annál nagyobb súlyt fektetek erre« mondá, és rámutatott egy tisztességes hangjegy-csomagra, mely tizenöt vastag kötetet foglalt magába.

- Mi ez? - kérdeztük érdekelve és kíváncsian. »Ez az új orosz zeneirodalom.«

- Ah! az orosz zeneirodalom? - hát az is van?

- S pedig nemcsak klasszikus, hanem szorosán vett nemzeti alapon, - válaszolá Liszt.

Mohó kíváncsisággal szedtük szét a csomagot. Mindenikünk kezébe vett egy kötetet, s mint a hogy mondani szokás - egy szempillantással föl akarta falni. De hát az eféle szándék, mindazzal a mi muszka, nem igen szokott sikerülni. Leverő tapasztalás, mely Bonapartenál kezdődik. Nehány perc múlva csodálkozva és kérdőleg tekinténk össze, mintha arra vártunk volna feleletet, hogy tud-e közülünk valaki oroszul?

E hallgatva tett kérdés és csodálkozás pedig onnan származott, hogy a mint kezünkbe vettük az orosz zeneirodalomnak ez óriás csemetéit, azon merő orosz írást, cзыrillbetűket láttunk, melyek pedig előttünk a hieroglifáktól nem sokban különböztek. Sehol egy német, sehol egy francia szó! - Hát csak Oroszországban tesznek kivételt a zenészek? - Csak Oroszországban nem hiuk, dicsvágyók, s nevükre féltékenyen a költők és művészek? - Hogyan tudhassa a világ, hogy kik azok, a kik e műveket írják, ha nevüket elolvasni nem tudja? - Hogyan játsz-hassa műveiket oly szellemben s oly modorban, a mint a költő intencziói jelezték, ha e jelzéseket nem érti? Hogy van oroszul piano? crescendo? forte? és a sok árnyalat kifejezése? Mit akarnak az oroszok ezzel az orthodox nemzeti demonstrációval?

Felelet: »azt, hogy a ki érteni akarja őket, az tanuljon meg oroszul!«

Mily udvariatlanság! Meglátszik a nyers, zsarnoki természet! - Bezzeg mi magyarok nem így teszünk; s erre büszkék is vagyunk! Mi nem követelünk jogokat a magunk nemzetiségének. - S nálunk még a tudományos akadémiában is fölmerülhetett az a terv, hogy magyar kiadványaink mellé német fordítást mellékeljünk a - külföld számára. Mert mi nem a magunk fajtájának gyönyörködtetésére s okulására, hanem hiúságunkért s a külföldnek dolgozunk! Nézzük a mi zenei kiadványainkat, eredeti ábrándjainkat, tánczdarabjainkat és dalainkat, majd mind idegen nyelven vannak dekorálva, nehogy a szerző neve a külföld előtt ismeretlen maradjon! - Pedig az egész zene-tömeg tömege oly silányság, hogy a külföld tudomásul sem veszi. De hát a szándék dicséretes!

Lássuk azonban az oroszokat. - Hisz ha nyelvüket nem értjük, zenéjüket megérthetjük. A zene köz nyelv. S a köztünk levő zongorajátzók rögtön zongorához ültek, hogy lássák a medvét! - Az északi jeges medvét!

Én a magam részéről, megvallom, bár még egy hangot sem hallottam az oroszok e zene-műveiből, hinni kezdtem, hogy nem lehetnek közepszerű termékek. Elgondolám, hogy az orosz nemzet irodalma s költészete is mily rohamosan emelkedett ki a homályból! Mint Minerva, pánczélosan és sisakosan született, s rögtön helyet fogott az egyetemes irodalomban. Puskin, Lermontoff, Turgeniew, Gogol, Koltzoff, és a többi, ép oly egyszerre alkottak korszakot, mint nálunk Berzsenyi, Vörösmarty, Petőfi és Arany, Kemény Zsigmond és Jókai. - S kérdés, ha az orosz nemzetben a szabadság és fölvilágosodás utáni vágy oly mértékben kezd majd ébredni, mint nálunk föllángolt e század első évtizedeiben, mely Széchenyit, Deákot és Kossuthot teremté, mily mértékben fog ott előhaladni a politikai tudomány és a történelem? De mit tartozik a távol jövő köde a jelen világosságához! - S kezdődött a zongorázás.

De nem ment. Legalább első olvasásra nem ment. Hogy nem az olasz zenét utánozzák, annyi bizonyos. Csupa polyphonia, széthangzás, hullámozó harmónia; »ha jól nem játszatok, nem lehet érteni! - Vagy talán orosz nyelven játszatok? Cзыrill hangokat üttök?«

Liszt ideges lett s fölkelte helyéről az egyik hieroglif betűt, hogy helyébe üljön.

Liszt kótaolvasása bámulatos. Első olvasásra úgy játszik mindent mint más, ha egy félévig betüzi. Sőt azt is eljátsza első olvasásra, mit sok elsőrendű, virtuóz soha életében eljátszani nem tudna. Amit Willmers hangversenyben két kézzel játszott, azt Liszt egy kézzel játszotta le prima vista. - A leggyakorlottabb olvasó nem tudja a betűket, a szavakat úgy olvasni, mint ő a hangjegyeket. Egész partitúrákat lát egyszerre, s ugyanazt azonnal zongorán fejezi ki. - A kezére nem is ügyel. Az úgy jár, mintha rajta volna a szeme. Amit a szeme lát, azt a keze abban a gondolatban (a szempillantás hosszú idő) üti meg. Sokszor a sebességben eltűnik a keze (amit rajta kívül csak Tausignál tapasztalhattunk) s ilyenkor úgy tetszik, mintha a zongora magától dörögne, s mintha emberfölötti hatalom mozgatná láthatlan erővel.

Tehát Liszt kezdte beszéltetni a daczos orosz költőt a zene nyelvén.

Egy opera nyitányát játszta, s már az indulás, az első ütem, oly eredeti, oly sajátos hangfiguráció volt, hogy emlékeztetett a legremekebb epikai kezdésre, melylyel Virgil Aeneisét megnyitja: arma virumque cano. S minél inkább tovább haladt, annál jobban dagadt mint a forrásától messzebb haladó folyam. Mintha minden hangnak önálló szerepe lett volna, oly bűvös volt a számtalan melódiából összetömörített harmonia. - Ha szabad egy hasonlattal élnem, melylyel e zene alaktalan hatását szemmel láthatólag érzékitsem, azt állítom, hogy e nyitány hasonló volt egy tájképhez, mely az ellentétek összhangjából áll, melyben, a komor árny és derült fény együttes hullámozása oly szeszélyesen alakítja át a tárgyak kifejezését, melyen az embernek annyi nézni s látni valója van, s ha már nem látja, emlékében hátramarad, miként egy főséges panoráma.

S jól jegyzé meg Liszt: nemcsak klasszikus, hanem szorosán vett nemzeti.

Mindaz mi a zeneszerzésben Beethoven homéri szelleme által, s azóta reform és haladás, mindaz a legragyogóbb alkalmazásban szolgált itt a nemzeti zenemotivumok keretében. Közülünk valaki így kiáltott föl: »ez egy orosz Wagner!« »De ép úgy nem utánzója s epigonja Wagnernek, mint nem epigonja Puskin Byronnak, vagy hogy ez eszmét még jobban kifejezzem, mint nem epigonja Leibnitz Newtonnak, mivel csaknem egy időben fődözte föl a gravitáció törvényét, jegyzem meg én, mire Liszt igenlőleg intett, s azzal egészíté ki elragadtatásunk nyilatkozatait, hogy bár e zeneköltőnél a zene formai kezelése, az alapeszme fejlesztése a költészet technikájának netovábbja, mégis látszik, hogy nem mesterséges alkotás, hanem inspiráció szüleménye, melyben az eszme az alakkal egyszerre szülemlik.

Azok az egyszerű orosz népdalok, melancholikus ukrániai kozák melódiák, mily impozáns mezben jelentek meg előttünk, anélkül, hogy a ruha elfödte volna természetes bájaikat. Ha nekünk magyaroknak akadna egy ily szabású zeneköltőnk, a ki népköltészetünket, a világ első népköltészetét így tudná a műzene anyagává tenni: mennyire el tudnók vele bájolni a világot. - Mennyire meghazudtolják ezek az oroszok azt a szűk látkörű nézetet, hogy a speciális nemzeti rythmust nem lehet széles zenei alapra fektetni, s klasszikai földolgozás céljává s eszközévé tenni. (E nézetet különben már Liszt is megdöntötte magyar rhapszódiaiban, s Szent Erzsébet oratoriumában, hol a »Nem ettem én ma egyebet, fekete retket, kenyeret« kezdetű csaknem triviális népdalt dramatizálta a legklasszikusabb alakban.) Hisz ha ezt a rengeteg polyphonia tengert alkatrészeire boncsoljuk, nem találunk benne primitív népies rythmusoknál egyebet. Ti szenvedő magyar kozmopoliták, menjetek az oroszokhoz s tanuljatok tőlük nemzeti érzést s nemzeti szellemet! Ne másoljatok, hanem teremtsetek: ne hordjatok vizet a tengerbe, hanem nemzeti zenénk medreit bővitsétek.

És akkor nap egész délelőtt az orosz zeneköltőket tanulmányoztuk. Mindegyik nagy szabású költő, de azért, a kitől Liszt legelőször játszott, a legmagasabban áll közöttük.

A mennyire elragadott az a miket hallottunk, annyira lehangolt, hogy nem tudunk oroszul. Ez volt legszebb győzelmük az orosz költőknek, s ez lehet minden nemzet költőjének a legnagyobb dicsősége. Minden nemzet nyelvét megtanulja a világ, ha szükségessé tudja tenni nyelvét az a nemzet. Bárcsak ez a szent igazság volna minden művelt magyar jeliséje.

Szerencsénkre ekkor betoppant közénk egy orosz születésű tanítványa Lisztnek, ki azután fölvilágosítással szolgált a nevekre nézve s néhány adatot mondott, melyeket idejegyzek.

A kinek művei bennünket legjobban elragadtak, Hrymsky Korsakoff. Lehet 50 éves. Szentpéterváron lakik, s tisztán csak a zenéből és a zenének él. Az udvartól évdija van. Tehetségeit nem kell a mindennapi kenyér megszerzésének lélekölő robotmunkájára fecsérelnie. Oroszország meg tudja becsülni a maga tehetségeit, s már ifju korukban támogatja őket, mert tudja, hogy az ifju csemetét kell segíteni, hogy megizmosodjék. Mi magyarok, kik e téren valamit teszünk, legfőlebb - nyugdíjazunk. Vénységére nyugdíjazzuk. S azt is kivételképen.

Oroszországban e zenei reformirányt Dargomyzsky kezdte el. Ő volt az oroszok Berliozza. Ő már nem él. Nyomába támadtak Hrymsky, Monsorgiky, Tinaykoffsky, Basadurew és Kui, a ki Heyne »Ratckliff« című tragédiájából csinálta operáját.

E zeneköltőknek sok évig kellett küzdeniük a közönség izlésével, míg az olasz operákat kiszoríthatták. Még most sem föltétlen urai a térnek, de már nagy pártjuk van, s nagyon valószínű, hogy rövid idő múlva meg fogják hódítani Oroszországot.

Általános művészeti szempontból nagyon meg lehetünk elégedve a hallott zene szépségeivel: de politikai, s különösen magyar szempontból mélyen lehangolt bennünket az orosz nemzet e nagyszerű szellemi előlépése, melyből sok politikai és köztársadalmi következtetést lehet szedni, melyet azonban szedjenek azok, a kik Magyarország »nagy hatalmi« politikáját vezérlik.

Liszt Ferencz mint író.

A királyok dilettantizmusát nagyon nehéz elfogulatlanul bírálni. Ha Nagy Frigyes, bajor Lajos, szász János, vagy Miksa császár költeményeit olvassuk, ellenállhatlan erő ragad meg, hogy a művek mögé tekintsünk, s ne a költőt költeményén, hanem a költeményt nézzük a költőn keresztül. Bonaparte is érezte ezt, s határtalan ambíciója nem engedte meg benne a dilettans drámairónak, hogy a hadisten dicsőségének kegyelemfényében sütkérezzék; s föl-tette magában, hogy drámáját, melyet mint igénytelen tisztt, Talma varázsos művészetének befolyása alatt irt, névtelenül nyújtatja be egy nem első rangú író által a párisi nemzeti színháznak. Meg is tette, s darabja a bíráló bizottság által - visszautasított. Mert az emberek elfogultságának két vége van. Egyik vége csupa magasztalásból áll a személyek dicső volta miatt; a másik csupa bizalmatlanságából és ócsárlásból a személyek ismeretlen volta miatt. Maga Arany János is hónapokig hevertette az »Ember tragédiáját« fiókjában, s csak egy vezek-lő perczében szánta rámagát arra az előre látott kinra, mely egy dilettans poéta munkájának olvasásával együtt járand. Ha az ember tragédiája nem Arany János kezébe kerül, ki maga a megtestesült objektivitás, s ki az ember tragédiáját olvasva már a harmadik lapon belátta, hogy kivel van dolga, akkor talán mintegy »nagyra törő szellem, kiforratlan s célját világosan el nem erő, a létező műformák egyikéhez sem tartozó mű, vagy a legjobb esetben Kain, Manfred és Faust elég ügyes plágiumakint« fog valamelyik tudós kritikustól visszakerülni Madách kezébe, a ki ezután, a milyen érzékeny, s magára keveset, a világra még kevesebbet tartó meghasonlott kedélyű ember volt, egész élete munkáját a tűzbe löki, s talán egy évvel hamarabb hal meg - a miben meg is halt - szivbajában. Így volt kénytelen Chatterton, a második brit Percyvál saját lelkének szülőtteit ó-angol népballadáknak hazudni, hogy kiadót találjon számukra, s ennek daczára meg kellett halnia 18 éves korában önmaga által, hogy az éhhalált elkerülje, a melyre őt Walpole miniszterelnök buzdította, mondván neki: »a csalogány is akkor dalol, ha éhezik.«

De még egy pár szónk van Bonaparte drámájáról. Miután az mint, »előadásra nem ajánlott« mű visszautasított, a császár dühbe jött és saját kezével írta művére, hogy: elő kell adatni. Ezután rögtön »előadható« lett, s mily különös! azért talán, mert visszautasított darab volt, vagy azért, mert hire ment, hogy a császár óhajtja látni? a darab tetszett, s legjobban a bírálók tapsoltak neki.

De Liszt valódi író is, oly író, ki nem szorul a zongorakirály dicsőségének kegyelemfényére, nem szorul a bíráló elfogultságára. A bírálónak ismernie kell Lisztet a zeneköltőt is, mikor az írot megítéli, de nem azért, hogy azon keresztül tekintse az írot, hanem azért, hogy a zenész alkotásaiban lelje világosabb megfejtését az író egyéniségének, s viszont az író egyéniségének megfejtésében megfejtve lássa a zeneköltőt.

Liszt e kettős minőségében emlékeztet Wagnerre, kitől különben sokféleképp különbözik.

Wagner Richard reformátor és forradalmár. Természetes, hogy mint ilyen sokszor a szélsőségekbe csap. Mint reformátor idealista, s más nem is lehet, mert mindenki, a kiben reform-eszmék támadnak, kell hogy hittel és bizalommal viseltessék azoknak jövője iránt. De a jelen küzdelme, a forradalmi eszközök csipőssé, keserűvé, sokszor világfájdalmassá teszik egyéniségét. Az élet igazságait, melyeket vagy tanult, vagy maga tapasztalt, sok elfogadott igazság ledöntésére használja, s így az élet folyamának mindig zuhatagjait keresi ki, hogy azokból merítsen. Wagner szubjektivitása erélyes, sokszor daczos és makacsságig elfogult a maga céljai iránt; érzelmei ellentétesek, s lehet mondani, némelykor ellenmondásokban állanak, a mennyiben a maecenás királyok körében sokszor megfélekednek a barrikádok forradalmárjáról: de mind egyénisége, mind érzelmisége Wagnernek főképp bölcsészetiileg nyilat-

kozik. Ő mindent, a mit szeret, abból elvont és külön definiált okokért szereti. Egész élete törekvésében az okok játszáka a vezérszerepet. Nála a természetyszerű fölött nagy fölényben áll az okszerű, a mi sokszor a természetesség rovására üt ki. Mert a bölcsészek ok-fürkészetete sokszor eltér a valóságtól, s végeredményében képzeleti tényezők közt veszi magát észre. Ebből magyarázhatók meg Wagnernek tulzásai mind az irodalomban, mind a zenében. Ebből magyarázható, hogy mindaz, a mi Wagner teremtő erejéből fakad, az elméleten keresztül nyer alakot.

Ezért tagadja meg Wagnertől sok kritikusa a közvetlenséget, ezért állítja minden művét mesterséges készítésnek, s nem önkénytelen szülemelésnek.

Csak a tényt akarjuk konstatálni, s nem pártállást foglalni akár Wagnerrel szemben, akár mellette.

Lisztnek mint zeneköltőnek sok tekintetben azonos törekvése van Wagnerrel, s nem tagadhatni, hogy e törekvésre ő Wagner föllépésétől nyerte az impulzust. De mégis milyen más írói egyéniség Liszt akkor is, mikor Wagnert magyarázza, mint Wagner, midőn ugyanezt teszi. Liszt elfogadja »nagyban és egészben« Wagner zenészeti elméletét, a mennyiben a zenei kifejezést az okszerűség alapjára törekszik fektetni, hanem Liszt az okszerűséget nem bölcsészeti értelemben veszi, mint Wagner, s nem megy annyira, hogy a zenei értelmezésben pozitivitást, lehet mondani logikát keressen. Lisztnek tehát mind irodalmi, mind zenészeti egyénisége nem rabszolgája azon elméletnek, melynek korláti közt mozogni látszik. Liszt is reformátor, de nem forradalmár. Ő nem teszi magát erőszakosan központjává egy körülírt iránynak mint Wagner, ő nemcsak a maga törvényeit, hanem minden törvényt tisztel, a mi az emberi természettel összeolvad. S milyen más a Liszt idealizmusa mint a Wagneré. Wagner idealizmusában a küzdelem mindig tragikai lefolyást nyer.

Tannhäuserben az eszményiség küzd az anyagisággal; az eszményiség győz, de az ember - elbukik. - A bolygó hollandiban a hűségé a diadal, de az ember tönkre megy. Lohengrinben bűnhődik az ármány, de az erény szerencsétlenné lesz. Tristan és Izoldeban célját éri a szerelem, de, mint a rózsának virágzása tetőpontján kell a hervadásba hanyatlania, úgy itt is a győzelem végpontja a bukás kezdete. És a Nibelungokban, az istenek játékát a végzett-szerűség alapjára fekteti, mely mint a görögöknél is volt, nem lehet más mint tragikai. Wagner idealizmusa tehát olyan mint az égbolt, melyen a fényes nappal a sötét éjbe tér. Liszt idealizmusa is olyan mint az égbolt, de az az égbolt, melyen a sötét ég fényes nappalra hajnallik.

S e különbséget Lisztnél az teszi, a mi Wagnernél egészen hiányzik, a vallási elem. A vallási elem, mely azon határnál, melynél Wagner bölcsészete csak a tragikai megoldást találja, s megnyugvás dicsfényébe takarózik. Az emberi küzdelmek, az emberi szenvedések ép úgy tükröződnek Lisztben is mint Wagnerben; de mig Wagnernél a küzdelem és szenvedés a h a l á l - b a n elvégződik, Lisztnél a küzdelem és szenvedés a h a l á l á l t a l j ö a kibéküléssel sulyegyenbe.

Liszt midőn pogány tárgyakhoz fordul költői anyagért, azokba is keresztényi szellemet, vallási elemet sző. Objektív egészen addig, mig tárgyának küzdelme földi küzdelem, de mihelyt ennek lenni megszűnik, a küzdelmet szubjektív vallási érzületével folytatja és oldja meg. Így a Hunnok harczában (melyet Kaulbachnak szintén e tárgyú képéhez hasonlólag érzékit) Prometheusban; s annál inkább kidomborodik ez keresztény tárgyú műveiben, a Dante-czyklusban, szent Erzsébetben és Krisztus oratóriumában.

És ezen összhang a fő jellemvonás Liszt írói egyéniségében is. Liszt nem áll meg az élet zuhatagjai mellett, hogy azokból merítsen, hanem hagyja magát vinni a folyam által, s minden áthaladott vidék benyomására fogékony. Mindenben törekszik valami szépet találni, s a mi valóban szép, ahhoz ihlett gyönyörrel tapad. A mi az élet ezer- és ezer-féle oldalának köz-

vetlen átélését és áttapasztalását illeti, ahhoz képest - a Götheét kivéve - nemcsak Wagneré, hanem minden írói élete szegénynek mondható a Lisztéhez képest. Liszt minden szenvedély gyönyöreit serleggel üríthetné, külső életében alig van pont, mely szenvedésre hívta volna. Vágyainak elérésében hasonlítható Polykrateshez, kinek átka vala, hogy bánatra ne találjon okot. Nincs semmi sem természetesebb, mint hogy az ilyen élet egyoldaluvá teszi az embert: s annál meglepőbb, hogy Lisztet nem tette egyoldaluvá. S ezt csak az magyarázza meg, hogy ha Liszt nem is volt kénytelen szenvedni, ő mégis szenvedett: lelki szükségből szenvedett azokkal, a kik szenvedtek.

A mint irodalmi működéséből láthatjuk, Liszt lázas érdekeltséggel vonzódott mindahhoz, a mi a művészetben kívül az emberiség szellemei életét mozgatja. Élt a tudományoknak: bölcsészetnek, természettudományoknak, s különösen a történelemnek, melyek által még magasabbra emelte látkörét, mint a mily magasra őt az élet fölemelte. S mint íróban egyik jelessége a sokoldalúság. Ebből folyik ki ama szingazdagság, melylyel érzelmeit és gondolatait kifejezheti. Ez teszi lehetővé nála, hogy gazdag fantáziáját kiönthesse a nélkül, hogy banális frázisokat vagy bombasztokat mondana. A nagy, általános igazságok indokolására rendelkezésére állanak az analógiák, melyeket meglepőleg tud alkalmazni. Irálya tárgyával és hangulatával változik, s minden sorában a költészet lángja melegít.

Ember- és világismerete sem egyoldalú; ismeri a világot és az embereket jó és rossz oldalukról; de azért gondolkozása nem sötét, mert nem fáj neki annyira az emberek rosszása, mint a mily jól esik neki az emberek jósága. Ha Liszt irodalmi egyéniségét alkatrészeire akarnók fölbontani, találnánk benne legnagyobb arányban romanticizmust, mellette chateaubrindi gondolkozást, modern eszmejárást, szalóni könnyedséget, önzetlen emberszeretetet és a tudomány, a tapasztalat által nagygyá növesztett képzeletet.

Noha Liszt nem »nemzeti író«, írói lényében sok van a nemzeti sajátosságokból. A magyar népzene és nemzeti élet költészetét a külföld tökéletesen megértheti Liszt műveiből: épen úgy mint a hogyan a lengyel nemzeti táncot és nemzeti zenét, a népélettel való összefüggésében ép oly tisztán láthatjuk, érezhetjük Liszt által leírva, jobban mondva *le fest ve* (Chopinról írt könyvében), mintha a legeredetibb lengyel írótól olvasnók.

Egy borzasztó éjszaka.

Most, miután már a nagy vasuti terv készen van papiroson, s a nyiregyház-szatmári vonal is stratégiai vasutnak van keresztelve, elméletben nem volnánk többé amphibiumok.

De ezelőtt tiz évvel még elméletben is alig voltunk amphibiumok, s a szekérutazás kellemei, a pusztákon való beesteledések, kurta korcsmákban való meghálások, vagy véletlenül utba esett uri házak megrohanásai sokkal gyakoribbak voltak mint most.

A tradícionális magyar vendégszeretet kényszervirágzásának utolsó stádiuma volt ez a korszak, összefüggvén azon eshetőségekkel, hogy ha valamelyik bortermő vidéken gazdag szállótermés volt, az elszállítási eszközök híjával ingyen mérték a részegséget.

Természetes dolog tehát, hogy ez időben, sokkal nagyobb arányokban diszelegtek az »ázsiai állapotok.« - Ráday még akkor az obszkuritás pályáiban hallgatta a zsvány históriák dajkaméséit, s a hazafias pandur kész szívvvel eresztette világgá a puszták fiát, mihelyt azt danolta üldözőjének, hogy »jaj be hunczfut« - a vármegye.

Ez időben volt többek közt egy szekérutam a nyirségen; a homokban fuldokolva átkoztam Dumas papa fantáziáját, mely Magyarországot leírván, azt írta, hogy Magyarország nomád ország, hol az emberek tevéken utaznak. Átkoztam pedig azért, mert ez adott impulzust a vágyra, hogy: vajha e szaharai homokban csakugyan tevéken lehetne járni.

Nem vagyok Józsue, s így nem állíthattam meg a napot, és meglepett az éj a homok végén, mikor épp a belvizek zombékjai, lápjai és kátyui következtek.

E helyen a rókákon és vadkacsákon kívül haramiák is tartózkodnak, volt akkor a közhit. A vármegye is hitte, de nem tudta. - A zsidók azonban, kik e dologban empiristák voltak, tudták és hitték is. - Két út állott előttem. - Vagy meghálni egy kurtakorcsmában, hol valószínűleg a pusztai eposzok hőseivel találkozom, vagy átkászolódni az éjet, s hajnalra egy nem messze lakó rokonom házánál megpihenni.

Nem annyira a rablók iránti tisztelet, mint inkább a respektus, melylyel az ily korcsmái ágyak lakói, vagyis a magyar - »skorpiók« iránt viseltetem, a második ut elfogadását javasolták, s e szerint egy lélekrázó éji ut után beállítottunk a t.....i kastélyhoz, hol még csak a kakasok kukorikoltak, s a kutyák csapták szokásos ovációikat.

A csengők zajára kitörölték álmos szemeiket a cselédek, s jöttek, hogy a kastélyba vezessenek. - Kik vannak itthonn? - kérdém utközben.

- Csak a méltóságos asszony, meg a társalgónő. A méltóságos urat ma reggelre várjuk. - Tegnap érkezett egy különös vendég lóháton. Az is itt hál. - S e közben kívülről kizárta a kastélykapu ajtaját.

- Hát maga bezárva tartja az uraságokat? - kérdém tőle.

- Éjszakára, hogy be ne mehessen senki.

- De hátha valaki ki akarna jönni?

- Már instálom, az reggelig ki nem jöhet.

Beléptünk a nagy előterembe. Lassan léptünk, hogy az alvókat ne háborgassuk ily korán. De zajt hallottunk a nagy ebédlő felől.

- Ily korán szoktak kelni? - gondolám csodálkozva, s a mint a szembelevő ajtóra néztem, a hajnali ködös félhomályban láttam, hogy kulcslyukán át gyertya világít.

- Ébren vannak már! - mondtam.

- Nem hinném, ha csak a kis urfinak valami baja nem volt az éjjel.

Ekkor ijedt sikoltás hangzott ki.

- Ez a dajka hangja, - mormogá meghökkenve az inas. - Azután az ajtóhoz futott, s halkán megzörgeté. E zajra belülről segélykiáltások, »rabló« »gyilkos« hangzott, s nemcsak egy, hanem több ajakról.

- Én vagyok itt, András! - ordított kétségbeesve az inas, - miközben elsápadt, s a tájékozatlanság ijedelmének verejtékei gyöngyöztek arczáról.

Magam is meg voltam ijedve. - Szivem dobogott és izmaim feszültek.

De bent az inas hangjára a segélykiáltások örömradiássá változtak. - Egy pillanat alatt heves mozgás támadt: butorokat taszigáltak, miből azt következtettem, hogy az ajtó el volt barrikadirozva.

- Vendég is érkezett; - kiáltott e közben az inas.

- Kicsoda? - sikitott egy megrémült hang.

Az inas megmondta nevemet.

Erre még gyorsabban következtek a butortaszigálások, s öt percki nehéz munka után megnyílt az ajtó, s én beléptem.

Három nő állt előttem neglizsében, a ház nője reggeli öltönyben. A szoba rettentőn föl volt forgatva. A kilincs elspárgázva, s az ablakpárkányon egy ujjnyi gyertya pislogott, mi azt mutatta, hogy egész éjen át égett.

- Ó soha vendéget szivesebben nem fogadtunk, mint önt! - szólt az urnő kezét nyujtva mire a három nő desperátus arcza is kiengesztelődött, látva, hogy ismert egyéniség vagyok.

- Nem öszültem meg? - kérdé hirtelen a társalkodónő.

A dajka és szobalány pedig sirt és nevetett egyszerre.

- Mi történt? - kérdém. Valami rendkívüli történhetett.

- Ah! az ijedtség, kábultság, izgalom, rebegte a társalgónő, és elalélva hanyatlott egy fölfordított karszékre, s csupán a kényelmetlen fekvés gátolta, hogy tökéletesen el ne ájuljon. Így azonban rögtön magához jött, s végignézvén magán, szüzi szeméremtől áthatva fölsikoltott és befutott a mellékszobába, utközben szaporán ejtegetve: »az az idegen! az a vendég! az a jövevény!« és eltűnt. Példáját a dajka és szobaleány követték sikoltás nélkül, s némi hátrakacsintgatással. Eltávozván ők, a mellékszobákban is butorok taszigálását hallottam, minek hangjára az inas is segélyükre sietett, azonban általuk kiutasított.

E szavakból sejthetem, hogy azon idegen volt az éjszakai fölfordulás oka, a ki tegnap este lóháton érkezett.

- Hol van hát az az idegen? - rivalltam a megdöbbsent s emberismeretén filozofáló inasra, - »eredj szobájába s hozz hirt róla!«

Az inas kihuzódott, de nem ment a vendégszobába, hanem az udvarra, s ott kezdte föllármázni és összecsdíteni az összes udvari cselédséget.

A ház urnője ezalatt félig ijedt, félig mosolygó arczczal kezdte beszélni a rémtörténetet, én - hogy leülhessünk - igyekeztem két széket lábra állítani.

»- Férjem tegnap este elment testvérét látogatni, - kezdé - s bennünket magunkra hagyott. Délután esős, ködös idő volt, s épen ozsonnánál ültünk, midőn ablakunk alatt megáll egy lovas ember, madártollakkal cziczomázott vadászkalappal fején s vállán egy szürke bő köpönyeggel. Lováról leszálltában hátraveté köpenyét, mely mint Számielé a »bűvös vadász«-ban vérvörös posztóval volt bélelve. Derekára tüsző volt kötve, melyben pisztolyok pihentek. Arcza zord volt és vörhenyes, vonásain vadság és durvaság ült; magatartása kihívó és szögletes volt. Képzelve ön el a komor zimankós időt, s a körülményt, hogy egyedül s csupa asszonyok voltunk, s be fogja látni, hogy nem nagyon kellemes érzéssel fogadhattuk e látogatást.

Pár percz múlva tarajos sarkantyuját hallottuk pengeni, s ő belépett hozzánk. Erőszakolt udvariassággal, mely sehogy sem állott jól neki, meghajtotta magát s megmondta nevét. Mi azonban sokkal inkább föl voltunk izgatva rémképeink által, melyekben inkább arra voltunk előkészülve, hogy pisztolyt szegez mellünknek, hogysem udvariaskodásra gondoltunk volna, s így nem jegyeztük meg nevét, mit tőle később megkérdezni illemből nem merészkedtünk.

Tehát egy gyanus, rokonszenvetlen s egészen idegen emberrel voltunk egy földél alatt. Egy perczre sem tágitott tőlünk. Sajnálta, hogy férjem nincs honn (én még jobban sajnáltam) panaszkodott az idő, az utak, és a haza elnyomói ellen, beszédében nagy szüneteket tartott, s így küzdött velünk a vacsoráig. Vacsoránál, hogy bort kezdett inni, kedélyesebb és beszédesebb lett. Magáról kezdett beszélni. Hogy ő mennyire szereti a sportot, a veszedelmeket, izgató jeleneteket! Hogy mindig fegyverrel jár, most is van nála két revolver, hat-hat lövésű, ki is vette és mutogatta; megmutatta vadászését, melynek nyele egy kisebb tör hüvelyke volt, s melléje egy pisztoly volt odaillesztve, hogy a kit megszúr, azt meg is löhesse. Mi, megvalóul, borzadva hallgattuk szavait s éreztük hogy egészen hatalmában vagyunk. - Ezt a thémát végezve, rátért a pénzkérdésre. - Kérdi, van-e férjemnek pénze? - Bejött-e már a szentmihály-napi árenda? - eladtuk-e már a repczét, van-e már vevő a gyapjura? - A szó elakadt bennem, rémületemben nem tudtam sem hazudni, sem igazat mondani. Alig vártam hogy a vacsorának vége legyen. Fölkeltem, jó éjt kívántam, s ő bizalmasan, - mit én szintén gyanuba fogtam - köszönve szobájába ment.

Mi, alig hogy kitétte lábát, bekulcsoltuk az ajtót, s elfeledtük az inasnak megmondani, hogy az éjjel idefönt háljon. Mikor ez eszünkbe jutott, már nem mertünk kimenni többé.

Ily érzelmekkel és ily kilátásokkal vártuk az álmot, egyikünk sem mert lefeküdni, csak a pamlagokon szunyadoztunk. - Minden percz egy örökkévalóságnak tetszett. Egyszerre csak, mintegy éjfél körül, sáppadtan rohan be hozzám a szobaleány, s alig tudja elmondani, hogy: az idegen az ő ajtajához ment és zörgetett.

Bizonyosan rabolni, gyilkolni akar, ez volt az első gondolat, mely agyamba tolult, s mely ellen küzdeni nem birtam.

Alig hogy szavait végezte a szobaleány, még sáppadtabban rohan be a dajka, s ugyan hirt mondja. - Most már bizonyos. - Reszketni kezdtem. Társalkodónóm görcsöket kapott; a félelemtől elzsibbadva álltunk, mikor egyszerre csak lépéseket hallunk az ebédlőajtó felé, s a következő perczben zörög rajta a rémes idegen.

A kétségbeesés bátorsága szállt meg! - az ajtóhoz rohantam és mindkét kezemmel befelé szoritám. A leányok utánam siettek, és ösztönszerűleg elkezdtek építeni a barrikádot, melynek nyomait itt láthatja. Szívünk hangosan dobogott, de egy szót sem mertünk vagy nem tudtunk szólani, az idegen rém sem szólt, csak járt, kelt, futkározott és dörömbölt minden ajtón, sőt a kapun is, mintha ki akart volna menni. - Átkoztuk az inast, hogy bezárta.

Egy negyedóráig tartott az idegen futkározása, s a mi rémült tompa barrikádkészítésünk, mit neki jól kellett hallania, bárha nem látszott hallgatódzni. Egy negyedóra múlva elcsendesült, s azóta nem hallottunk semmit.«

Sehogysen tudtam magamnak az elbeszélésből megmagyarázni a dolgot. A ki rabolni akar, gondolám, az nem így végzi dolgát. De a ki meg nem akar rabolni, nem jár sorra minden ajtót. Vajjon mit akarhatott?

- Ily rettezésben és bizonytalanságban töltöttük át az egész éjet, mely most, miután túl vagyok rajta, úgy tűnik föl előttem mint a legnagyobb képtelenség, s nem tudom megérteni azt a mi történt, vagy a mi meg nem történt.

- Nem értem! mondtuk egymásnak. Habár belátom, hogy elég ok volt az ijedtségre, sőt bámulom, miként tudta komolyabb kedélyrázkódások nélkül kiállani az éjszakát.

- Kaczaghatnám, kaczagott a kedves elbeszélő, ha társalkodónóm és cselédeim magaviseletére gondolok. Miután a zaj elcsendesült, mindenik azt hitte, hogy ez olyan zshivány, a ki nem pénzt, hanem nőérényeket rabol. Társalkodónóm e szent meggyőződésére esküt akart tenni, s választó vizet kért, hogy erényének megmentése végett elcsúfítsa arczát. Szerencsére nem volt, s így hős szándéka nem maradhatott - hazugságban.

E közben az inas összekajabálta nagy káromkodások közt a renyhe cselédséget, s összegyűlt egy inszurgens sereg az idegen hollétének földéítésére.

Hallottuk a mint csatakészen becsörtettek a félelmes idegen szobájába, s lélekzetvisszafojtva vártuk, mikor halljuk a dulakodás zaját, az idegen revolvereinek ropogását. Mert lehető volt, hogy ily merény után élve nem hagyja magát elfogatni.

De nemsokára békés zshivongást hallottunk, ajtónk kinyílt s beszédült rajta az inas, az ajtónyíláson át pedig röhögni láttuk a csatára kész sereget.

- Nos mi ujság?

- Ott fekszik az ágyában fülig betakarva s olyan cseppeket izzad, mint egy-egy mogyoró. Az éjszaka korelája akart lenni. Attól ijedt meg. - Azért dörömbölt és próbált minden ajtón. - Már most öltözködik is az isten adta. - De követem alásan, ha elment legyen, instálom, azután se tessék a szobájába menni, mert bizony korelás a levegője!

Igy beszélt az inas, s azután kiszaladt, hogy az idegen lovát fölnyergeltesse.

Nemsokára láttuk lóra ülni a félelmes alakot, tolla rémesen bólíntott, vörös köpenye kísértetiesen lebbent, pisztolyait megtapogatta, kalapját komor arczába vágta, sarkantyuját pedig lova vékonyába, s - elszáguldott.

- Ki ő? - kiáltottuk utána egyszerre, de hangunk aligha érte el a futva futót, a ki ugyan hátra sem tekintett a helyre, a hol mi is, ő is az ő topografiai ismeretei hiányának áldozatai voltunk egy éjen át.

- - -

Szép háziasszonyom férje hazajött s midőn megtudta tőlünk siralmas éjszakánk történetét, ki is elégítette kívánságunkat.

Egy B. vármegyei kis nemes, a ki tőrein elköszörülte, revolvere csövein kilődözte s paripáján ellovagolta szerény ősijét. Vörös helyett maholnap széllel lesz bélelve a köpenye. Mára volt utolsó ingatlanára a végrehajtás kihirdetve. Ide pénzt nem rabolni, csak kölcsönkérni jött. De hát ma már semmi sem kedvez, sem az éj, sem a nappal, sem a véletlen, sem a kolera, nem semmi ősmagyar életünk ilyetén maradvány-alakjainak.

Kipuskázza őket közülünk a sors, mint ők a vagyont kezükből. De hát nem is kár értök.

A metamorphosis.

I.

Karádi Béla ősrégi nemes családból származott. De családjától nem is örökölt ennél egyebet. Ez pedig a mai anyagi világban nagyon kevés, sőt mióta a házakat már a falukon is kapukkal építik, sőt a kapukat is zárva tartják, s az embernek nem adnak ingyen lakást, ellátást, azért mert nemes ember, azóta, lehet mondani a semminél is kevesebb. Azért kevesebb a semminél, mert az elvek előhaladt korszakában a nemesség és az ingyenélősködés anomália lett. A ki nemességéből akar megélni, ezt tolakodás nélkül nem teheti, s ha így teszi meg, ez esetben megsemmisíti nemességét: aki pedig dolgozni akar, annak nincs szüksége arra, hogy nemes ember legyen.

Karádi Béla körülbelül tudatában volt eme igazságoknak, s azért adta rá magát a munkára már akkor, mikor édes apja az utolsó zálogos birtok jogát, (melyet még nagyapja tett zálogba) tíz évvel a zálog lejárta előtt eladta. És Béla jól is tette, hogy így tett. Mert tanulmánya és szorgalma által az önfentartásnak már eléggé tisztességes fokán állt akkor, mikorra édes apja az utolsó jus utolsó krajczárját is nemességének föntartására fordítván, nem maradt előtte más kijárás, mint a fia keresménye után élni, ami - Béla érdemére legyen mondva, - lehetővé is válhatott. Béla jó szívvvel és örömmel tartotta el atyját, s látta el minden eddig élvezett kényelemmel, mert könnyelműségeért és prédaságáért nem őt tartotta bűnösnek. - Szerinte a magyar nemzetnek praedestinált iskolája volt az, hogy nemessége tönkre menjen azon eszmék bálványozása által, melyek a magyar nép természetével összefüggésben álltak. Mert csak úgy változhatik meg valamely nemzet rossz természete, ha nincs módja benne, hogy aszerint vagy annak élhessen. A magyar középosztálynak át kellett alakulnia, hogy az európai társadalom terjeszkedő hatalma el ne söpörje. S Béla is úgy tekintette ősrégi családjának tönkrementjét, mint nemzete fönmaradásának hozott hazafias áldozatot.

De habár ő tökéletesen a modern eszmék szerint élt, s ezeknek köszönhető, hogy esze és szorgalma által a gazdagodás ösvényeit megtalálta, mégsem fojthatta el magában a multak emlékének tiszteletét. S noha igen jól tudta, hogy ez a polgári becsültetés szempontjából nagyon fölösleges dolog, mégis örömmel foglalkozott azon gondolattal, hogy ősei sok századdal ezelőtt megyéjükben dynasták voltak: sőt bizonyos lelkesedéssel gondolt vissza azon fényre, melynek ő gyermekkorában nagyapja házában még tanuja volt. Hanem ezen érzelmeiket soha senkivel sem közölte és sohasem árulta el. De nem is tehetette, mert ő maga zárta el ez elől az utat. Ugyanis ha atyja némelykor el kezdte magasztalni a régi nemességet, s neki-rugaszkodott az új nemesség dehonatálásának, Béla mindig az új eszmék pártján volt, s korholta atyját elavult nézeteiért, s így saját maga tette lehetetlenné, hogy bármily tekintetben meghazudtolja saját magát.

Béla mint hirneves ügyvéd, keresetén kívül, néhány szerencsés speculatio által jelentékeny vagyonra tett szert. Volt annyi értéke pénzben és értékpapirokban, melyek a legnagyobb uradalmakkal fölérték. - Mikor ezen körülményt nemes és nagyságos Karádi Márton megsejtette, rövid meggondolás után - mely mindenkor szokása volt - előállott fiának egy okos indítvánnyal.

- Nem ér az a sok pénz semmit, édes fiam, - szól az öreg ur czimeres pipával szájában - így bezárva vas ládába, beleverve papirosokba, betáblázva házra, földre; mert nem nyújt sem örömet, sem szórakozást, és nem szerez birtokosának valódi tekintélyt. Aztán meg beüthet egy krízis, s elhordja a szél feleértékét, egy szóval nem biztosít olyan hatalmat, melynek becse nincs kitéve az élet esélyeinek, s mely az ember tekintélyét ép úgy emeli, mint a nevet egy

ékesen hangzó praedicatum. Így mi vagy? prókátor, tőkepénzes, börzianer, vagy lehetsz haus-herr; de mi ez mind ahhoz képest, ha földbirtokos akarnál lenni, ami lehetnél is. Mérföldekre látnál a magadéban, mint én láttam, hej! s ezt sohasem felejttem el. Amerre a szemed lát, az mind a tied! Százak élnek utánad, s százak függenek tőled! Olyan vagy, mint egy kis király! Korlátlan, szabad és úr! - Én tudom, mi az, urnak lenni. Nem értik azt a városban, csak künt a falun. Kastélyodat mérföldekre látják; lovaidat, határodát az egész megyében ismerik, s megsüvegelik, ha te nem is ülsz benne. Ejh! de mit is beszélem tovább: ha csak egy csepp vér van benned az enyémből, megértettél engem, s tudni fogod, hogy olyan név, mint a tied, az egész országban ötven alig van: de annyi pénze, mint neked ezernek is van. Hanem más ezer annyival sem creálhat magának olyan nevet, mint amelyet te ingyen kaptál.

Bélát valami sajtóságon kellemszerűség érzés futotta át e szavak hallatára; de eltitkolta, s közönyt színlelve kérdé:

- Hát hol vegyek földet, édes apám?

- Hol végy? - kiáltott fel lelkesülten az öreg, - hát nem sugja a lelked, hogy: hol? - Karádon, ott fekszik az ősi fundus, ott áll az ősi kastély, melyet szépapád építtetett világcsudának. Minden úgy van, amint volt, csak hogy idegen gazda ül benne, azért olyan szomorú ott a természet, az ember, mintha a szíve akarna megszakadni. Szerezd vissza ezt az ősi jószágot, amit az isten is nekünk teremtett, mert hidd el, sohasem lettél volna te gazdag, ha ez a jószág nem várná, hogy ismét a mienk legyen!

Bélára villányosan hatottak e szavak. Ő régóta foglalkozott ez eszmével, de nem akarta, hogy e célért törekedve félremagyaráztassék. - Most azonban apja kívánsága elég alapos ok lett vágyait megvalósítani a nélkül, hogy e tettében mások az ősiség és előítélet iránti hajlamot keressék az ő részéről.

- Kedves apám, szólt mosolyogva, én, megvallom, nem volnék az eszmétől idegen, hanem itt kettőn áll a vásár: nemcsak azon, a ki venni akar, hanem azon is, a kitől venni akarja. - Hátha jelenlegi birtokosa Rózen, akarom mondani Rózsai úr nem hajlandó megválni tőle.

Marci bácsi erre csaknem földhöz csapta a czimeres pipáját.

- Ejnye, töröm a zuzáját a Rózenjének, hát meg merné azt tenni, vagy volna joga megtenni? Csak nekünk van jogunk ahhoz a földhöz, mert századok óta a mi családunké volt.

- De most az övé kedves apám, s ő parancsol benne.

- Ha megadjuk az árát, czóki Rózennek, akkor... Ha nem akarja eladni, megveszszük a királytól, és erővel elvételjük tőle.

- Nem úgy van már mint volt régen, édes jó atyám, - de ez, a mit apám mond, régen sem volt így, a mint mondja. Ha ő nem akarja eladni, bizony akkor nincs sem a királynak sem a föld minden hatalmának annyi módja, hogy az a föld ismét a mienk lehessen. - De nyugodjék meg kedves apám, majd megkísértjük. Ha lehet, lehet; ha nem lehet, nem lehet. Azért nem ütjük agyon Rózent, sem magunkat nem akasztjuk fel.

- De bizony agyonütjük, dörmögte az öreg úr, akinek sehogy sem fért a fejébe, hogy mint lehessen arra eset, hogy Rózen ne adja el a Karádi fundust nekik, mikor az századok óta az övék volt.

- Én mindent el fogok követni, szólt Béla, s még holnap leutazom Karádra. Magamnak is tetszik az eszme, hogy Karád újra a Karádiaké legyen. S tudom, hogy menyasszonyom is örülni fog, ha őseink birtokán, - melyet az ősök hibái vesztek el, s az unokák erényei szereztek vissza, - az ujkor eszméit szállásolva a középkor fészkebe, élhetjük át a mézes heteket.

És Béla e föltevésében nem is csalódott. Mert mikor másnap arájával, Margittal és szüleivel, Sommer Ignác nagykereskedő úrékkal, közölte az eszmét, azok - nem tudni mily okokból? - oly viharos tetszéssel fogadták ennek kivitelét, hogy az az első pillanatra csaknem a házasság *conditio sine qua non*-jának látszott.

Tehát elvben elhatározottatott a Karádi ősi telek mindenároni visszaszerzése. Sommer úr hajlandó volt a maga pénzéből is áldozni reá, ha netalán a jelenlegi birtokos háromszoros árt követelne.

Béla másnap csakugyan el is utazott Karádra. De mielőtt Karádra érkeznek, tekintsünk körül Karádon, s nézzük, mily sikert várhatunk ezen vállalatától, mely, lehet mondani, az arany gyapju meséjének (de nem az arany gyapjasokénak) újabb kiadása.

II.

Karád egyike az ország legszebb vidékeinek. Széles, termékeny rónán, dombnál magasabb, hegynél alacsonyabb magaslat áll, mely nem homokbuczka, mert oldala köröskörül dús erdővel van benöve. Ezen épült a karádi ősi kastély. Az erdő átalakított angol kertnek, a fák nemek és fajok szerint csoportosítottak, mindenik csoport külön berket képezett; a hegyoldalban fölkatott forrás zuhatagalakban folyt a hegy aljáig, hol egy tó medencéjében fogták fel, s körül fonták egy három öl széles víz-szalaggal az egész hegyet, lépten-nyomon szökőkutakkal, szigetekkel és fontainekkel díszítve az alsó parkot. - Az így concipiált kert körülbelül háromszáz holdnyi területet foglalt el, melynek művelésére az öreg Karádi évenként tizenkét főkertészt fizetett s némely virágfajnak azon időben, midőn a vasút még nem volt divatba hozva, Csehországból és Erfurtból hozott földet Karádra.

Egy félesztendőbe került a transport, s mikor a karádiak meglátták megérkezni a szekérarmádiát, nem sejtették, mit hozhatnak s majd sóbálvánnyá váltak, mikor megtudták, hogy abban a sok szekérben homok van. - Hisz homok Karádon is lett volna elég.

Ez és ehhez hasonló dolgok, leszámítva a régi, nemesi élet általános fővonását: a magyar vendégszeretetet, könnyen érthetővé tették a karádiak pusztulását. Béla atyja - ez irányban - már sokkal több kötelességet örökölt mint vagyont, s Béla már csak kötelességet örökölt volna, ha ugyan magára nézve őseinek életmódját elismerte volna kötelességnek.

A kastély is páratlan luxussal volt építve s királyilag bebutorozva. A nagy ebédlőben korrendben függtek az ősök arcképei, melyek mind oly buzdítólag hatottak az unokákra, e buzdítás nem jelentvén mást, mint azt, hogy pazaroljanak el mindent a név dicsőségéért.

Mindez már csaknem tiz év előtt idegen kézre jutott. Megvette Rózen, kinek legtöbb pénze volt a karádi fundusra betáblázva, s mikor beült a magyar főuri fészekbe, első teendője volt átváltoztatni nevét Rózsaira, amit igen okosan tett, s bárcsak mindenki így tenne, akinek Magyarországon idegen hangzásu neve van, s Rózsaiéhoz hasonló helyzetbe juthat.

Rózen úr személyéhez érven, kötelességünknek tartjuk öt családjával együtt bemutatni, hogy később ne kellésék egyéniségéből származó tetteit és szavait részletesen indokolni.

Rózen, vagy most már Rózsai úr, mint neve is sejtetni engedi, derék nyárspolgár-család ivadéka volt. A nyárspolgári erkölcsök olcsó igényeinek köszönhető vagyonát s gazdagságát. Mig nagykoru nem lett, nem tudta, hogy szülei után fog-e örökölni valamit, mert azok gondosan eltitkolák előtte vagyoni állapotukat, mint az a nyárspolároknál traditionalis szokás, s meglehetősen böles politika. - Így a serdülő ifjoncznak magának kellett gondoskodnia arról, hogy legyen mit a tejbe apritnia, s kenyérkereső tanulmányai alatt természete is hozzá fejlődött

azon célhoz, mely szeme előtt lebegett, s annyi egyszerűséget s annyi igénytelenséget szitt magába, hogy mikor atyjának vagyonát öröklé, fogalma sem volt arról, hogy mire lehetne abból a megszokott kiadásoknál egyebekre is költenie. És így azt a pénzt, melyet örökölt, nem tudta egyébre használni mint arra, hogy még több pénzt csináljon belőle. Ily módon nőtt gazdagsága, mint hegyről lehulló hótömb, s ő mindaddig nem is érezte, nem is sejtette azt, hogy ő tulajdonképen gazdag ember, míg a karádi ősi birtok véletlenül az ő kezébe nem jutott.

Csak akkor döbbsen meg gazdagságának mivoltán, s mikor e megdöbbenéssel új lakhelyét bejárta, tanácsot tartott feleségével a felett, hogy: van-e nekik joguk igazi uraknak lenniök? s miután úgy állapították meg, hogy: igenis van joguk, - betelepettek az ősi kastélyba, s elhatározták, hogy soha az életben innen kimozdulni nem fognak.

A mit pedig a nyárspolgár föltesz magában, az úgy megfészkelte magát benne, mint a hogy az égből lehullott meteor befúrja magát a földbe.

Az igazi nyárspolgár sohasem igyekszik önmaga előtt indokolni azt, hogy: »mit« »miért« akar? Akarja mert akarja. Az apjától, ha parancsolt, mindig azt hallotta: ennek így »kell« lenni. S ez minden indokolás utáni törekvést fölöslegessé tett.

Ilyen volt tetőtől talpig Rózsai ur. Sem gondolkozása, sem érzelmisége nem emelkedett túl azon a gépszerűsége, melyet tisztán a megszokás ösztönei irányoztak és vezettek benne. Természetes, hogy a milyen ő volt, olyan volt a felesége is, és ez azért természetes, mert valódi nyárspolgár lévén, nem vehetett mást nőül, mint egy valódi nyárspolgár leányát. A valódi nyárspolgarok pedig leányaikat is ugyanazon methodus szerint nevelik mint fiaikat. A vallás náluk háromnegyedrészhen babona, mely hideg képzelettel szövődik, mint a sarkvidéki nap-sugár, gondolkozásuk fagyos tengerébe, s az életről alkotott erkölcsi fogalmaik jégsziklához hasonlítanak. Nem izgatja őket semmi egyéb, mint a félelem, s ez is csak akkor, ha az ördögöt közel hiszik. A társadalom előttük egy bün-tömkeleg, melynek jogait el nem ismerik; a művészet, tudomány, előhaladás csak szemfényvesztés, s szükségtelen, mert ha eddig meg tudunk élni nélkülük, meg tudunk élni azután is. Külső modoruk megfelel benső világuk fagyos merevségének, s azért az érintkezés velük nem valami nagyon kellemes. Egyetlen egy tekintetben állnak a kor színvonalán, s e tekintet a pénz bálványozása. Hogy miként jutottak erre? Annak története nincs. Jellemző marad azonban rájuk nézve e tekintetben is az, hogy ők a milliókat is krajczárokból olvassák össze. Valószínűleg »olvasási« hajlamból. Így az ő könyvtáruk a Wertheim-szekrény. E tekintetben azonban felettük állnak azoknak, a kik könyvtárakat tartanak; mert míg azok könyvtáruk tizedrészét sem olvassák el, ők a maguk »könyvtárát« mindenkor betéve tudják.

Rózsai ur és felesége tehát azon említett pillanatban elhatározták, hogy beléveszik magukat a karádi kastélyba, s nem mozdulnak ki onnan soha életükben. Ezen elhatározásukat mindeddig nem is bánták meg, mert tetszett nekik a falusi élet, melyben, a maga elzárkozottságában szabadon virágozhatott a nyárspolgári családiasság autokrátiája. Első időben volt ugyan némi differentiájuk a falu népével, a mely hozzászokván százados uraságához, némi ellenszenvvel viseltetett a »jött-ment« iránt. De miután Rózsai úr minden épületét, erdőjét, termését minden időben assecurálta, s a parasztság arról győződött meg, hogy hiába gyujtja fel csűrét, kazalját stb. mert ezzel még több hasznot hajt Rózsainak, lassankint fölhagyott vele, hozzászokván Rózsaihoz, még néha meg is süvegelte. Mióta pedig az alkotmányos korszak beütött, azóta még dicsőségének is tartotta, hogy olyan urasága van, a ki szintén »nép«, a mennyiben nem nemes ember, s a dolog így állván, ettől kezdve Rózsai úrnak épen semmi oka nem volt Karáddal meg nem elégedve lenni.

Innen származott, hogy 10 évi ott lakás után el sem tudta képzelni azt az időt, a melyben ő nem Karádon lakott. Arra pedig, hogy lehessen idő, mikor ismét máshol fog lakni, soha nem is gondolt. - Így volt ez épen a feleségével is. Ezt az érzelmet plántálta gyermekeibe is, kik öt-ös számban szolgáltak apai gyönyörűségének, s valódi nyárspolgári ivadékok voltak.

Vendég persze sohasem fordult meg náluk, valamint hogy ők sem látogattak meg soha senkit, s mily nagy volt bámulatuk és meglepetésük, mikor egyszerre négylovas csengő szekér áll meg a kastély kapuja előtt, s aki abból kiszáll, az nem más, mint a régi fiu sarja, Karády Béla.

III.

A mint Béla a faluba beérkezett, rögtön hire futott az egész faluban, hogy a nagyságos ifiur itt van!

A falu népének vénje ifja pedig e hirre rögtön elfelejtett minden szabadságot, testvériséget és egyenlőséget, s átadta magát a tradíciók boldog érzületének, s csaknem sirt örömeiben a felett, hogy a régi idők egyik emlékét maga előtt látja.

Bélának egykori játszó pajtásai, azok bátyjai, szülei, mind siettek ünnepélyes üdvözlétére. Előhozták a multak történetét, mindenki tudott valamit, a mi Bélával gyerek korában történt. Előállt Gyuri, a kivel együtt lopták a madarak fészket. Előállt Jancsi, a ki lovásza volt. Istókkal együtt csolnakáztak és így tovább. Béla egészen meg volt hatva, hogy ennyire emlékeznek reá és ennyire szeretik. S e pillanatban százszor nagyobb vágygyal támadt föl benne az a cél, hogy Karádot újból visszaszerezze.

De, a mint ezt előre gondolhatjuk, Poroszországnak könnyebb volt visszaszerezni Elzászt és Lotharingiát, mint neki leendett visszaszerezni Karádot. Béla maga is meggyőződhetett erről az első estve. Megjegyzendő, hogy Rózsai úrnak Béla megérkezése már annyiban is rosz kedvet okozott, mert nem volt természetében a vendéglátás; továbbá irigyelte Bélától a falu népének őszinte vonzalmát: hát még mikor megtudta azt, hogy Béla mi járatban van!

Csaknem gorombán válaszolta, hogy: abból nem lesz semmi. Felesége pedig kereken kijelenté, hogy: ne is beszéljenek erről, mert ő semmit sem akar tudni róla.

Hiába ígért Béla kétszeres, sőt háromszoros árat; nem ért vele semmit. Se okkal, se pénzzel nem győzött: sőt hosszas ostromlásával azt érte el, hogy Rózsai ur másnap jókor reggel befogatott a szekérbe, felpakolta egész családját, ott hagyta Bélát a faképnél.

A mint Béla másnap felébredt, azt kapta hirül, hogy nincs itthon senki, s nem is jönnek haza addig, míg Béla ott lesz. Erre Béla úgy dühbe jött, hogy nem is ért rá a lemondás fájdalmain keseregni. E méltatlan bánásra nem volt elkészülve. Rögtön fogatott, s elhagyta Karádot.

Eközben azon törte fejét: mit hazudjon apjának a terv hajótörését illetőleg; mert tudta, hogy ha úgy mondja el, amint történt, az öreg ur úgy dühbe fog jönni, hogy talán a guta üti meg.

Amint a szomszéd faluba ért, ott azt hallotta, hogy a gróf Z-i kastély a hozzátartozó földekkel együtt eladó. Miután Karád visszaszerzését lehetetlennek tartá Béla, elhatározta, hogy, ha ez a birtok tetszik neki, megveszi ezt, hogy egészen eredménytelenül mégse menjen haza.

S megállt, ott töltötte a napot. A kastélyt már ismerte, mert gyerekkorában sokszor megfordult benne atyjával; s most csak a földeket járta be; megnézte a gazdasági berendezést, s úgy találta, hogy megvenni nem is volna rosz üzlet. Elhatározta, hogy megveszi, hanem előbb közleni akarta atyjával.

Késő este volt, mikor elhagyta a falut, hogy a legközelebbi vasuti állomásra siessen. Útközben azonban baja történt, mert szekere egy árokba fordult, s egyik tengelye eltört. Meg kellett állania a legközelebbi csárdánál, s ott maradni, míg a kocsis lóháton kovácsot hoz a faluból, s az eltört tengelyt összevasalja.

Amint a csárdába lépett, mely pusztai »vendéglőnek« is beillett, a csárdásban és nejében régi ismerősöket talált. Régen az ő atyjánál voltak alkalmazva; mily nagy volt meglepetése, mikor azok az első szóra sajnálkozásukat fejezik ki afölött, hogy ő Karád visszaszerzésére hiába fáradt.

- Honnan tudják ezt?

- Magától Rózsaitól.

- Rózsaitól? - de hogyan?

- Rózsai itt van családotól. Ide nem messze voltak templomi bucsún, s ideszálltak éjszakára. A vacsoránál beszéltek el mindent, s ez annyira fájt nekünk, hogy a feleségem alig akart nekik szállást adni éjszakára.

Béla mosolygott, bár lelkében forrt a méreg. Kiment megnézni, eljött-e már a kovács?

Rózsaiék nyárspolgári szokás szerint már régen aludtak.

Gyönyörű nyári éj volt. Ilyen lehetett Romeo és Júlia, Héró és Leander éjszakája! A kovács még nem érkezett meg. Béla a csillagokba nézett, s belemélyedt a bölcsészetbe, a világtörténetbe és a költészetbe, hogy Rózsait elfeledhesse.

El is felejtette egy pillanatra; de ábrándjaiból felriasztá egy hortyogással és szuszogással vegyes álmzaj. Csak nem Rózsai horkol itt mellette? Kíváncsiságból körülnézett, s rájött, hogy aki így hortyog és szuszog, az nem más, mint egy sárban szendergő hízó - disznó.

- Sajátságos, hogy ez a disznó épen úgy alszik, mint egy nyárspolgár! - gondolta Béla, s megállt a disznó előtt, tanulmányozva: hogyan alszik?

- Mennyire meg lehetne e disznó hortyogásával csalni valakit! S Béla lelke e gondolatra bohózatossá képzeltellett tölt el.

Most a csaplár jött ki, s beszédbe ereszkedett vele. Elmondta, hogy miképen jutott ő e csárda birtokába. Mennyit költött újjáalakítására, s mennyit jövedelmez neki. Béla közönnnyel hallgatá, de egyszerre élesen figyelmezni kezdett: a csárdás érdekes dolgokat beszélt:

- A nagyságos úr is hallhatta gyermekkorában, hogy ez a csárda valamikor zsványfészek volt. Ez a mese valóságban alapszik. Nem tudták ugyan soha rábizonyítani, s épen azért csak a mesékben emlékeznek meg rémes multjáról; de én megtaláltam erre a bizonyosságot. Az újjáalakításkor ugyanis egy kereket találtam a pinczében egy kőoszlop körül. Mindenki azt hitte, magam is, hogy zsákok, vagy hús fölakasztására való. Minthogy nekem nem volt célom arra használni, ki akartam venni a falból, hát amint feszíteni kezdem, a fal kezd fordulni a kerékkel. Meglepetésemben kezdem forgatni, hát ekkor a tetőzet megmozdul s a vendégszobából az egyik ágy szépen a pinczébe száll. Kezdem a kereket visszafelé forgatni s az ágy újra föl-emelkedik. Rögtön eszembe jutottak a zsványregék, melyeket e csárdáról hallék, s világos lett előttem, hogy ezen a csavarón eresztették le ágyastól a gazdag vendégeket a pinczébe s kirabolták vagy megölték, amint a szükség hozta magával.

Béla lelkében egy eszme villant, s mohón kérdezé:

- Tudják ezt a titkot többen?

- Már hogyan tudnák? Nem mondtam senkinek, mert tudom, nem szállna hozzám soha senki. A nagyságos urnak is csak azért mondtam el, mert régi ismerősök vagyunk, s mert tudom, hogy nem fogja senkinek elbeszélni.

- Senkinek a világon! vágott bele Béla, - s a Rózsai család babonás és korlátolt lelkülete, a disznó hortyogása, mind sajátságos és sejtelemszerű vegyületben kavarogtak agyában. Egy pillanat alatt azonban tisztára villant lelkében egy cél: »Abban a szobában alusznak Rózsaiék?«

- Abban! - felelt a csárdás.

- Maga nekem olyan szolgálatot tehetne, amiért én magát öt ezer forinttal jutalmaznám.

- S nem lenne semmi becsületbeli hátrányom benne?

- Épen semmi, ha úgy tud hallgatni, mint én.

- Tudok.

Erre Béla félrevonta a csárdást, sokáig suttogott vele. A csárdás eltűnt, nemsokára visszajött, s pálinkás kenyeret adott a hortyogó sertésnek. Mikor az újból elaludt, izmos karokkal vállára emelte a nehéz és piszkos állatot, s Bélával együtt besiettek a csárdába.

IV.

Rózsai úr, nyárspolgári szokás szerint, amint lefeküdt, rögtön elaludt. Felesége, Fánni asszony is követte őt a jó példában, csak hogy neki először gyermekeit kellett megimádkoztatni, keresztet vetni rájuk, hogy az ördögök ki ne cseréljék. Mert Fánni asszony rettentően hitt a babonában. Félt a vén asszonyok szemétől, cigány asszonyok varázsától, boszorkánynyomástól, szentül hitte, hogy a gonosz szellemeknek van hatalmuk az ember felett: sőt kacsát sohasem evett, mert azt tartotta, azok közt is vannak boszorkányok, kik akkor is élnek, ha már a fejüket levágták.

Elvégezvén azonban teendőit, ő is lefeküdt, s elaludt rögtön.

Valamivel szürkület előtt azonban szokatlan zaj ébreszté fel. - Férje kegyetlenül hortyogott. Erősebben a rendesnél, ami Rózsainé gyors felfogása szerint egészségbeli változást jelentett.

- Talán sok bort ivott tegnap este, s most a szive szorult el, azért hortyog így. A guta környékezi talán! s ijedtségében rákiáltott férjére: »Károly! van valami bajod?«

Semmi felelet. Kegyetlen hortyogás.

- Károly! Károly! kiált az asszony mindig erősebben, de nem kapván választ, fölkel ágyából, férje ágyához siet, hogy fölrázza álmából. De amint hozzá nyúl, ijedve sikolt fel.

Valami éles sörte akadt a kezébe, holott Rózsai úr már tiz év óta kopasz. Az érintésre az ágyban fekvő valami furcsa hangot adott, ami nem emberi hang volt.

- Jézus Mária! itt történt valami! sikoltott Fánni asszony; reszkető kezekkel gyertyát gyújtott s amit a gyertya világánál látott, azt ájulás nélkül csakis nyárspolgári idegzet birhatja el.

Rózsai úr ágyában, Rózsai úr helyett ott hortyogott békés szunyadásban egy hizott - disznó.

Ami ezután következett, azt kifejezni a szó kevés. Festő kellene, aki színnel lerajzolja az arcokat; zenész, aki orkeszterben megkomponálja az itt hallott hangokat, az írónak főnmaradván pusztán a történet leírása, mely a maga rendkívüliségében úgy is elég nagy feladat.

Fánni asszony - mint ezt más regényhősnők tennék - nem ejtette ki kezéből a gyertyát, hanem elakadván benne a szó, egy perczig mereven nézte az álmodó állatot, s nem ismervén abban férjére, eleinte azt hitte, hogy maga is álmodik.

Elmulván azonban ezen hite, rémitő jajveszékelést improvizált. Fölverte gyermekeit, s miután azok az álom miatt, mely szemükre ragadt, először mitsem akartak látni, anyai szeretettel agyba-főbe verte őket, hogy tisztán láthassák azt, a mi történt.

- A papa ez vagy nem? orditá gyermekeire rémitő arckifejezéssel, rámutatván a szunyadó állatra.

A gyermekek egyhangu véleménye az volt, hogy: ez nem a papa!

- Ki hát akkor? jajgatott a mama.

A gyermekek egyhangu véleménye oda irányult, hogy az illető, aki az ágyban hortyog, nem más, mint egy igazi disznó.

- Akkor a papa disznóvá változott! - kiáltá Fánni asszony, s újra fölpofozta gyermekeit, akik ezt hinni nem akarták.

Fánni asszony agyában örületes háborgással robogtak a gondolatok, keblében minden bennelevő érzelmek összekavarodott. Nem akarta hinni, amit látott; de látnia kellett, amit nem hitt. Mivel nem tudta megmagyarázni, amit látott, így végre is hinnie kellett. Az ajtóhoz futott: az zárva volt, s a kívül állók, kik a zajra összecsődültek bebocsáttatásért zörögtek. A kulcs a zárban volt, ami világosan mutatta, hogy az ajtón át a szobába ember nem jöhetett. Az ablakok is belülről voltak bezárva, ott se jöhetett be senki. Ki hát az, aki zárt ablakon és zárt ajtón is be tud jönni? ki tud kivinni egy embert, aki ezalatt nem ébred fel s ki tud behozni egy disznót, aki alszik? Nem más mint az ördög! Tehát az ördög volt itt: s vagy kicserélte férjét egy disznóval, vagy disznóvá változtatta. Fánni asszony előtt ez utóbbi eset valószínűbbnek látszott, s míg e felett töprengett, azalatt a kívül állók betörték az ajtót.

A Rózsai négy csemetéje esze nélkül hányta magára a keresztet; a betört ajtón betódult népséget pedig elfogta a rémület, noha az egész dologból nem tudott még semmit.

- Mi történt, az isten szerelmére! - sipiták a vén asszonyok, kidagadt szemekkel bámulva az ágyban fekvő sertést, mely már akkor ébren volt s ravaszul pislangatott szerteszéjjel.

- Ebben az ágyban feküdt le az uram tegnap estve, s ma, mikor felébredtem, ezt a szörnyet találtam benne. Hol az uram! hol az uram! - tört ki keserves sirással Fánni asszony. - Adjátok vissza az uramat!

A rémület és jajgatás most újra kitört; berohant a csárdás is, s majd belehalt az ijedtségbe. Fánni asszony mint furia rohant reá, őt téve mindenért felelőssé; de a csárdás se volt rest, megtámadta még nagyobb lármával kétségbeesett vendégét, sőt vádolta ördöngösséggel, boszorkánysággal, s ígérte, hogy fel fogja jelenteni a vármegyének, mert az ő vendéglőjében még ilyen skandalum soha se történt.

Végre is a szenvedély minden lázongásának végére kell jutni, s a higgadt megfontolásnak el kell érkeznie. Mire megvirradt el is érkezett, a higgadság, s miután a helyzet mindaddig nem változott, Fánni asszony a teendőknél kezdett gondolkodni.

Az egész társaság véleménye az volt, hogy Rózsai urat disznóvá változtatta az ördög. Fánni asszony az egészet Karády Bélának tulajdonította, ki az ördöggel czimborál, s aki így akart boszút állni azon, hogy Karádot Rózsai el nem adta neki. Pedig háromszoros árt ígért érte. Honnan vette volna ezt a sok pénzt? Világos, hogy az ördög adta neki. (Általános helyeslés.)

A teendő tehát az volt: a disznót elvinni Karádra, s minden lehető felhasználni arra, hogy újra visszaváltozzék Rózsai Károlylyá. Hanem a disznóhoz nem mert hozzá nyúlni senki. Mert aki hozzá nyúl, az az ördögé. Szentelt vizet kellett hozni a faluból, s azzal belocsolni, hogy az emberek hozzá merjenek nyúlni. Így sikerült aztán a hízott sertésnek összekötni négy lábát, s beleültetni a batárba. A kocsis, aki valami babonás oláh volt, a hideg rázta a rettegéstől. Kétszer felborította a kocsit, a mi Rózsainéban még inkább megerősítette a hitet, hogy itt csakugyan az ördög úzi szörnyű játékát.

De még más tekinteteből is rémséges volt az utazás. A gyermekek ugyanis nem érezvén át az eset borzalmasságát, annak csak komikumát látták maguk előtt. Nem fért a fejökbe, hogy ez a disznó, akivel együtt utaznak, a papa lehessen. A legkisebb pedig pláne azt merészelte mondani, hogy majd megeszszük a papát disznópecsenyének! A mire Fánni asszony úgy felháborodott, hogy olvasóját legkisebb fiának nyaka körül tekerte, s majd megfojtotta vele. »Ti bennetek is az ördög vagyon!« kiáltozó, s nem lévén bizonyos, hogy saját magában is nincs-e az ördög, kézi tükrébe minden nyomon bele nézett: ha vajjon megvan-e még emberi ábrázata?

A sertés pedig veszettül rőfögött, sikoltozott kényelmetlen helyzetében, a mire Fánni asszony mindenkor sirva viszonzá: »Károly, Károly, mivé lettél! - Legyen átkozott a percz, melyben Karádot megvetted! - Legyen átkozott Karády Béla, aki veled ezt tette!«

V.

Mig a csárdában mindazok végbementek, Béla a csárdás kamrájában ült; nem tudott ottlétéről senki, kocsiját, lovait a legközelebbi faluba küldte, hogy senkinek föl ne tünjék. Mikor Rózsaiék elhagyták a csárdát, a csárdás elővett egy bikacsököt, s kiverte a csárdából a megremült népséget, s rájuk fogta a varázslatot. Ez is megtörténvén bezárta a csárda ajtaját s Bélát kibocsátotta rejtékhelyéből. Nagyot nevettek egymás szemébe. Azután a csárdás bement a vendégszobába a feleségével, Béla pedig lement a pinczébe, ahol tudta már a járást sötétben is.

A pincze egy zugában feküdt egy zsup szalmán Rózsai ur emberi alakjában. Épen akkor ébredezett. »Fánnit« kiáltott, de egy tompa kisérteties hang válaszolt szavára.

- Rózsai Károly, tudod-e hol vagy?

Rózsai ur - amint első rémületében tehetette - összeszedte gondolatait s szétnyujtott kezeivel nyirkos falat érintvén, azonnal belátta, hogy nem ott van, ahol lefeküdt. A pokoli sötétségben nem láthatta a könyökét sem, s így a tompa hang kérdésére nem mondhatott mást, mint hogy: nem tudja.

- Te a pokol tornáczában vagy, tizenkét mérföldnyire a föld alatt. Fölötted vannak a vulkánok és fölötted vannak a tengerek. Ide csak 3 mérföldnyire áll Luczifer nyári laka s ott már kezdődik a pokol.

- Jaj nekem! nyöszörgött Rózsai ur s nem merte kimondani az isten nevét, a bibliából tudta hogy ez a név az ördögök előtt nem kedves. - Hát mivel érdemeltem ezt? s mi fog történni velem? - elevenen kell a pokolba szállnom?

- Még most nem vagy az ördög hatalmában, még most csak az én hatalmamban vagy.

- És ki vagy te, kegyes hatalom, aki velem beszélsz?

- Én a Karády család összelleme vagyok.

- Ó! én bűnös lélek! vétkeztem ellened - de ha tudtam volna, visszaadtam volna Karádot kétszeres áron.

- Azon az áron kell visszaadnod, amelyen vetted: különben nem változtatlak át disznóból emberré.

- Tehát disznó vagyok?

- Az!

- És van-e mód újra emberré lennem?

- Van, ha visszaadod Karádot.

- Visszaadom még ma, esküszöm mindenre, a mire akarod.

- Nem kell esküd. Ha szavadat nem tartod meg, ha meglátogatlak Karádon, s a temetőbe tánczoltatlak minden éjjel a csipke bokorral. Most visszaadlak a földnek!

S itt a tompa hang kísérteties »abrakadabrákat« morgott, Rózsaiban elállt a lélekzet: érezte, a mint valami takaróféle a fejére borúl, két szörnyü kéz belegöngyöli aztán fölkapja és valami puha alju szekérbe vágva röpíti fölfelé. Mozdulni sem mert, míg a szekér meg nem állt vele. »Itt vagyok tehát a földön« gondolá - »de talán csak nem a saharai pusztán?«

Ebben a pillanatban lehullott róla a takaró, s ő ott találta magát abban a szobában, melyben tegnap este lefeküdt, abban az ágyban. A szobában még égett a gyertya, noha már akkor egészen megviradt. Előtte állt a csárdás és csárdásné rémült arczzal és összekulcsolt kezekkel.

Rózsa ur is belátta, hogy az a szellem nem csalta meg. A földön van. De hol a neje, hol a családja?

S itt tudta meg a csárdástól a történeteket. Tehát csakugyan disznóvá változott. Szegény Fánni! - mint fog örülni, ha újra régi alakjában láthatja szeretett Károlyát! Még ilyen senkivel se történt. Ez világra szóló. És tanuk vannak rá. No hiszen ezentul vitázzanak vele a jegyző meg a pap, hogy az ördögök nem járnak a földön! majd megfelel nekik. S Rózsa ur a nappali fény bátorító biztossága alatt elfelejtő rémületét, s mintegy büszkén gondolt vissza élményeire, melyeknek valóságán - miután minden körülmény összevág, s mindenikre élő tanu van - többé nem kétkedett.

Valóságos Herkulesnek érezte magát, aki megjárta az alvilágot. 12 mértföldnyire volt a föld alatt, sőt el volt szánva azt is mondani, hogy magát a pokolt is látta. Ugy sem czáfolhatja meg senki, minthogy senki sem lehetett ott, a hol ő volt.

Alig várta, hogy Fánnikájának elbeszélhessen mindent, s megtudja tőle az ő disznó voltának történetét. Türelmetlenül várta a fuvarost, aki őt Karádra volt szállítandó. A csárdástól bocsánatot kért a zavarokért, melyeknek ő azonban nem oka. Aztán kocsira ült, és dobogó szívvvel indult haza. Hogy Karádot visszaadja; azt föltette magában, de azt is föltette, hogy nyereség nélkül mégsem fogja visszaadni.

A pokolban sokat ígér az ember, a mit a földön nem tart meg.

VI.

A disznószállító expedíció a reggeli órákban érkezett Karádra. Az oláh kocsis oldalát furta a csodaeset tudása, s nem állhatta meg szó nélkül. Minden szembejövőnek odakiáltott: a tens úr disznóvá változott az éjjel! Akik ezt hallották, bepillantottak a batárba, s ott látták a disznót. Erre úgy elfogta őket a kíváncsiság, hogy lélekszakadva futottak a kocsi után, s mire a kastélyhoz ért, az egész falu népe oda volt csődülve.

Ott volt aztán sokféle beszéd.

- Tudtam, hogy nem tiszta ember, s az ördöggel czimborál, nem lehet másképen így meggazdagodni, mondá az egyik.

- Azért nem járt soha senkihez, s azért nem fogadott soha senkit, mert az ördögökkel komázott.
- Mond a másik.

- Én láttam is minden éjjel kivilágítva a nagy ebédlő ablakait, s az ördögök báloztak ott, szólt a harmadik.

- Eladta lelkét a sátánnak, s most lejárt a contractusa. A lelkét elvitte, a testét disznóvá változtatta. Ez történt Sánta Petivel is Bürkösiben.

A kastély cselédsége pedig felförmedt, hogy hát ők ezt a disznót szolgálják ezentúl? De már azt nem teszik! És ki sem akarták emelni a határból.

E közben odaérkezett a pap és a jegyző. Megtudván a dolgot, keményen rátámadtak a népre: hogyan hihet ily ostobaságot! - Sőt megdorgálták Fánni asszonyt is, mint aki rossz példával jár elől a babonában.

- Hát akkor hol a férjem? rivalt rájuk Fánni asszony.

- Azt mi nem tudjuk, válaszolt a pap.

- Ha nem tudják, akkor higyjék, amit mondok. S parancsolá a papnak, hogy menjen a templomba, szolgáltatasson misét férje elbűvölt lelkeért: szentelje be elváltozott alakját, hogy hulljon le róla a sátán hatalma.

Erre a pap azt felelte, hogy nem fogja magát kinevettetni; Fánni asszony pedig görcsöket kapott a méregtől. Még egy ilyen fél óra, és okvetlenül meg kell tébolyodnia. Nem fogadott neki senki se szót: fájalmát nevétek. A kik meséjét elhitték, azok átkozták, akik nem hitték, kigunyolták.

- Ki kell hajtani ezt a förtelmet a faluból, kiáltá végre a kis bíró, aki szintén hitt a babonában; hadd vegye utját a pokolba. Ha itt marad, mindnyájunkat behálóz. Teheneink tej helyett vért adnak, gyermekeink elsorvadnak, házaink maguktól fölgúlnak!

E szavakra a nép úgy fölháborodott, hogy fölborította a batárt, mialatt egy kondás elmetszette a disznó lábain a kötelet, mire az kiugrott börtönéből, s vadállati nekirugaszkodással világgá szaladt. Eltűnt egy perc alatt, s mindenki szentül hitte, hogy a pokolig meg sem áll.

Fánni asszony erre térdre esett és imádkozott.

Imáját meghallgatta isten.

Alig mondta el az első »miatyánk«-ot, mindenféle ordítás támadt: »ahol jön a tens úr!« - de nem mint disznó!

A jövevény csakugyan Rózsai volt. S ezután már nem sok mondani valónk van. Az olvasó el fogja találni azt, aminek következnie kell.

A történetek után, akár megtudták a valót, akár azt hitték tovább is, amit először hittek, Rózsaiék nem maradhattak többé Karádon.

Béla alig érkezett a csárdai kaland után Pestre, már ott várta a távsürgöny Rózsaitól, hogy: csak jöjjön minél előbb, s vegye vissza Karádot. Nem kell több csak 10% nyereség. Ezért talán nem fog megharagudni a Karádiak ős-szellemé.

Igy került vissza Karád a Karádiak kezébe. Marczi bácsi újra az ősi kastélyban szipákolhatta szüz dohányát, Béla ott tölthette mézes heteit; a népnek pedig volt miről mesélni sokáig.

Rózsaiék pensionálták magukat Grácza.

A Retyezát aljáról.

Mily vidék! - mily látkép!

Tűnj el lelkemből fajszeretet és nemzetiségi érdek korlátolt fölfogása! Másra tanít az isteni természet, mely minden báját és ékességét neked adja s nem kérdezi hogy ki vagy?

Nincs itten egy fűszál, mely többnek akarna
Születésénél látszani,
Nincs oly vén százados tölgy, mely a harmat-
Csöppel szégyelne játszani. -
Bérczid vihart kigunyoló alakja
Virágos völgygyel enyeleg:
A méltóságnak benned nincs salakja,
Nem gőg erőd s önérzeted.

Mért tegyek összehasonlítást a Retyezát és az Alpes havasai között? A Retyezát nem sze-
gényebb azért, mert nem hordja az idők nyomain kívül Hannibál elefántjainak, Julius Caesar
légióinak, és Bonaparte ágyuinak nyomait. Sokkal nagyobb szerű emlékeit hordozza ő a
természet forradalmának, s a küzdő elemek történetének, hogysen az emberek viselt dolgai
becsén változtatni tudnának.

Mennyit tanulhat az, ki a természetből tanulni tud! Miként visszahökken itt eselszövényes
terveitől a politikus; mint eltörpül a születésére kevély nemes; mint zavarba jön és kizökken
eszejárásából mindaz, ki bármily téren bálványt alkotott magának, s azt magára nézve a
mindenség központjának képzele. Az emberiséggel született vallási szükség a tudás határait
tullépő hit, kiverve az emberek által alkotott, és emberek által megdöntött formák váraiból, a
természetbe menekül, és itt mint az üldözött római Janus templomában, menhelyét fölleli.
Minő más itt a madarak éneklő zsinata, mely a természet infallibilitását dalban hirdeti mint
vatikáni konciliümé! Mily dicső bibornoka a természetnek a nap a ki életet lehel, és világos-
ságot hirdet. Mennyire nem demonstrálnak itt a szorgalmas hangyák a növényzet péter-
filléreinek gyűjtésével, s mily gyönyörrel fürödnek a méhek a sugaros harmatban, melyek
mindenike fölé egy szent Gergely ordóval.

Két dolog tolul ellenállhatatlan hatással lelkembe. - Egyik Strausz elmékedése korunk
vallásosságáról, a másik - melynek épen napjait élem - a megváltó kinszenvedésének és föl-
támadásának ünnepe. Minden más templomban anomáliának és összeférhetlennek látszanék e
két dolog, csak itt nem, a természet templomában.

Mert hogyan emelkedhetnék az Strausz álláspontjára, - mely azt vitatja, hogy a jelenkor
vallásos érzülete nem csekélyebb, mint a múlté, - a ki csak a tömjénfüstből vagy harango-
zásból érzi, hogy ünnep van! Hogyan emelkedhetnék az ama vallásos érzület magaslatára,
melyet születésünkkor a természet olt belénk, a ki még imakönyvének külsőjében is az emberi
hiúságoknak hódol, s arra törekszik, hogy a templomban ne az istennek, hanem az emberek-
nek tűnjék föl.

Ah! e gondolatnál mily gazdag szín pompában tűnik föl képzeletemben a váczi-utczai korzó, a
megváltó gyász és örömmünnepének tiszteletére. A delnők bemutatják drága uj öltönyeiket, és a
mesteremberek nyereségüket számlálják. Mily dicső kereset-források nekik a nagy ünnepek,
melyeken mindenkinek tündökölni kell; mely napokon a szentegyházak versenyeznek a
színházakkal, és beléptijegy mellett is zsufolva volnának a legelegánsabb közönséggel. Mert
van-e ingerlőbb mint az ájtatoskodó kaczárság, az imádkozó világiasság, s a szemlélet tiltott

édelgése, melyekhez mind oly jól illenek az orgona hangjai, a hitszónok áradásai vagy a misék illatos színjátékai?

Valóban ez a cifra vallásosság összeférhetetlen Strausz elméletével, mely a kereszténységet eredetére redukálja, s nincs joga a váci-utcai közönséggel együtt ünnepelni a kereszténység megalapítójának emlékét. Olyan értelemben, a minőben mai nap templomba járunk, a jelenkor vallásossága sehogysem illik doktor Strausz definíciójába. Mert a nagy tömeg van annyira már, hogy a tudatlanság fanatizmusa kigőzölgött belőle, de meg annyira nincs, hogy a műveltség és fölvilágosodottság vezessék vissza azon érzelemhez, melyhez tudatlanságának emlékei vannak kötve. - Hanem doktor Strausz definíciója nem a nagy tömeg érzelméből van dedukálva, hanem a korszellemből van indukálva. Krisztus százada, noha ő volt az első és legnagyobb keresztény, s noha a nagy tömeg pogány volt, a kereszténység százada volt. A korszellemben a kereszténység szüksége lebegett: épen úgy mint a jelenkorban a vallásos érzelem szüksége.

Hogy ezen szükség a mindenség erkölcsi törvényeiben, vagy egy hitköltészeti époszban keresi-e eszményét? - az másodrendű kérdés. - Annyi bizonyos, hogy addig míg az erkölcsi törvények társadalmilag nem voltak kifejlődve, minden vallás, hasonlólag a görög epikureizmushoz, az emberi félénkségre volt alapítva, s ehhez szükséges volt a tudatlanság fanatizmusa, - a mai korban azonban, hol a világnézet a bölcsészet küzdelmein szűrődött át, a vallási szükség nem lehet más, mint az emberi lélek megnyugvása.

Ezen benső megnyugvás iránti törekvés a mai kor vallásossága. Ez az, a mihez oly édes és titkos utakon elvezet a természet tanítása. - A természet tanítása visszavezet bennünket azon fokra, melyen Mózes állt, midőn az istenség eszméjét az istenség lényéből folyó törvényekkel érzéketette. - A tizparancsolat volt az első hitcikkely, és első társadalmi törvénykönyv egy alakban. - A szülőket tisztelni, nem lopni, nem paráználkodni, nem csalni, felebarátit szeretni, másnak nem tenni a mit magadnak nem kívánsz, volt akkor a vallás. - Miért ne lehetne egykor is az? azért-e mert most e törvényeket társadalmi erkölcsöknek nevezzük? A kereszténység eszméje más-e, minthogy a tizparancsolatot a felebaráti szeretet elvével kiemelte nemzetiségi korlátaiból, és az emberiség általános színvonalára helyezte?

A mai korszellem, mely a lényeket külön tudja választani a külső alaktól, s azt e nélkül is látja, valósággá tette a mi eddig csak költészetnek tartatott, hogy - a természet az isten legigazibb temploma. - A bölcsészet, mely a tudománnyal kezefogva bírálja és bonczolja a teológusok istenségét, a természet istensége előtt hódolva hallgat el. - Ez a vallásosság az a mit doktor Strauss a mai korszellemben fölfedez.

De ne ijedjenek meg a vallásfelekezetek fölönt szolgái, - ne ijedjenek meg a hierarchiák dugszagdag főpapjai, kik az »isten áldását« oly nagy mértékben élvezik, mert ez a vallásosság nem új vallási szekta, és soha sem fogja magát az ő rovásukra organizálni. - Ez a vallásosság beillik minden formába, a mi nem tagadja az istent. - Soha sem fog theziseken nyargalni, és nem fog forradalmakat ütni, ha csak a társadalmi és törvényhozási téren nem. - Eme vallásosság ellen kábaság volna bárki részéről is háborút kezdeni. Mert, hogy e háborúnak sikere lehessen, semmivé kellene tenni a históriát és a tudományokat. - A történelem és a tudomány e vallásosság hittana. - Az erkölcsi világban a jó és rossz közti különbségnek, az anyagi világban az igazságnak fölismerése kötik össze e vallást a társadalmi élettel.

Épen husvét ünnepe van!

»A természet is, hullván bilincse a hosszú téli fásult dermedés, készití új virágit, hogy behintse nagy ünneped dicső fölbredés!« Ne mondjátok vallástalannak azt, a ki az isten ember emlékét a természettel ünnepele. - Nézzétek a bányászt; hat napig a föld gyomrában hullatja verejtékét, a fáklya lángja megsárgítja arcát, a napvilágtól elzárt tárna levegője ellopja fényét

szemének, halálveszélyek környezik minden kalapácsütésnél, melynek visszhangját a bércz méhének oldalai fenyegető dörgéssel sokszorozzák: élete az isten kezében van. - Ezt érzi, ezt éreznie kell. - Ez önt belé hitet, ez önt belé bátorságot küzdeni életéért, családjáért és az emberiség érdekeiért, melyek épp úgy ott vannak a fényes magasságban, mint a föld sötét gyomrában.

De hatodik napon a szent természetre lép, és megpillantja a dicső napot.

Nézzétek e tekintetet, melyben a látható világot áhítatos mosolylyal fölöleli, nem rejlik-e ebben a legtisztább imádság? - Nem a legtisztább vallásosság-e azon sóhaj, melylyel az élet becsét átérzi, s melyben oly világosan kimutatja, hogy: ezért valakinek köszönettel, hálával tartozik!

Ne mondjátok őt vallástalannak, ha csak így imádkozik, s így tiszteli az istent! És ne mondjátok vallástalannak a jelenkort, mely vallásosabb az ő felvilágodottságában, mint volt a hajdankor az ő tudatlanságában. - Vallásosabb, mert minden vallást tisztel, minden felekezet templomában fölatalja az istent. - Érzelmeiben fölülemelkedett a vallás gyűlölségen, és nem érti többé azon motivumokat, melyek a pápák világi uralmainak hálás eszközei voltak, s a világot a keresztényi szeretet alapján a legöldöklőbb testvérháborukba keverték. - A mai kor vallásossága, melyet doktor Strauss definiál, az által, hogy az erkölcsi elveket társadalmi és politikai téren érvényesíteni törekszik, nagyon közeledik a megváltó ama eszméjéhez, hogy legyen: egy akol egy pásztor. - Menjetek ki a természet ölébe, s ti is úgy fogtok érezni és gondolkozni mint én.

Az angol Göthe.

Angliában írók és költőkből egy »Klub« alakult.

Ez a klub a már közmondássá vált »poetry of Culture« intencióján alapul, s e mellett harcolnak bátran kitartással.

Tagjai valamennyien érdeműs férfiak. Tekintélyes írók, ismert költők és félelmes kritikusok. A hatalom az ő kezükben van; egymást magyarázzák, az angol nyelvet művelik, egyszerűsítik. Eszméik fellengősek, de ötleteik geniálisak; keresik a bizarrt, s azt mutatják, mintha lelkesülnének. És népszerűségük már is oly mérvű lett, hogy határozottan harcot kezdenek az angol irodalom elkeresztelt kolossai ellen. Szurkálják Dickens, Collins, Reade, Kingslake, Trollopot; s különösen fegyverük élére vették a nő írókat. Ezek ellen irtó háborút folytatnak. Az angol közönség élénk figyelemmel kíséri működésük minden mozzanatát.

E klubnak szellemi feje: M a t h e w A r n o l d .

Ő az, a kiről beszélni akarunk.

Társai elkeresztelték angol Göthének; s ha Göthe neve Angliában igen népszerűvé lesz, többet köszönhet Mathewnek, mint saját magának.

Mathew Arnold sokoldalú, tudományosan képzett író, éles elméjű kritikus költő. Polemiái által már rég felköltötte s magára vonta az angol olvasók figyelmét. Éles tolla rapier, melylyel úgy tud bánni, mint ellenfelei közül egyik sem. Érvekben gazdag, sophismákban nem szükkölködik; s a mi benne meglepő, még sophismáiban is maga részére tudja hódítani az igazság fényét; annyira behálózza az olvasót, hogy az a genialitásban gyönyörködve lemond arról, hogy szigorú bírónak legyen.

Legközelebb, adta ki legújabb költeményeit, mely őt a philosophikus költészet borongós magaslatain az ujak közt a legmagasabbra emelte.

Alaphangja egy nyugtalan tépelődés, háborgó világfájdalom, mely néha Shelley atheismusával érintkezik. Kesereg Ikarus sorsán, ki a nap közelébe vágyott, s onnan hullt leolvadt szárnyakkal a tengerbe. Van a világon egy határ, honnan a magasba törő reflexió visszahull, s megsérti hulltában azt a honnan fölrepült. És feljajdul e súly alatt, és aztán a helyett, hogy gyógyitana, föltépi sebeit.

Van egy tragoediája »Empedokles,« melyen »Faust« befolyása érzik. Van benne egy rész »Don Juan«-ból is, de azzal a módosítással, hogy az erkölcsnek nem adja meg azt az elégtételt, mely szerint a »Don Juan«-ok elkárhoznak a tulvilágon.

Empedokles a dalnok, a szónok, tanárja Gorgiasnak, a nagy sophistának, a varázsló bölcsész, ki keresztül bolyongta a földet; megkísérté a varázs, a tudomány segélyével lealázni a természetet; a honfi, ki a tyrannokat üldözte, megbuktatta, ki azután maga kapott kedvet királylyá lenni. Czélt ért, s azután élt imádatva félistenként, majd mint száműzött bolyongott, a ki mystikus életét az Aetnán végzi be; - Empedokles a tragoedia hőse.

Don Juan megfordítása; s a helyett, hogy mint az, az érzékiség, az anyag extremeinek esnék áldozatául, úgy bukik meg, mint a gondolkodás, a szellem rabszolgája.

Empedokles a földet a társadalom undok posványának tekinti, hol az emberi szenvedélyek csapongó lidérczökkint kísértének; a ki követi őket, - temetőbe csalják. Mindenütt sárba lép, s nem talál eszközt hogy magát attól a hozzátapadt piszoktól megtisztítsa. Végre is elhanyja ruháját, leveti saruit, s Appollóhoz menekül; - s Olymp holdsugáros ormain pihen meg.

Ott is csalódik! A költészet ölen akarta levetkezni emberiségét. Apollóban keresni az örök ifjúságot; bele nézni mint egy tükörbe, hogy ebben a tulvilág mosolygó képeit lássa meg. - Csalódott! Apollóban egy szörnyű istenre lelt, kiben az ég képei mellett az egész föld vissza-tükröződik; s ő, ki az öntudat rablánczai alól akarta kivonni magát, elveszteni lelkét, - Apolló ölen a gondolkodás örve alatt nyög, látja sorsát; - egy új Ahasverus, ki nem tud meghalni, nem tud elaludni, kísértetek gyötrik és nem tud kihez imádkozni. Ég, és elég saját lángjában.

És mégsem akar visszatérni az emberek közé. Fáj neki az, hogy az emberek őt bölcsnek tartják; s bölcsességétől nem kívánnak mást, mint olcsó gyógyszereket hitvány testi betegségek ellen. Kuruzslóvá aljasítják. Számüzi magát; tépelődik mint Faust; Mephistója az élet, szerződése köti a pokolhoz. Az élet egy pokol. Ő e szerződést szét akarja tépni, és a méregpohárra gondol. A gondolkodás Scylla és Kharibdise közt hányatva nyugalomra vágyik, s kezébe veszi a méregpohárt, hogy feloszolják ama őselemekbe, melyekből a természet összeállítja.

És a méregpoharat még sem meri kiinni! A halál előtt visszaretten saját logikájától. A test, az anyag feloszlik és újra egyesül más formában; de az öntudat, a lélek! Ennek nincs processusa; ez nem oszlik el a vízbe, tűzbe, földbe, légbbe; - mi lesz ebből!? Göthe itt kezdi Faustját; Mathew itt megáll és kezdi oldozni a csomót.

Érintkezik a Don-Juan költészettel egészen addig, míg önmagában bünteti a szélsőségeket. El kell kárhozni annak, ki az érzékiségben tullepi a határt; a gondolkodásnak is van határa, eddig visz a philosophia, ez után nincs ut magasabbra.

Az igazi philosophia nem is lép soha túl e határon. Itt megadja magát. Cartesius kimondja: cogito ergo sum. Spinoza Leibnitz és Eichte fölfedezik az »Én«-t, és Hegel büszkén hivatkozik az alanyiságra. Kant belátja, hogy ezután a philosophia már csak egy végtelen mocsár; mennél beljebb megy az ember, annál bizonyosabb, hogy belevész; - nem gázol ki soha többé.

Ilyen értelemben igaz, hogy a philosophia megszűnt a költészet alkatrészévé lenni. A philosophiai költészet csak a reakcióból éled, melyet a határ, a korlát öntudata szül; a végtelen, az élet a halál eszméje ellen. Az ilyen reakció alatt születik egy eget ostromló titán; egy Faust neki megy a korlátoknak, tépi a függönyt és tépni akar mindent! Ösmerni akarja a világrendszer titkos rugóit, át akarja röpülni a végtelent, be akarja látni előre-hátra az örököt! s hogy ezt tehesse, le akarja vetkezni a földiséget és itt - megtörik, föltünik előtte egy kép »egygyé lenni a világmindenséggel, mely főnállt, még mielőtt ő megszületett; állni fog ha ő már elhalt, - mely csak annak szép a ki szeret; napját mindenkivel egyaránt érezteti; éltet lehel mindenüvé; egygyé lenni a természettel!«

S ez az a pont, hol Faust megtér, és az angyalok felviszik a mennyországba.

És ez az a pont, melyben a Faust s a bölcsészet különválnak egymástól.

Grabbe Don Juanja elmerül az érzékiségekbe s megful, még mielőtt eszébe juthatna, hogy barát legyen belőle.

Utrich Titusz a »Hohe Lied«-ben nevető görcsöket kap: és az »Ember tragoediája« végig néz azon, ami már ezerszer előfordult a világon.

Aki megunja a játékot türelmesen nézni, az elkárhozik; aki kibírja, annak nem jut eszébe, hogy a másvilágon pokol is van. - Nyugodjunk meg abban, amit megmásítani lehetlen.

Empedokles megáll a halál kapuja előtt, és nem mer becsengetni.

Föltámad benne a kétely.

S a fordulatnál ragyog Mathew geniusa.

Mi lesz a halál után a lélek?

Vagy az a diszharmonia, mely egy emberben háboroghat, nem két dolog? egymástól nem abszolút?

A test csak a lélek által él, mozog, mint egy befűtött gőzgép? Mi hát akkor az ösztön, melynek annyiszor rabszolgája a lélek? Nem él-e ez? Mi az az anyag a természetben, mely halál után az öntudatot magába szivja? - Vagy az öntudat semmi?

Nem fogja-e az ő elemekbe elfoszlott test az öntudatot más egyesülésben, más alakban még egyszer visszahívni? Nem volt-e Washington egyszer Cincinnatus, s ha Empedokles még egyszer megszületik, nem fogja-e újra kiinni a mérgeg-poharat? - s nem hal meg oly nyugodtan, mint Sokrates vagy Krisztus, - hanem rémektől gyötörve mint Chabades! s Faust könyekre fakad, mikor ablaka alatt az aratók dala megzendül; Empedokles is elveti a mérgegpoharat és e disharmonián elkezd kacagni. - Vár holnapig, holnap ismét holnapig, és hinni kezd. Bolond az aki költő és nem tiszteli a költészetet. A vallás költészet, a babona a vallás prologja; higyjünk ördögöt, boszorkányt, és imádkozzunk. Jobb így mint úgy. A könyvekben is nagyon sok költészet van. A könyvek a vallás gyöngyei. És a sirás könnyit, épen úgy mint a hit.

Szegény Empedokles!...

Az olvasó szinte szeretné, ha Mathew is felvitetné az angyalok által az égbe.

Empedokles nem tér meg, csak - kitér önmagának.

Mintha két ember volna. Az egyik él, s az a másik elnézi, hogy mint éli keresztül a világot. Önmagát tanulmányozza és nem gondol a világgal.

Elfogja egy csendes közöny, de nem érez cynikusán. S mielőtt meghal, fölkiált mint Herder: Ó én elhibázott életem! s azután meghal az Aetnán és két kiégett vulkán érintkezik.

Eddig a tragoedia.

Alaphangja Göthe »Faust«-jáé; de azért Göthének még sem epigonja. Faust oltárt emel az istennek, vallásnak, morálnak. - Empedokles siratja az emberek gyöngeségét.

Angliában e művet nagy tetszéssel és rendkívüli érdeklődéssel fogadták. A klub részéről ez az általuk, irányul felvett művelődési költészet (poetry of Culture) első remekműve. Ők remélnek többet is.

Az angol katona megveszi, és elmegy olvasni Abbyssineába. Még a börzéken is beszélnek róla.

A katona megtanul belőle meghalni: a bankár szükség esetén resignálni.

S mi csodáljuk azt az országot hol a mozdonyok füstjei közt ilyen csillagok ragyognak.

Egy szerelmes üveges.

Mikor Kabor Ignác a világra jött, már akkor az apjának régen letűnt a világa.

Elvesztette a szeme világát és tönkre jutott. Felesége jó asszony volt. Oda adta ékszereit, oda adta selyemruháit. Nem maradt egyebe egy pár rozzant széknél, egy üres szobánál, és vagy öt kötötűnél. Még imakönyvét is elvették. A szegény asszonyt ez ejtette kétségbe leginkább. Kabor Álmos nem tehetett mást mint - vigasztalta feleségét. Kecsegtette az isten áldásával. S az üres szobában rozzant székeken addig vigasztalta, addig kecsegtette, míg az isten áldása csakugyan megérkezett. - Csakhogy szegénynek a szive lett nehéz tőle. Ott hordta szive alatt; teherbe esett a fájdalomtól, s az emberek azt nevezik isten áldásának. Vegye vissza az isten, de úgy, hogy ne fájjon aztán - ha tudja.

Szegény Mártha asszony csak sirt és kötött, kötött és sirt. Mikor férjhez ment, nem gondolta, hogy valaha még ő fogja eltartani férjét. Ha valaki ilyen nyomorral álmodnék, felébredne rögtön. Ha álom lett volna, fölédtek volna ők is. Csakhogy nem volt álom. Érezték a kemény ágyról, a száraz kenyérről. A szegény asszony elhervadt egy pár hónap alatt. Kabor Álmos vak volt, nem lehetett szemére vetni semmit.

Mikor a nyomor hatodik hónapja elérkezett és a szegény asszonynak még nehezebb lett az élet, akkor jött arra a keserű tapasztalásra, hogy a nyomorban még szeretniük sem szabad egymást.

Már alig járt, alig evett; minden nap közelebb ért a keresetképtelenséghez. Erőlködött, küzdött, de kényszerítette magát; de a lelki erő csak addig van befolyással a testi erőre, míg van testi erő. Ha egyszer elveszett, nem pótolhatja semmi. Férje előtt nyolcz hónapig titkolta szomorú állapotát; huzódott tőle, nem engedte közel magához; de a nyolczadik hónapba az ilyet a vak is észreveszi. Kabor Álmos is észrevette egyszer mikor álmában felesége felé fordult.

Felesége olyan hű, olyan erényes nő volt, hogy a vak férj csak magát vádolhatta érette. Vádolta is, törte is a fejét. Sirva töprenkedett egész éjjel. Mártha asszony, mikor fölédredt s hosszú erőlködés után fölöltözött, vak férje magához intette. Megcsókolta két kezét, nagy figyelemmel magához ölelte és elkezdett zokogni keservesen.

- Márhám, kedvesem! ma nem mégy ki a házból. Én megyek el kenyeret keresni.

Mártha asszony ránézett: - te kenyeret keresni?

Kabor Álmos vállára hajtotta fejét, s ezt rebegte:

- Koldulni fogok.

S azután koldus lett belőle.

Mártha asszony a kilencedik hónapban megszülte gyermekét. De mert nem volt mellette senki, a szülés fájdalmai után elaludt, azután elaludt és föl sem is ébredt többé.

A vak koldus haza jött, - s mikor kezdett tudni mindent, egyet nyögött, összeesett, s másnap, mikor a gyermek sikoltására bejött a házi ur, - egy becsületes polgár ember, - hát nem tudta, hogy hová küldje ezt a vén embert: az örültek házába-e, vagy a temetőbe?

Elég az hozzá, hogy a szive megesett, és a kis csecsemőt fölfogadta örökbe.

S e kis csecsemőn már élte harmadik napján megesett az a szerencsétlenség, hogy - Ignácznak keresztelték.

Mig a pólyában volt, addig csak gondoltak vele; mikor már járni tudott, akkor a gyermekek mellé adták játszótársnak. Azok játszottak vele mint egy kis kutyával, vagy kis macskával. Fülét huzzák, ütötték, kergették; mikor kezdett nőni, nagyobb lenni, ha ütötték, visszaütötte. Egyszer egyikén nagyot talált ütni. Annak eltört a mécsese, s beszaladt az apjához panaszra. Attól kezdve eltiltották Náczi a gyermekektől; betették a konyhába edényt mosogatni, krumplit tisztogatni. S mikor egy nap megkérdezte, hogy: miért szabad a többinek játszani s neki meg nem? s hogy miért esznek azok az asztalnál, - ő pedig nem? - akkor elmondták neki, hogy ő egy koldus fia, a ki csak kegyelemből él itt. Neki nincs apja, sem anyja, és nincsen semmije a világon, s hogy ezutánra véget vessenek minden kellemetlenségnek, megparancsolták neki, hogy fogja be a száját, vagy pedig ha nem tetszik neki, hát menjen oda, a hol jobban tetszik. Le is ut, fel is ut.

Náczi e naptól fogva elkezdett hallgatni és sírni. Csakhogy e sirás akkor már fáj a szívének, mert öntudat volt benne. Boldogtalan öntudat!

Mikor tizenöt éves volt, nevelő apja behívatta magához s előadta neki, mikép már elég nagy arra, hogy pályát válasszon. Határozza el magát, mi akar lenni? mihez van kedve leginkább?

Náczi először azt kérdezte, hogy miből áll az a mi? A nevelő apja elsorolta: suszterből, szabóból, vargából, esztergályosból, kefekötőből és üvegesből.

E spitzbürgerek előtt több pálya nincs ezeken kívül. Náczi magyarázatot kért e pályák közül mindenikre nézve s nevelő apja azt is megadta neki:

A suszter csirizzel dolgozik, a szabó ollóval, a varga nyersbőrrel, az esztergályos tuskóval, az üveges gyémánttal.

Náczinak volt annyi érzéke, hogy a gyémánthoz huzott. Kijelentette, hogy üveges akar lenni.

Akkor összepakolták azt, a mije volt; kerestek neki egy helyet, és tudtára adták, hogy mehet.

Mikor elbucsúzott a háztól, mindnyájan megsiratták. Sirt ő is keservesen. Megnézett még egyszer mindent. Minden zughoz volt egy emléke kötve. Érezte, hogy fáj neki itt hagyni őket. Sorra járt minden ajtót, s mikor a ház tulsó végén egyet benyitott, sötét szemetes szoba állt előtte. A cseléd, a ki vele volt, elmondta neki, hogy ő itt született. Itt halt meg az anyja, itt lakott az apja, a ki vak volt. Náczi megállott, körülnézett s könnyek jöttek nagy kék szeméibe.

Még egyszer tanácsokat adtak neki. Legyen szorgalmas, viselje magát jól. S azután elvezették új gazdájához, a ki csupa formalitásból megkérdezte nevét, meghuzgálta haját, egy párszor a vállára csapott, azután elküldte lakosztályába s rekreatiot adott neki másnap reggelig.

Náczinak ez idő alatt volt alkalma körülnézni s fontolóra venni a jelent és a jövőt.

Mikor meglátta lakosztályát, nagyon hamar kombinálhatott.

A szobának nem volt ablaka. Egy lyuk volt ütte a falon, de ezen is csak annyi világosság sugárzott be, mintha az a lyuk a pinczébe vezetett volna.

A mint belépett, orrát fojtó szag ütötte meg. Azután megállt, mig hozzá szokott a szoba sötétségéhez. A félhomályból legelőször is össze-vissza hányt piszkos ágynemük tüntek elé. Azok egyikén hentergett egy borzas fő, mint egy káimán.

A mint az ajtó kinyilt, a káimán fölfordított:

- Ki az?

Náczi zavarba jött és félénken visszakiáltotta:

- Én!

A káimán tovább lármázott:

- Én! - de ki az az én, hisz én is én vagyok, de azért nem hinném, hogy az az én, a ki benned sápit, én lennék. Hogy hívnak?

- Ignácznak.

A káimán fölkaczagott.

- Nem vagy te Ignác, csak rá akarsz szedni vele. Iszen csak az urakat hívják ugy; az ilyen magamforma szegény legénynek azt mondják, hogy: Náczi. Ugy-e eltaláltam?

Náczi visszagondolt s ugy tetszett neki, hogy a beszélő borzas főnek igazsága van. De attól fogva még több előszeretet kötötte az Ignác nevezéshez. Mintha szégyelte volna azt, hogy szegény.

- Hát te is a gazdánkhöz gyüttél inasnak? beszélt tovább a káimán s fölállva nagyot rántott a nadrágszíján. - Nos hát akkor adj parolát, kollégák vagyunk.

S kinyújtotta piszkos markát, s mikor Náczi tartózkodva beletette kezét, visszajedt: hát ilyen kezük van azoknak, a kik gyémánttal dolgoznak? s halkán kérdezte: mikor mosdottál?

A borzas fő aprehandálni kezdett.

- Ma reggel! Hát minden szempillantásban megfürödjek? Nem járok karazirozni menyecskékhez.

Megállj csak; légy gazdámnál egy hétig, majd nem lesző ilyen finnyás! - Hány esztendő vagy?

- Tizenhat leszek.

- Aujnye! - hisz akkor gyerekebb vagy, mint én. - Pedig a milyen vén pofád van s a mennyire megnyultál, öregebbnek gondoltalak volna. No öcsém akkor respektusba tarts. Mi volt az Apád?

No erre a kérdésre csakugyan nem tudott felelni. Himezett hámozott Náczi.

- Mikor megszülettem, meghalt. Az előtt nem tudom mi volt. A nevelő apám háziur a M... utcában.

A káimán vigyorogva előre lépett.

- Á? hát te vagy az? á hisz akkor ösmerlek. Hallottam, hogy idegyüsz: hát te vagy az? - Én tudom mi volt a te apád. - Kodus vót; ugy ám. No akkor itt fogsz hálni a földön. Én az ágyban fekszem; mert az én apám csizmadiamester.

Szegény Náczi olyan rosszul érezte magát e beszédre, hogy szólni sem tudott. - Ágya mellé rakta holmiját, és meghuzta magát egy sarokba. - Így maradt estig s mikor estére visszajött, a káimán harmadmagával volt. Ugy jöttek haza lármázva, dobogva.

A szobában világot gyújtottak és kártyázni kezdtek. Az egyik kötekedő szobainas volt. Mikor meglátta Náczit egy pár goromba viccet csinált. Náczi nem volt hozzászokva s könyezve kiment a szobából. Volt kacagás utána. Ilyen - olyan pityergő bumás! Bumás! - bumás. Azután kaczagva becsapták az ajtót.

Náczinak akkor jutott eszibe, hogy mégis csak jobb volt otthon! - Elkezdett sirni s ledőlt egy lóczára az ajtó mellé. Gondolatai összefutottak; lelke nehéz volt. Minden olyan uj, olyan szokatlan volt előtte: nem tudott itt megbarátkozni semmivel.

Tizenöt éves korra nagyon ki volt fejlődve. Bátran tizennyolc évesnek mondhatta akárki. Magas, sovány, hosszukás arcú fiú volt s azok közt a borzas medvék közt azt is rá lehetett mondani, hogy szép.

Az udvar másik végén lakott egy mosónő; volt egy tizenöt éves lánya. Ez a lány észrevette Náczi a lóczán könyökölve. Nézte sokáig: ösmeretlen volt előtte; kíváncsisága nem hagyta nyugodni, látta hogy a fiú szeméit törli, talán bizony sir is. Sokáig nézte; közelebb is jött hozzá - de Náczi nem tudott az egészről semmit.

A mosóné lányát Fánninak hívták, s a bizony beillett volna uri kisasszonynak is. Mikor látta, hogy az a bus fiú sehogy sem akarta észrevenni, megboszankodott s befordult a szobába.

S akkor éjjel nem tudott aludni egy kukkot sem. Hányta vetette magát. Mindig csak arra a szőke fiúra gondolt a ki nem akarta észrevenni sehogysem.

Náczi pedig sokáig hevert ott a pádon. A szobában dühösen folyt a játék. Ki-kihallatszott egy-két szenvedélyes hang. Eleintén csak ritkán, de később mindig sűrűbben. Az látszott belőle, hogy valaki vagy borzasztó pechben van, vagy valaki embertelenül nyer. Akármint volt, a kedélyek viharossá kezdtek válni, s a már-már félálomban levő Náczi egyszerre csak éktelen zsvivaj verte fel. Püfff, páfff; bum, zumm; s erre - odabent a szobában kegyetlenül verekedtek.

- Te bitang add vissza a pénzem! - s erre mintha valaki a lámpát a falhoz vágta volna.

- Nem ereszted el a hajamat? - tűz! tűz!

- Ujjé - hallatszott egy hatalmas nyakleves után, s azután a föld szinte rengett a vad dulakodástól. Náczi fölriadt, egész testében remegett, félt és ösztönszerűleg kinyitotta a szoba ajtót. A szobában csak egy alaktalan tömeget látott a földön; a dulakodók ordítása messze kihallott, s a mint Náczi csaknem megmeredve bámulta e rémes tusát, egyszerre egy erős kéz lökését érzi vállán, azután lát egy berontó alakot, hall egy-két káromkodó szót, mely a küzdők zsvivaját tulkiáltja; s erre egy pillanat alatt feloszlik az alaktalan tömeg; - a ki futhat, ill' a berek, nád a kert, a szigorú bíró keményen gyakorolja az ítéletet, kevés időre elcsöndesül a harctér, s a vesztett fél - a borzas káimán - most még borzasabban, elverve, kifosztva, hallatlan átkok és fenyegetések közt rendet csinált a szobában. A bíró elvonul, Náczi bekergeti, a ki dühödt collégája mérges nyughatatlansága miatt be se hunyta szemét egész éjjel. Már sírásban sem talált könnyebbülést. Irtózza gondolt jövőjére, s hogy sorsát javítsa, arra szivszakadva érezte árva tehetlenségét. Mi lesz belőle!? - Oly elhanyagolt nevelés, oly korlátolt lélekkel gondolkodni nem, csak érezni tudott.

Oly jól esett neki mikor eljött a reggel.

Nem kellett felöltöznie: le sem vetkezett. Meg akart mosdani, de nem volt sem: mibe, sem: mivel.

Dühös collégája még akkor is dult-fult s nyers hörgéssel adta tudtára, hogy itt csak a kútnál szokás mosdani. Eredj, ha tetszik.

Náczi otthon megszokta a tisztaságot; - ez ösztönözte a mosásra, - de a kútnál szégyelte magát megmosni. Nem tudta mit csináljon, a kut körül járt, - a kis Fánni épp akkor öntötte ki az ajtó előtt a vizet. Náczi megszokta otthon, hogy a ki az udvarukon volt azzal szóba állt, azt hitte, a mi otthon ment, az itt is szabad, s egyenesen oda szaladt Fánnikához.

- Engedje meg, hogy a konyhájában megmoshassam a képeimet!

Fánnika zavarba jött, eszébe jutott neki a tegnapi; eleinte boszúból nem akarta megengedni, - de csakhamar mást gondolt, s egyet mosolyogva behívta a konyhába s vizet tett elébe.

Náci ekkor olyan furcsán érezte magát. Ilyen érzése még soha sem volt. Elkezdett pirulni, s tört hangon kérte a kis leányt, hogy hagyja magára, mert szégyel előtte mosakodni.

A kis leány is elpirult s azután kiment. S a két gyermek közt meg volt az ismeretség. De akkor sem szólhattak egymással többet, mert nagy csörtetéssel jött Náciért a káimán, s lármázva vitte a boltba.

A bolt hátulso része volt a műhely. Tele volt üvegekkel, tört poharakkal. Egy legény metszett valamit énekelve, a gazda irt egy asztal előtt.

Náci elfoglalta hivatalát.

Először is tettek elébe olajat és agyagot, és megparancsolták neki gyurja össze.

Náci megdöbbsent, s nagy naivul felkiáltott:

- Isz nekem azt ígérték, hogy gyémánttal dolgozom majd!

A gazda és a káimán föl kacagott.

- Várj egy keveset kölyök! - várj - mig fölszabadulsz. Fölszabadulsz három év mulva. Két év ugyan a rendes idő nálam, de mivel én ruházlak, neked három évig kell inaskodni.

S aztán irni kezdett.

- Tehát egy évet egy pár rongy ruháért!

Hogy az idő pénz, ezt nem tudhatta még; de, hogy a ruha - idő, ezt megtanulhatta ott.

Bizony keserves piszkos munka volt. Első illúziója is össze volt tépve. Szegény fiunak elment a kedve az élettől is.

S azután így folyt az idő. Könyökig dult a szemétben egész nap; vagy ha nem, hát raktak a hátára egy csomó ablakot, egy kosár üveget s küldték vele ide-oda.

A fiu egyenesen végzett mindent, itt-ott kapott is néha borraivalót, de a szegény nem tudta, mit tegyen vele, pénze még soha sem volt, oda adta azt is a gazdájának.

A pénzvágó kereskedőnek tetszett ez a bárgyú becsületesség, s ilyenkor mindig szép ruhát ígért neki; de később azt, hogy Náci borraivalót is neki adja, annyira megszokta, hogy mikor egy izben Náci, kollégája ösztönzésére, elköltötte a saját pénzét, a dühös üveges arcuzul csapta.

A borzas káimán kárörvendve kacagott, és Náciban sirt a becsületérzés.

Bántotta a jogtalanság, mert, hogy jogtalanság volt, azt még az éneklő legény is belátta, s pártjára kelve a fiunak, a vad gazdával gorombáskodni kezdett.

Szegénynek ez még inkább kárára esett, mert a fölgerjedt gazda legényén nem vehetve boszuját, neki esett még egyszer az inasnak. Ugy verte, hogyha valaki a boltba nem jó, még nyomorékká is teszi.

A szegény embernek az is baj, ha pártolják, az is, ha nem pártolják.

Náci eleinte föllázadt, ha valaki durván szólt neki, vagy megütötte. De utóbb úgy megszokta, hogy ha a testének nem fáj, a lelke már nem érezte.

Lassanként elaludt benne a becsületérzés.

Merengő természete volt, ezt a szegény embereknél bambaságnak nevezik. S e miatt is nagyon sok baja volt.

Dologközben csak elkezdett bámulni egy pontra s elfelejté magát egészen.

Kemény szitkok, néha durva lökések ébresztették fel ilyenkor.

Társai előtt is annyira nevetségesnek tünt fel ez, hogy Náczi a sok gúny, élcz után szégyelni kezdte e természetét.

Társai olyanok voltak mint a varjuk, kik halálra üldözik a nemes papagályt azért, mert nem olyan mint ők.

Ha az utcán vitt valamit, s a kirakatokban meglátott valami szépet, oda állt s nézte sokáig.

Egyszer volt a vállán egy csomó, s a mint így megállott, a járó-kelők akadályozva lettek az által; egy vadember, valószínűleg börziáner, sebes mentében valahogy beléütődött, s talán megütötte magát, mert a fiu válláról leszórta dühében a csomót.

Üvegek voltak benne, azok összetörtek.

Szegény Náczi úgy megijedt, hogy nem tudta mihez kezdjen.

Hazavitte a romokat, előadta a dolgot a gazdának, szépitve, úgy a hogy tudta. A gazda elkéült, elzöldült, Náczi már azt hitte, agyon fogja verni. De talán az ő egész élete nem ért annyit, mint az összetört üvegek, mert a gazda nem ütötte agyon, még meg sem verte. Büntetésül egy félévvel kellett neki tovább inaskodni. Ez az egész.

S a szegény bolond még örült is e büntetésnek.

És azután így folyt az idő. S ki tudná mind elszámolni azokat az apró gyötrelmeket, melyeket az élet, a sors ily szerencsétlen mártyrrel éreztet, hogy olyan nyomorulttá tegye, mint környezete.

Az élet egy óriási medence, két részből. Az egyik a szellemi, a másik az anyagi. A sors születése percében ide vagy oda dobja az embert. Néha megesik, hogy tévedésből a ki abba való ebbe, s a ki ebbe való, az abba hull. Ekkor mind a kettőnek vége.

S hogy még egyet mondjak, minden ember képvisel egy virágot. Náczi például a napraforgót képviselte. Természete szellemi rokonságba tette őt az ég koronájával, a - nappal; de a sors mást határozott. Jöttek az anyag rabszolgái, letörték és olajat ütöttek belőle.

Az olajat meggyújtották; az olaj világít. S míg mellette világdöntő csataterveket készítenek, vagy mellette szívják a könyvekből az istenséget, addig ő elszáll, elpárolog. Egy kellemetlen szag marad utána, azt is kimossák s aztán vége.

Igy telt el egy egész év. Náczi már akkor úgy beletörődött keserves helyzetébe, mint a madár a kalitba. Sokszor még énekelt is.

Helyzetével megbarátkozott, de társaival, a borzas káimán et comp. - soha. Azoktól mindig visszavonult s azok ellenségei lettek. Csufoolták kolduskölyöknek, bumásnak, holdpofájúnak és még sok egyéb sértő furcsaságnak.

Intriguáikkal sokszor ártottak is neki. Azokban a nyomorult lelkekben nem volt egy csöpp emberszeretet. - Az éneklő vig üveges legény volt az egyetlen, a ki rokonszenvvel volt a szerencsétlen fiu iránt; egy év mulva azt is elvitték katonának. Jött helyébe egy goromba pokroc, a ki gorombább volt a gazdájánál is.

Náczinak minden öröme Fánnikában volt összpontosulva.

Egy év alatt már nagy volt köztük az ismeretség.

Náczi maga sem tudta, hogy mi az, a mi őt a lánykához köti. - Ha Fánnika vasárnaponkint kicsipte magát, azt se tudta hova legyen. Ugy örült, ha látta, s úgy fájt a szívének, hogy ő is uj, tiszta ruhát nem vehetett magára.

Pedig a Náczi tisztaságáért Fánnika tett annyit, a mennyi tőle kitelt.

Mindennap behívta mosdani. Később napjában többször. Fehérneműit sajátkezüleg mosta ki, úgy, hogy Náczinak soha nem kellett piszkos ingben járni. A borzas káimánt majd megette ezért a méreg.

Pedig, hogy mi kötötte a szép kis leányt e szerencsétlen flótáshoz, - azt nehezen lehetne megmagyarázni.

Náczi nagyon szép sem volt, beszélni nem tudott semmiről. Csak ült Fánnika mellett, nézte és hallgatott.

Fánnika mindig várt tőle valamit, de a fiu nem rukkolt ki véle soha.

Pedig talán akart volna valamit mondani ő is.

Végre is a kis lány megunt a várakozást, s egy szép este előadta Náczinak, hogy ő szereti őt.

Náczi helyében ezt más rég kitalálta volna, de Náczi elpirult, mosolygott és még jobban hallgatott.

A kis lány körülnézett, hogy nem látja e valaki, s mikor belátta hogy nem, oda hajlott a fiuhoz és megcsókolta.

A fiu majd kiugrott a bőréből. Átölelte a lányt, visszacsókolta s aztán nem volt az enyelgésnek se vége, se hossza.

S attól fogva a lány is hallgatott, a fiu is hallgatott. Kell is az ilyenhez beszélni. Esténként majd megették egymást. Csókjaikban, tekintetükben beszéltek eleget.

S azóta Náczinak mindig Fánnikán járt az esze, Fánnikának meg Náczikán.

S ha nem látták egymást, úgy szerettek ábrándozni egymásért.

Náczi ilyenkor rendesen összetört valamit, ha elküldték, rossz helyen járt s a mit mondtak neki, elfeledte; egyáltalában olyan buta volt, hogy nem lehetett eléggé szidni, mocskolni. A veréssel akkor már csak fenyegették.

Fánnika meg elsózta az ételt, elégette a rántást, hagyta kifutni a levest; ha terített, egynek-egynek két kést, két villát adott. Szórakozottsága olyan nagy volt, hogy maga is megijedt tőle.

Kapott az anyjától elég pirongotást ő is. De ilyenkor még az is édes, az is boldogság; mert egymásért szenvedik el.

De Náczi pechvogelnek született, s e boldogsága sem tartott sokáig.

Az ujonan jött üveges legény fülig szerelmes lett Fánnikába.

Járt utána, de hasztalan. Mig egyszerre az irigy káimán, a ki Fánnika iránt szintén titkos érzelmeket táplált, - vágytársa iránti boszúból kifecsegte neki az egész titkot.

A barbár üveges éktelenül dühbe jött e fölfedezésre. Összeszorította öklét, s fujva rohant, hogy azt a szemtelen kölyköt agyonüsse.

Náczi épen munka előtt ült, mikor a böszült Othelló neki támadt.

- Te, te, te!

- No mi?

- Te inas, tudd meg, hogy te inas vagy, a ki nekem engedelmeskedni tartozol. Én parancsolok neked érted-e?

Náci mondhatta volna, hogy igen parancsolsz a boltban, de azon kívül nem. Csak hogy az ilyet csak érezni tudta; ránézett a dühöngőre, s haragos képpel hallgatott.

Az tovább lármázott.

- Én azt parancsolom neked, hogy ezentul a mosóné lányával szóba ne állj, mert ha megtudom, kitépem a füledet! Érted?

Ekkor már a türelem és a gyávaság is föllázadt Náciban és a méreg kijött a száján:

- Hát aztán van ahhó köze magának?

- De van ám mert azt a lányt szeretem.

- Én is.

- Te csak inas vagy.

- Fölszabadulok egy év alatt.

- Addig én feleségül veszem.

- De nem megy ám.

- Ki mondja?

- Én.

- No én még azt mondom, hogy ha nem hallgatsz rosszul jársz.

Náciznak annyi bátorsága már nem volt, hogy a legénnyel továbbra szembe szálljon, de annyi türelme sem volt, hogy sértéseit eltűrje. Oda csapta vésőjét, s kiment a műhelyből.

Szerette volna egy olajos pépbe gyúrni az egész világot.

A dühös Othelló pedig beszaladt a Fánnika anyjához, - előadta neki célját. A mosóné belátta, hogy Fánnika többre mehet egy olyannal, a ki ide s tova boltot nyithat, mint egy kezdő gyerekkel. S eltiltotta Fánnit Nácizjától.

S attól fogva Náci ritkán, s ha látta is nem igen beszélhetett vele.

Fánnika sirt. Náci sem nem aludt, se nem evett. Nem állotta ki tovább; egy este akárhogy, akart találkozni szomorú kis kedvesével; elkezdte lesni, és várta, várta, várta. Az öreg mosóné nem volt honn. Fánnika talán sejtve valamit, kijött az udvarba. - Találkoztak s akkor még-egyszer csókolózhattak annyi idő után.

De a sors még ezt a pár boldog perczét is elvegyitette örömmel.

Éppen mikor panasztak a szenvedéseiket egymásnak, - tiz lépésnyire a sötétben megjelent egy még sötétebb alak s bottal közeledett feléjük.

Fánnikában erősebb volt a félelem a szerelemnél, - s sikoltva beszaladt. Náci is neki készült a futásnak, de akkor már a dühös Othelló gallérját csipte meg.

- Ugy-e itt vagy?

Náci ki akarta magát szabadítani, s kését kereste.

- Bocsásson.

- Tudod mit ígértem.

- Bocsásson, mert kárát vallja.

- Még fenyegetni mersz? - nesze, nesze; - s ütni kezdte.

Náci egyet kanyarodott s arczzal neki került s kését úgy fejébe vágta, hogy a rabiátus legény elkábult az ütéstől.

Ekkor riadt meg a mosóné lármája, ki futva sietett a küzdők közé. Náczinak volt érzéke az asszonyi kiváltságokhoz, s udvarias ösztöne megoldatta vele a kereket. Háta megett még sokat hallott, de már akkor nem genirozta. Beszaladt barlangjába, s magára zárta az ajtót. Kollégáját is alig akarta beereszteni magához.

Akkor éjjel soká álmélkodott.

Izgékony lelke, fölzavart szenvedélye, türelmetlensége hányták vetették.

Rémeket látott, elhitette magával, hogy őt nem szereti senki a világon. Minden vágya az volt, hogy fölszabaduljon, s itt hagyja a fészket, itt még Fánnikát is.

Pedig a szegény lány igazán szerette.

Másnap reggel a legény nem jött fel a boltba.

Bizonyosan nem jöhetett, csakugyan úgy volt, betegen feküdt.

Náczit bántotta a lelkiismeret.

A gazda nagy zavarba volt; valahova ablakot kellett bevágni, s nem volt a ki elmenjen. Végre rászánta magát s felszólította rá Náczit. Hisz egy év múlva ugyanis felszabadul.

Náczinak a keble dagadt az örömtől.

Kezébe nyomták a gyémánt szelőt, s a szegény azt hitte, hogy itt a: ne tovább.

Oly büszkén ment ablakaival, gyémántjával és pépjével, mint egy bramin az indusai közt. Az ambíció szikrája egy szalmakévébe hullt kebelében, de a szalmakéve mégis égett. És ha az a szikra egy puskaporos toronyba hullt volna, akkor megrengette volna a világot.

Nem a szikrában volt a hiba, hanem a kebelben.

Abban a kebelben pedig a sok ütés, verés, kinzás közt nem csoda, ha szalmává lett a lélek.

Valami jómódu embernél volt dolga. Gyönyörű szobái voltak. A padlón szőnyegek, a falon óriási tükrök, képek, és a tetőn egy aranyos luszter.

Náczinak mikor belépett, szeme szája elállott.

Hát még ilyen is van a világon?

Hát mikor még a szép asszonyt meglátta. A háziur nem rég nősült, s neje volt a főváros leg-szebb hölgye; szép mosolygó, s kacér.

A mint a nő észrevette a szegény üveges zavarodását, pirulását, más egyéb kitűnő sajátságait, mosolyogni kezdett. Feltűnt neki a fiu exentrikus arcza és alakja. Tetszett neki ez a furcsa jelenség, hosszasan nézte kaczer érdekléssel, vagy érdekes kaczersággal, - elég az hozzá, hogy Náci majd a föld alá esett.

Vére megzsibbadt, lelke elszállt belőle, ha tudta volna mi a szobor, akkor szobornak képzelte volna magát, - de így ilyen szellemi látkörrel saját maga előtt csak Paprika Jancsihoz hasonlíthatott. Járt, mozgott, mint egy gép. Térről, időről nem volt fogalma.

Bevágta az üveget, beragasztotta, és kijött a szobából, lejött a lépcsőkön, kiment az utcára és nem tudott az egésztől semmit; olyan volt mint egy örült.

Mikor eszmélete lassan szivárgott visszafelé, látott lelkében egy királyi termet, egy bársony pamlagot, azon egy uri pongyolát s abban egy angyalt, a ki feléje mosolyog. - Mosolyog és feléje! Ez irtóztató, s új vértőlulásaira megint csaknem eszméletét veszti.

Lelke csak szemének volt szolgálatára, nyelvének nem. Csak látott, de nem gondolkodott. - Nem tudott gondolkodni attól, a mit látott. S mikor elkezdett gondolkodni nyelvével is - gondolatai csak hebegtek nyelvével együtt.

Kebelében rémitően kavargott a vihar.

Szeretett volna egész nap így bolyongani egyedül, nem látva embert, nem beszélve senkivel - vele foglalkozni egyedül.

Szerencsétlen sorsa még ez óhajának is utját vágta.

Ábrándozásaiból fölverte egy durva hang. S mikor szétnézett, a boltban találta magát, mogorva gazdája előtt. Azt se tudta, hogy került oda.

Az üveges, látva Náczi zavart mivoltát, gyanuba esett az expedíció szerencsés kimenetele felett, s első kérdése az volt:

- Nem történt semmi baj?

Náczi fejét rázta.

- Hát hol a pénz?

Erre megijedt és elkezdett gondolkodni, ha kapott-e pénzt. Nem tudott visszaemlékezni semmire. Rémulten kutatta zsebeit sehol semmi, - lázas eszméletének nem volt annyi prózai fölfogása, hogy tisztán kombinálhatott volna, s csak rémlett neki, hogy vagy elvesztette vagy ki sem fizették.

- Pénz? - - - itt - - -

- Elvesztetted?

- Nem.

- Kaptál pénzt?

- Ne - - em.

- Hát ingyen dolgozol te - no szépen kezded. Siess hát vissza pénzért.

És e szavakra Náczi arcza ragyogásnak indult. Egy perc alatt ott volt a házban - föl a lépcsőkön be az előszobába, s indult egyenesen csak a szalonba.

Valaki föltartóztatta.

- Nem lehet bemenni, mit akar?

Náczi meg volt semmisülve.

Most már maga se tudta, hogy mit akar. A szobalány rá ösmert.

- Maga az üveges? ahá! itt a pénze, itt a borravalója is.

Bent egy édes kacaj hallszott.

Künn egy pokoli szó: - mehet.

Náczi ment, mint egy halálra ítélt. Haza vitte a pénzt, odaadta gazdájának még a maga borra-
valóját is. Bánta is ő már, ha összedől is ez a világ. Azt se bánta, ha spongya lesz belőle. Azt sem bánta, ha meghal. Nem beszélt, nem hallott. Olyan volt mint egy süketnéma.

Még egyszer kell őt látni akárhogy!

Ez volt: ő. Egész lénye e kívánságból állott.

Ebben volt a múlt, jelen, a jövő. A mi e kívül esett, azt mind kizárta emlékezetéből; kebléből s reményeiből.

Még egyszer kell őt látni akárhogy!

S egyéb semmit.

Embernél nem ritka a hirtelen való változás. De Náczi oly hirtelen s úgy megváltozott, hogy ki vele volt, s ki őt azelőtt csak félbolondnak - most tökéletes őrültnek deklarálta.

Náczi nem törődött vele.

Alig várta, hogy este bezárják a boltot. - Elindult a világba. - Ott járt ablakai alatt fél éjszakákat.

Leste, várta. Ha nappal utja volt, a ház előtt ment el, ha még olyat került is. Hasztalanul. Nem volt szerencséje.

Pedig kell őt látnia akárhogy.

S azután terveket koholt. Rémitő primitív tervek lehettek, maga is belátta tarthatlanságokat. Terveivel úgy el volt foglalva, hogy mikor reggel a fölépült vetélytárs, a dühös Othelló a boltban megjelent s mérges szemekkel végig mérte, - még csak meg sem ijedt.

Egyszerre mintha jó ötlete támadt volna - ökleivel az asztalra csapott.

- Látni fogom. S arcvonásai átmentek a titokszerűségbe.

A dühös Othelló zsebpisztolyt hordott magánál. S hogy vágytársát elrémitse, kitette az asztalra.

Náczi már nem bánta, ha ágyut hordott volna is a szobában.

Pedig Fánnikája igazán szerette!

Este Náczi eltűnt.

Nem azért mondom, mintha feltűnt volna. Még Fánnikának sem tűnt fel.

Náczi tett a zsebébe egy követ, és haladt az utcán ama ház felé, morogva magában.

- Látni fogom. - Ablakai mind jók. Egyet ma betörök.

Sokszor szétnézett, nem hallja-e meg valaki?

- Egyet betörök, azután engem fognak hívni, hogy üveget vágjak bele. Mindennap betörök egyet s minden nap fogom őt látni. S akkor újra széttekintett.

Y. az uri utcában lakott; - ez igen népes utca; nagyon kellett várni az alkalomra. Náczi már ott sétált fél kilenczig. Ez késő ősszel már nagyon késő.

Fázott is. Reszketett a hidegtől és a félelemtől, az örömtől, a szenvedélytől.

Három negyed kilenczre nem volt azután egy lélek sem az utcán.

Náczi neki készült. Csak olyan nagy csend ne lett volna.

Czéloz - no! - lépteket hallott - hajrá futásnak eredt.

Száz lépésnyire megállt, figyelt. Senki. Visszajött újra. Az ablak alá állt, s a jövő pillanatban irtózatosszerű csörrenés hallzott. Náczi ment mint a szél. Futott, mint egy gonosztevő. Mikor a ház kapuján belépett, valaki megfogta kezét.

- Ki az?

Szomorú halk hang felelt.

- Náci, hát már nem ösmersz?

Fánnika volt.

Náci igazán úgy érezte e perczen, hogy nem ösmeri.

- Fánnika, ha meglátnak!

A kis lány hallgatott.

- Másszor nem féltél attól, hogy meglátnak-e? Náci te nem szeretsz engem!

Náci közel állt az örüléshez.

- Nem szabad, hogy szeresselek, - hörögte magán kívül. Fánni nem szólt, elfordult és bement sirva.

Nácit is kergette valami. Besietett és bezárta az ajtót.

Náci nem aludt egész éjjel. Szive dobogott. Reggel fölkel s elment az uri-utczába. Az ablak csakugyan be volt törve kívül-belül.

Haza sietett s várta: mikor hívják. Várta délig, - várta délutánig; nem jött senki. Nem állta ki tovább, és megszökött. Elment a ház alá s megsemmisülve látta, hogy a betört ablak már be van vágva.

Mintha villámcsapás érte volna. Reményei füstbe mentek.

Most már hiába törné be az ablakot, ha napjában háromszor is. - Ő soha sem vághatja abba üveget, és -

Pedig látnia kell akárhogy!

Szenvedélyének szűk volt a szive; ki kell önteni, különben széthasad!

- Meg fogom neki mondani, hogy szeretem.

Igen, de hogyan?

Ezen egy hétig törte fejét. Nem talált módot. Egy hét mulva egy házbeli inas kereste föl s megkérte, hogy írjon az ő nevében egy pár szerelmes sort, - kedvesének.

Náci tudott írni valahogy. - Az inas diktálta.

»Böske - szeretlek! várlak a kapu alatt ma este egy pár csókra. Marcsi.«

Náczinak a szeme szája elállott.

- Hát osztán mit csinálsz ezzel?

Az inas fölkaczagott.

- No hát átadom Böskének.

- És?

- És Böske lejő egy pár csókra,

Náci szédülni kezdett.

Hogy erre ő soha sem gondolt!

Alig várta, hogy az inas elmenjen. Papírt vett és leült.

Rágta a tollát; egy szó sem jött a tollára. Az első baj az volt, hogy nem tudta imádottja nevét.

A többire nézve azt hitte, hogy a mit Böskével szabad, azt szabad - - - Y urhölgygyel is.

Szabad ám csakhogy neki nem.

Kár hogy későbben tudta meg.

Végre irt valamit s elhatározta, hogy átadja holnap.

Másnap czudar novemberi idő volt. Csupa köd, csupa sötétség.

Ilyen tervek kivitelére legalkalmasabb.

Náczi akkor egész napig imádkozott. Este fölkészült, kezébe vette a levelet. Olyan lelki elhatározottsággal, - mintha királygyilkolásra indult volna.

Minden lépés után nagyon sohajtott. A lépcsők magasabbak voltak neki akkor mint a sz. Gellérthegy. Ott már nem öntudata, csak elhatározottsága vezette.

Az a gondolat hogy - megcsókolhatja, csatára készítette volna a pokollal is.

A folyosó csöndes, és elhagyott volt. Talán még a szobalány sincs itthon.

Az ajtó előtt megállt. Egyet simított haján aztán lassan benyitott.

Az előszobában nem volt senki.

Egy lépést tett előre. Hallgatódzott. Olyan sötét volt, hogy egy lépésre se látott semmit.

Még egy lépést tett, - nem ügyelt lábaira, tett még egyet, - s akkor rémitő robbanással összedőlt valami. Egy hang hallatszott erre - tolvaj! s erre még egy hang - most egy sikoltás, - zaj, lárma segélykiáltás. Náczi megfordult, neki ered, fut, - de a zajra talpon volt az egész ház s mikor a lépcsőkön lélekszakadva levágtatott, ott valaki nyakoncsipte.

- Te tolvaj, gazember, semmirekellő!

Náczi dulakodni kezdett, vergődött kezei közt, de ottan többen voltak; megragadták, s fölvitték a városházára. Ott conamore betették egy lyukba; hiába protestált, hiába mondta, hogy ő nem akart lopni, hogy ő itt meg itt üveges. Nem használt semmit. Azt felelték: majd elvállik.

Ilyen éjszakája csak annak lehet, kit másnap ölni visznek.

Náczi föltette magában, hogy inkább meghal, inkább tolvajnak adja ki magát, de titkát el nem árulja. Szégyelte és rajongott is.

Másnap feljött a gazdája, feljött kárörvendő vetélytársa, a dühös Othelló is és felhivatták - Y. urat is.

A két első jót állt érte, hogy üvegesinas, hogy egy pár nap mulva felszabadul és még sohasem lopott.

Y. ur deklaráta, hogy semmije sem hiányzik.

A biztos kíváncsiságból mégis kikutatta a zsebeit.

Egy levél rongya volt benne: - asszonyom én szeretem mag - - a többi hiányzott.

Több kérdésre bevallott mindent. - Y. ur fölfogta a helyzetet; loyális ember volt, és tárczájából adott a szerencsétlen hidalgónak egyet neje arczképei közül.

A dühös Othelló pedig hiresztelte az eseményt szerteséjjel.

Náczit kaczagta azután minden ember.

Fánnika visszaküldte emlékeit, s ez a fanatikus fiu még akkor sem látta be, hogy mit vesztett e tiszta szivben.

Még akkor is rajongott. Ez arczképet csókolta egész nap.

S nekünk ilyenek után kevés mondani valónk van.

Gazdája kiadta neki felszabadulása oklevelét. Kért neki egy utlevelet, és Náczi ábrándjaival, tört reményeivel, és egy pár ép ablaküveggel elment vándorolni a világba. Otthon nem maradhatott. És én azután nem tudom hogy mi lett belőle.

Szerencsétlennek szánta a sors - s ebből talán lehet kombinálni a folytatását.

Ő talán elveszett, de a világ nem változott.

Hogy nem mindennapi lélek volt, azt látni lehetett, mert a mindennapiság fájt neki s kiritt belőle valami magasabb.

Ha szalonban születik, talán miniszterré lesz. Így valószínű, hogy egész életében nem tudta, hogy mi az a - miniszter.

A párbaj.

- Rajz. -

Másodszor csengettek. Úti jegyem rendben volt. Szivartárczám oldalamon függött, s én azon elszántsággal léptem a kupéba, hogy fél napon át nem teszek egyebet, mint füstölök és nézek. Egy barátom (előre kell bocsájtanom, hogy elvált a nejétől) az utazást a házas élethez hasonlította. Az első óra csupa gyönyört nyújt. A második órában már fészkelődünk; szeretnénk szabad mozgást tenni, - nem lehet. A negyedik órában ásítózunk: ezt persze lehet, az ötödikben spleent kapunk, a hatodikban káromkodunk, és így tovább, míg végre hálát adunk az istennek, hogy az utazásnak vége. S ilyenkor hozzátette, hogy a házas élet csak abban üt el az utazástól, mert ott a végeért soha sem adhatunk az istennek hálát, mivel ritkán történik, hogy mi okozzuk végét. Rendesen nekünk okozza végünket. A ki pedig többször utazik, az úgy van, mint a ki többször házasodik: azaz, még az elején sem talál semmi gyönyörüséget.

Meglehet, hogy a hasonlat rossz; annyit azonban be kell vallanunk, hogy az utazásra vonatkozó jellemzés nem hamis. Ezt - úgy gondolom mindnyájan éreztük, a kik kénytelenek voltunk félnapnál egy huzamban tovább utazni. S ez magyarázza meg, hogy a kupéba ültömkor már a bekövetkezendők előérzete borzongatott, s nem nagy érdeklődéssel szemlélgettem azokat, kikre velem egy sors várt. Azt láttam, hogy többen leszünk, de nem voltam kíváncsi rá: kik vagyunk. Különben is uton senkisésem az, a ki vagy a mi. Olyankor mindig kicserélik.

Harmadszor csengettek. A vonat füttyöl, az indító kürtjével jelt ad, de kívül zaj támad, valaki elkésett, s lármázik, hogy: »egy országot egy ülőhelyért!« - Az ellenőr szavaiból kivehettem, hogy ez most fölötte bajos, mert sok az utas, mire az utas kétségbeesésben felszakít egy ajtót, betekint, - ott már nyolczan ülnek - a vonat megindul - az utas kétségbeesése nő, - felszakít egy más ajtót, ott is nyolczan ülnek. A mi kupénk felé közeledik. E pillanatban szomszédom izgatottan tekint az ajtó felé s olyan arcot vág, mintha nem volna inyére, ha valaki a mellette levő üres helyet, - melyre lábait ázsiai kényelemmel fölrahhatta, elfoglalná, s ilyen érzelemtől áthatott hangon kiáltott a tydeusi arcczal közeledőnek. »Ebben a kocsiban egy hely sincsen!« - de az aligha el nem volt már ekkor szánva, hogy a szék alatt is meghúzza magát. Nem hallgat rá neki esik az ajtónak, hogy kinyissa, az én emberem pedig neki esik, hogy ki ne nyissa. A vonat gyorsabban kezd menni, a konduktor ordít; végre, miután a kétségbeesés háromszoros erővel küzd, az ajtó felszakad, a nekikeseredett elkéső hasba löki ellenfelét, beugrik, körülnéz, mint kölykét kereső tigris, s meglátva az üres helyet, az átélt kétségbeesés összes dühével szomszédomra fordul: - Hát ez mi? nem hely ez? Maga vén, hitvány csaló! hát tudja-e hogy engem nem az anyám halotti ágyához szólítanak? Van-e lelke azt kívánni, hogy lemaradjak? és kezeivel hadonázott, hogy félni lehetett, miképp egyéb is bekövetkezik.

A megtámadott pedig felszökött ülő-helyéről, lángvörössé lett, szavakat nem talált egyszerre, a jelenlevők által is mód nélkül zsenirozva volt, s csak nagy sokára hörögte ki:

- Elégtételt uram! elégtételt! - én lovagias ember vagyok, nem olyan galád, pimasz, goromba, mint az ur! tudok löni, vágni, szúrni! Vivni fogunk! ezt csak vér moshatja le. Vér! vér! - s felém fordulva ismételte: vér! vér!

A másik pedig kannibáli dühvel ordítá:

- Igen vér! Vívni fogunk! kivágom a hasát! - s eközben elhelyezkedett. Háttal fordult ellenfelének: az is neki. Ellenfele hozzám, ő pedig szomszédjához beszélt, de mindkettő oly fennhangon, hogy egymás szavát jól hallhaták. Alig birtam elfojtani nevetésemet e »kofa versengésen,« s nem sok emberismeret kellett ahhoz, hogy fölismerjem bennük a szájhősöket; kik lovagiasságról nyelvelnek, s a legnagyobb lovagiatlanságokat követik el. Lármáznak viadalról,

hősi tusáról, életkockáztatásról, s legfeljebb csak arcukat merik nyelvük által kockáztatni egy bekövetkező arczulsapásnak.

- De uraim, - szóltam végre, mikor már a dolog nevetségessége boszantóvá kezdett válni, - gondolják meg, hogy e kupében nőt is láthatnak, kit tisztelniük kell.

Erre elhallgattak, gyilkos tekintetet vetve egymásra: és csak suttogtak kardról, pisztolyról, emberhalálról. Nemsokára a vonat megállott, s a sértő, ki oly vad kétségbeeséssel küzdött, hogy le ne maradjon, föltápászkodott, vette bőröndjét és indult kifelé. Az ajtónál visszakiáltott ellenfelére.

- Még találkozunk, - s azzal eltűnt.

Ez a kiszállás tökéletesen kedélyessé tette a dolgot. - Valakit összegazemberezni, párbajt sürgetni, és öt perc múlva kiszállni, a nélkül, hogy a maga nevét megmondaná, vagy az általa sértettnek nevét megkérdezné, ez oly koloszális anomália, hogy a képzelet alig kerítheti be. Ki lehet ez az ember?- erre a sejtelem sem mer megmozdulni. - Hát még a másik! - a ki össze hagyja magát pimaszolni, anélkül, hogy nevét megkérdezné, s mind össze is csak annyit jegyez meg: »Hála az istennek hogy kiszállott!« - Ez még némi tekintetben különb az elsőnél.

Azonnal beláttam, hogy ezt az embert faggatni lehet, - s úgy látszott, hogy ezt szomszédja egy értelmes arcú ur is fölismerte, mert a mint a jelenet után véletlenül egymásra tekintettünk, ösztönszerűleg elmosolyodtunk.

E mosoly, mely egyenlő érzésből folyt, az ösmeretség hidja volt közöttünk s mindketten éreztük, hogy ez emberrel szerezhetünk magunknak annyi mulatságot, mennyi ilyen útra épen elég. E multság pedig nem állott másból, minthogy szájhősünket oly tüzre lobbantsuk, mikép a valódi hős hangján beszéljen, és szájjal építse fel a babyloni tornyot.

Én kezdtem:

- Hát ez az ur - a ki kiszállott - azért csapott oly lármát, hogy az első állomáson elhuzódjék? - Hisz ezt az utat gyalog is megtehetette volna!

A szájhős röhögött. - Szomszédja, ki velem egy kézre játszott, felkiáltott:

- Azért szállt ki, mert félt lovagias elégtételt adni. - Megillant gyáván.

A szájhős erre mohón belevágott.

- Láttam, kivel van dolgom! azért türtem oly férfias nyugalommal sértéseit. Hisz ha más mondta volna, itt e helyben lövöm föbe, mint a kutyát. - Ilyen nyomorulttal párbajt vívni! kitélt volna tőle, hogy térden kért volna bocsánatot.

- No persze, persze, - erősítettük mi. Gyávák szokása a lárma, sértegetés.

- Ezt tartom én is, - rikácsolt utasunk. A valódi férfi nem szól, hanem tesz. S erre oly ön-elégülten fujta ki orrát tarka kendőjébe, mintha azt mondta volna: mint én.

Igy aztán bolondítottuk egy darabig; kihoztuk belőle a férfi jellem minden nemes princípiumát, melyeket mind magára alkalmazva hangoztatott. S beszélgetésünk alatt hogy-hogy nem, belemélyedtünk szövetségesemmel s egy harmadik urral, ki szomszédommal szemben ült, a párbaj fölötti vitatkozásokba. Szövetségesem egyáltalában, és minden körülmény között jogosultnak tartotta a párbajt, szemközt ülönk pedig egyáltalában és minden körülmények között ostobaságnak.

A vita hevesen folyt. Érvelésnek szükében egyik sem volt. Szövetségesem a formalitásokból, a civilisatio e leghatalmasabb faktorából indult ki, szemközt ülönk pedig mindent a lélektani igazságokra épített. A szájhős mindig annak a pártján volt, a ki beszélt. A hölgy ki velünk utazott, s ki az ablaknál épen velem szemközt ült, arcját kezébe rejté és hallgatott.

- De uraim - szóltam végre, felelni akarva mind arra, a mi vitában pro et contra felhozott, - önök egyoldaluvá szorítják a vitát s részben mindkettejüknek van igazságuk, általánosságban egyiküknek sincs. Kétségtelen, hogy ha a párbajt egyes tényekből ítéljük meg, azok között több félszedségre, idétlen ürességre fogunk akadni, mint nem. De jogosítva vagyunk e a számtöbbség alapján a párbaj lényege fölött ketté törni a pálczát. Nincs-e kitéve annak a legjobb föld is, hogy roszul teremjen?

- Mit akar ezzel mondani? kérdé hevesen az, ki minden körülmény közt ostobaságnak tartá a párbajt.

- Azt - felelém - hogy a párbajjal mint szokás-formával történhetik 99 visszaélés, melyekben nevetségessé lesznek azok, a kik párbajt vívnek, de fordulhat elő egy eset, mely által szükségessége igazoltatik.

Erre gúnyos röhögéssel kapta félre a fejét, s hangosan, mintegy győzelem előérzetében rikácsolta:

- Hát szükségé van arra a társadalomnak, hogy néhány tagja, kinek se égen se földön semmi egyéb dolga, mint hogy a vívásban, lövésben gyakorolja magát: viseletével botránkozást keltsen, a botránkozást sértésnek vegye, és derék higgadt férfiakat, kik családapák is lehetnek, a lovagiasság szabályai szerint koldussá aprítson vagy főbe lőjön? Szükségé van arra, hogy indokolatlan ellenszenvből bárkit érvágásra lehessen szorítani? hogy szó vagy tollvitákat karddal vagy pisztolylyal kelljen bevégezni? van-e értelme annak, hogy ki a polgári életben becsületben él, és valaki által szenvedélyes perczen becstelennek mondatik, csak úgy lehet ismét becsületes ember, ha életét kockáztatja, melyet el is veszthet haszontalan szó miatt, s kinek még a társadalom és emberiség több hasznát vehette volna, mint ezer olyan ember életének, kik az által becsületesek, hogy ártatlan lelkeket küldenek a lovagiasság szabályai szerint a másvilágra? Kérdem, összefügg-e az a magánbecsülettel, ha valaki vívni tud? Kérdem: becstelenség-e az nem vívni azon okból, mert vívni nem tud? Van-e erkölcsi szükségességé abban, hogy az embernek sebhelyes teste legyen és nincs-e a társadalomnak annyi eszköze, hogy minden vita párbaj nélkül intéztessék el?

A szájhős bámuló szemeket vetett rám, mint ha kérdezte volna: no, tudsz-e ezekre kadenciát? Szövetségesem hevesen feszengett, de látva, hogy felelni készülök, nekem engedte át a szót.

- Ön sok igazat mond uram - kezdem a feleletet - de ilyeténképen be lehet bizonyítani azt is, hogy a társadalomnak minden törvényes formája ki lévén téve az emberi gyöngeségeknek, haszontalan. - A bíró is lophat, a törvényszék is követhet el igaztalanságot; a képviselő is hirdethet hamis elveket, s ezekből kiindulva ki lehet mondani a vádat az egészre. De helyes és alapos volna-e a vád? Én azt hiszem, hogy: nem. Ismétlem, a párbaj lényegét nem egyes lehetőségekből kell megítélnünk, hanem azt a viszonyt szükséges kutatnunk, melyben az, az emberi szenvedélyek és a társadalom egyes helyzeteihez áll. Tagadhatatlan, hogy a párbaj tényében erkölcsi és lelki erő nyilatkozik. Ez mindig jó világot vet annak lelkiületére, ki erkölcsi sérelmekért egész létezését kockáztatni meri. Ez fejti meg: miképen lehet becsületes, ki becstelennek mondatik, noha szigoru, reális, jogi értelemben becsületes maradna akkor is, ha nem verekednék meg; mert volna kereskedelmi hitele, volna a törvény előtt polgári joga, szabadsága. De az életben mégis úgy járna mint az az énekesnő, ki énekközben hamis hangoikat ad. Azért maradhat jó erős hangja, de elvesztette azt, ami hangjának lelki és szellemi hatalmat kölcsönözhet. Minden haszontalan okért párbajozni haszontalanság. Arra valók a

segédek, arra való a becsületbiróság, hogy a párbaj okát megítéljék. Ha valaki mind a mellett is verekszik, az nem a párbaj hibája, hanem az embereké. Azt pedig, hogy a párbajban sokszor az ártatlan bünhödik, magasabb életelvűből és lélektani alapról kell bírálni. - Lehet ugyanis eset, hogy az élet két embert annyira egymás ellen sodor, hogy kitérniök egymásnak, vagy egymás létezésének tudatában élniök lehetetlen. Már most ez a két ember miképpen végezzen egymással? Egymást a törvény értelmében föl nem akasztathatják, s egymásról a gyűlölet vagy boszu-émlék delejes egybelánczolóása miatt meg nem feledkezhetnek. Életük feldult, szerencsétlen, s nincs más választás, mint vagy meghalni, vagy a másikat megölni. Kérdem most már: van-e különbség abban, akármelyik hal meg? Nincs-e a cél elérve, bármelyik hal meg? Lehet-e itt döntő nézpon: melyik az ártatlan, melyik nem? ime, itt bizonyul be a párbaj szükségessége. Mert párbaj nélkül nagyobb kín volna az ártatlannak az élet, mint párbajban a halál. Ez remélem kétségbe vonhatatlan.

Szövetségesem elégülten mosolygott. A szájhős megint kifújta az orrát tarka zsebkezdőjébe, és nem nézett se jobbra se balra. Nem mert egyik párthoz sem csatlakozni, mert kezdte nem érteni a dolgot. A hölgy, ki szemközt ült velem, félnéken tekintett föl egy perczre, mintha előre félt volna valamitől, s aztán izgatottan simította hátra a haját, s kért, nyissam föl az ablakot. Azonnal engedelmeskedtem. A párbaj gyűlölő pedig szavaimra alantabb hangon ümmögött egyet-kettőt; nagy bodrokat eresztett szivarjába s egy alkudni óhajtó ellenség hangján szólt: - Igen, de vannak-e az életben ilyen situatiók? Nem mindig kedvesebb-e az élet, mint a halál?

A hölgy még nyugtalanabb lett. Nem tudtam ezt mire magyarázni, s nem is sejtve, hogy beszélgetésünk tárgya izgatja, teljes jóhiszeműséggel válaszolám: - Igenis vannak. Igen gyakran sodortathatik oly viszonyokban apa, kinek leánya, testvére, kinek nővére van és - férj. Azt hiszem, a bővebb magyarázat fölösleges:

A hölgy elsáppadt, rosszul lett. Én elhallgattam, s reá figyeltem. Ellenfelem ezt nem vette észre, s így felelt:

- Ilyen esetekben a törvényszék mindig adhat elégtételt; nézze Amerikát.

- Bocsánat, uram! Becsületérző ember ilyesmit nem szokott dobra ütni. Ezt vagy cynikus, vagy gyáva ember teheti - felelém, szüntelen szemközti hölgyemre függesztve szemem, ki e szavak után elalélt és hátrahanyatlott.

- Az istenért! kiáltám felugorva s hozzá hajolva asszonyom, ön szenved! Megragadtam kezét, az jéghideg volt. Kétségbeesve tekinték széjjel: nincs-e kupénkban másik nő, kinek több szabadsága volna ápolásában mint nekünk férfiaknak? Ekkor jutott eszembe, hogy rajta kívül nem láttam többet. Utitársaim is hasonlóképp zavarba jöttek; a szájhős hebegett, hogy talán a pipafüst ártott meg neki, és nagy sebbel-lobbal kiverte pipájából a bagót, bepiszkítva ruháinkat. Aztán beszélt házi orvosságokról, melyek - fájdalom! - nem voltak nála. Azt se tudtuk, miről beszéltünk. Mindnyájan segíteni akartunk A szájhős pálinkásbutykosát törekedett az ájult hölgy orra alá tartani, szövetségesem pedig - ki orvos volt, s kinek legtöbb hasznát vettük - csöppeket vont ki zsebéből s azzal dörgölte az alélt halántékát. A vonat egykedvűen robogott. Néhány percz mulva a hölgy visszanyerte eszméletét, szempilláit fölveté, s mosolygott oly arczkifejezéssel, mint a ki lát, hall, de okát nem érti, nem tudja semminek. A lélek visszanyerte életét a nélkül, hogy viszonyba lépett volna a világgal. S csak az a körülmény zökkenté régi kerékvágásába, hogy szájhősünk epicureusi hangja megbontá a csendet, s oly önérzettel - még mindig kezében tartva pálinkás-butykosát - mint Columbus tengerészei, kik a fölfedezett Amerika partjait meglátva, Indiának örültek meg, kiáltá: »Már jobban van. A pálinka használt!«

Erre öntudata megkapta az elejtett fonalat, bekerítette vele minden idegét. A mosoly eltűnt az arcáról, s elfoglalta helyét oly fájdalmas pir, mely mint halottas szoba gyászos homályában a mécs, lelkünkig hatott.

Most már tudta miért alélt el. Bágyadt hangon kért bocsánatot, s mély tekintetével hosszasan nézett reám.

Lelkemet homályos sejtelmek fátyolozták be - s egyszerre oly mély rokonszenvet érzék e nő iránt, minő két lény közt csak hosszú barátság vagy hosszú szerelem után támadhat. De kérdést intézni hozzá nem mertem. Mindnyájan szótlánul ültünk, míg a vonat Czeglédre ért, hol figyelmeztettek bennünket: szálljunk ki, mert vonatot kell cserélnünk.

Ekkor kérdém: egyedül utazik-e. Ő azt felelte: igen. És elfogadta felajánlott kíséretemet. Üdvözlém úti társaimat, s karomat ajánlani ismeretlen ismerősömnek. Az ebédlőben óhajtása szerint a legtávolabb eső szögletben foglaltunk helyet, hol legkevesebben láttak. Ott ültünk némán, míg nem indulásra csöngettek.

Ekkor fölsohajtott, hogy képtelen a továbbutazásra, s az esteli vonattal utazand tovább. Az utasok nemsokára eltakarodtak, s mi az étteremben egyedül maradtunk.

Különös helyzet.

Egyedül lenni oly nővel, ki még elég fiatal arra, hogy szép lehessen; elég szép arra, hogy a férfiakat hódolásra kényszerítse, - és nem szólani hozzá árva szót sem, hanem betegápolóként ülni mellette, várva: mikor enyhül vagy erősödik a láz.

Betegem láza, mikor egyedül maradtunk, fokozódott. Arra a tudatra, hogy nem látja senki, szabad folyást engedett elfojtott könyeinek, fejét az asztalra hajtá és sirt görcsösen, sokáig. Ezt vártam. Az ájulási rohamoknak szükségszerű következése a sirás. Ez a gyógyulás.

A pinczerek közül néhányan kíváncsian pislantgattak reánk, s bizonyosan találgatták kilétünket. Egy intésemre azonban szétfutottak, s többé nem háborgatott senki. A hölgy a csöndben csak saját zokogását hallhatá.

Hogy a könnyek, mik lelkét terhelék, mind elfolytak, rám emelé nedves szemét s niobei kifejezéssel mondá:

- Ön igazat mondott; önnek igaza volt!

Zavarba jöttem. Nem tudtam mire magyarázni e szavakat; sőt pillanatra felötlött az a gondolatom is: hátha ez az asszony örült? E gondolat összeveszett önérzetemmel, s kezdte gunyolni áldozat-készségem értékét.

- Bocsánat - asszonyom - feleltem én - nem emlékezem rá, hogy valamit mondtam volna.

Most meg a nő vetett rám bámuló szemeket, s mintha a félreismeréstől tartott volna, szólott: - Nem ön volt-e, ki a vasúton a párbaj szükségét védelmezé?

- Én voltam asszonyom! - tehát igazat ad nekem.

- Igazat? - Oh! uram, ha én sem adnék önnek igazat! - és felsohajtott.

A patvarba! - gondolám - csak nem vívott ez az asszony párbajt? hogy ily fontos sohajjal járul nézeteimhez? csak az kellene, hogy azt tegye föl rólam, miszerint én az asszonyi párbajok jogosultságát is elismerem.

- Ön derék ember, folytatta, kezét nyújtva nekem. Önnek nemes szive van, ön megérdemli vonzalmamat. Ne ítéljen el nyíltságomért, nem beszédvágy ez; hisz én úgy elszoktam a beszédűtől, mint a karthausi; de el kell mondanom önnek egy történetet. A neveket nem fogja kérdezni, a helyet sem, hol történt; úgy fogja venni, mintha én könyv volnék, s ön belőlem

költött esemény gyanánt olvasná. E történet meggyőzhetlen adat lesz önnek, ha valaha ismét a párbaj szükségességét védelmezi? E történetet az istenen kívül csak hárman tudnók, ha a harmadik nem volna halott.

Oly hangon, oly arckifejezéssel mondta ezeket, hogy én megszégyenülve előbbi gondolataim miatt, megcsókolám idenyujtott kezét, mely kicsi volt és fehér. Aztán kissé elfogultan, magam se tudom mit, olyasféle frázist mondhattam: »asszonyom! nem fogok visszaélni bizalmával!«

Ő kezdte a történetet.

Tíz évvel ezelőtt viruló hajadon voltam. Ugy-e, a ki most rám tekint, nem hiszi sem azt, hogy tíz évvel ezelőtt viruló szépség, sem azt, hogy csak tizenhat esztendő voltam. (Részemről tiltakozó kézmozdulat.) Pedig úgy volt. Gazdag ösrégi családból származám, és egyetlen gyermek valék. Minden vágyam, minden akaratom beteljesült; de szelid természetem soha sem lépte túl a korlátokat, s talán azt sem lehet hibámul felróni, hogy víg, pajkos vagy talán csak gyermekes valék. Házunk központja volt a környék tehetőseinek, és szüntelenül vendégekkel volt tele. Azok nagy részét fiatal emberek tevék, kik nekem bókoltak és udvaroltak. Eleintén mindent elhittem, s örültem udvarlásaiknak. Mert csinos és nevelt ifju volt mind, s ön bizonyosan tapasztalta, hogy ifju leánykák összes érdekvilága abban központosul, hogy mulatva tölthessék az időt. Mulatságom megvolt. Üres óráimban is foglalkoztam udvarlóim egyéniségeivel, egyik maradandóbb nyomot hagyott szivemben, mint a másik, de nem szerettem egyiket sem, s azért minden kérőmnek kosarat adtam. Később női társaságokba elegyedtem, barátságot kötöttem, s itt hallottam tőlük: milyen roszak a férfiak; - érdekből tesznek mindent, ámitanak, hazudnak stb. - s ettől úgy megijedtem, hogy azontúl nem szerettem hallgatni bókjaikat, kevesebbet beszéltem, többet éreztem és gondolkoztam. Átváltozásom e korszakára esik ösmeretségem két ifjúval. Az egyik huszártiszt volt athlétaí termettel, nagy fekete szemekkel, melyekben a szenvedély és akarat lángja lobogott, nem tulzok, ha legszebb férfinak mondom őt azok közt kiket életemben láttam. Ő maga is tudhatta ezt, mert modorában bár lovagias, finom volt az, kitünt egy kis elbizakodottság. Versenytársait fitymálta, kik csakhamar el is hagyták mellette a csatatért, kivéve egyet, kit vele egyszerre ösmerék meg, kit a huszár fitymálni nem mert és nem is tudott. Ez a másik egy főuri családnak volt utolsó sarja. Nem volt szép, hanem feltűnő érdekes. Magatartása megragadott s gondolkozóba ejtett. A szemnek nem lehetett rajta keresztül ugrani s ha az ő tekintetével találkozott, a lélek mindig rázkódásba jött. Mindketten igen sokszor megfordultak házunknál, s elárulták, hogy vetélkedni akarnak egymással. A környék leányai és asszonyai a huszártisztet irigyelték tőlem, és ez némi hiúságot csepegtetett belém, s meglehet, ha ez első időben mindketten megkérík kezemet, talán a huszártiszt lett volna a győztes.

De határozó lépést egyik sem tett. Talán azért, mert mindketten félelmes ellenségnek tarták egymást, s nem tudták bizonyosan: szivem melyikhez hajlík. A huszár, hadd nevezzem Victornak, mindig áradozott, ha velem volt. Szerelméről beszélt, s esküdözött, hogy ha nem viszonzom lángját, főbe lövi magát. A férfiak ámitók! Udvarlásából győződtem meg később, hogy lelki szépségei nem állanak arányban testi szépségeivel. Szellemdúskodásai általános frázisokból álltak, - s én mikor üres óráimban rá gondoltam, szépségét lélek nélkül halavánnyodni láttam, s érzém, hogy az örökös egyformaság által, mert ha jött, már tudtam miről fog beszélni, az első hatás értéke szétfoslott szivemben. Nincs oly gyönyörű tájék, melyet megszokás által meg ne unnánk, és nincs oly szépség, mely iránt, ha csak az lelki tulajdonai által szüntelenül új és új alakban nem jelentkezik, közönyösekké ne válánk.

- Úgy van! feleltem én, bámúlva e nő szép előadását és megragadó ítélőtehetségét.

Aurél, - Victor versenytársa, más volt egészen; ő tudta, hogy külső szépsége által nem hódíthat, és külsejére nem fordított több gondot, mint a mennyit a csin és takarosságok okvetlenül megkövetelnek. Érzelgős, olvadozó arcokat sohasem vágott, nem sohajtzott és nem forgatta

szemeit. Komoly, megható férfiasságát egy pillanatra sem vetkezé le. Közönséges tárgyokról nem szeretett beszélni; személyeket sohasem kritizált, társalgásába mindig beleszötte a költészetet, művészetet; magyarázta a szépet, és a széppel, melyet megértetett velem, gyönyörködteté lelkemet. Föltárta a természet rejtett bájait, melyek iránt addig érzéketlen valék, a zenében s költészetben nemesíté izlésemet, és mindig mindenüvé beleszötte; meg tudta velem értetni, hogy szeret engem forrón, nemesen és igazán, anélkül, hogy ezt csak egy szóval is említette volna. Lassankint oda vitt, hogy lelkemet csak az vonzá, a mi szellemi. És minden szép, melyet megismerék, az ő szerelmével ölelkezve jelent meg előttem. Keblemben mindig nagyobb tért foglalt s nemsokára észrevettem, hogy ő tölti be egész lényemet, észrevettem, hogy szeretem őt kimondhatatlanul.

Ez időtől kezdve elfogult lettem iránta. Ha jött reszkettem; sírtam, ha vele nem lehettem. Ő tudta, hogy szeretem őt, de sohasem kényszerített, hogy megvalljam neki. Oh legszebb percze az életnek, mikor két lény eped egymásért, tudja, hogy szerettetik, és egyik sem vallja be szerelmét egymásnak.

Victor hamar gyanakodó lett, mert vele kimértebb, hidegebb voltam, mint eddig, - de úgy gond van annyira, hogy én is félni kezdtem tőle és féltetni kezdtem Aurélt.

Elhatározám, hogy megvallom neki szerelmemet és eljegyzem magamat neki; de erre nem igen volt alkalmam, mert Victor a szokottnál gyakrabban fordult meg most házunknál, s Aurél meg lévén győződve diadalában, nem igen kereste az alkalmat, hogy velem kettősben lehessen.

Egy szép nyári estve nagy társaság volt nálunk; valaki kerti sétát indítványozott. Örömet fogadtuk el mindnyájan, és azonnal készek voltunk. Victor hozzám ugrott és karját ajánlá, de én azt a kifogást használtam, hogy már Auréllal ígérköztem. Aurél zongorázott. Magam kerestem őt fel és karjára fűzve magamat mintegy erőszakosan vonszoltam őt a társaságtól elválva a kertbe. Victoron láttam a lázas meghökkenést, mikor karját el nem fogadtam, de csakhamar gúnymosolylyal palástolá, s aztán nem ajánlotta karját senkinek, bizonyosan, hogy maga lehessen és hozzánk csatlakozhassék.

Mi Auréllal a kertben ketten valánk. A fülemile dalolt, a csillagok ragyogtak és a virágok illatoztak.

Aurél szólott: Im a csalogánynak dalolnia kell, ha szive érzéstől megtelik, a rózsának ki kell tárnia kelyhét, ha illata megtölti, a csillagnak még éjjel is a nap fényét kell hirdetnie! - Ránéztem és e tekintetből ő leolvasta, hogy: »szabad!« - és felkiáltott: oh! Ida szeretlek! - Szeretlek én is Aurél, suttogtam én, ajkaink találkoznak. Keblére borultam, mialatt a fülemile tovább dalolt, a csillagok tovább ragyogtak és a virágok tovább illatoztak.

Nem tudom mennyi ideig lehattünk e helyzetben. Én csak arra eszméltem boldogságom édes mámorából, mikor ágcörgést és közelgő lépteket hallottam. Hirtelen elváltam Aurél keblétől de már későn. A közeledő alak az előbbeni helyzetben látott meg - két lépést hátrált, de látva, hogy észrevétlenül nem távozhatik, folytatta útját. Mellettünk elhaladva alig tekintett reánk, köszönt és elrohant. Victor volt.

Mi a társasághoz csatlakoztunk. Aurél még az nap estve megkérte kezemet atyámtól és a társaság még az nap estve megtudta, hogy Aurél menyasszonya vagyok.

Én aztán Aurél neje lettem. Victor eljött esküvőnkre s mikor az oltár előtt elmondtam, hogy örökre szeretni fogom férjemet, mint később hallottam másoktól, ő is megesküdü, hogy nem fog addig meghalni, mig övé nem leszek, ha többre nem legalább egy órára. Elborzadtam, mikor ezt meghallottam s homályos előérzet sugta, hogy: akkor meg fogsz halni! A legboldogabb nő voltam a világon. Férjemet szerettem a bálványozásig, mert ő benne egész világot találtam. Multamra úgy tekinték, mint szegénységemre gazdagságomban; mindennap új és új

érdek kötött férjemhez; a történelem nagy erényeit a költészet képzelt alakjait ő benne megtestesítve látám. Nyáron falun éltünk, és a fővárosban töltöttük a telet! Oh! bár soha oda ne léptünk volna!

Cselédeimet mind atyám házából vettem át; ezt meg kell jegyezni, mert e körülménynek végzetes befolyása volt boldogságom összeomlására.

Victort és esküjét tökéletesen elfeledtem. Egy őszi éjen azonban vele álmodtam. Az álmra nem emlékszem, de férjemet az nap nem bocsátám el magam mellől. Nem történt semmi bajom s Aurél mosolygott babonás természetemen. Ő magából indult ki, mikor a világot és az embereket megítélte és több jót tett föl bennük, mint valóban volt.

Egy napon levelet kapott ismeretlen embertől és ennek következtében eltávozott hazulról. Novemberi ködös, zimankós őszi nap volt. Ilyenkor feltámad minden szomorú emlék és a lélek bánatos melancholiába olvad. Gondolkozva és ábrándozva ültem férjem szobájában, s nem vettem észre, hogy az ajtó kinyílott s azon egy férfi lépett be. Nesztelenül közeledett felém és ajkához emelte kezemet. - Erre felsikolték, mint ha kígyó csipett volna meg - az érkezett egyén Victor volt. És most uram bocsásson meg, hogy néhány perczre félbeszakasszam elbeszélésemet. Erőt kell gyűjtenem, elmondhatni azt, a mi ezután következett.

Néhány perczig mindketten szótlánul ültünk. A hölgy keble mintha a lélek már beleölté volna magát az emlékekbe, lázasan pihegett, ajkai összeszorultak és szeme egy pontra meredt.

- Igen Victor volt, - folytatá fojtott hangon, a nyomorult kifürkészte a perczet, melyben egyedül valék, megvesztegette cselédeimet, kik őt még atyám házában ismerték s jóhiszeműleg engedtek kérelmének, és felhasználta aljas előnyeiket, s eljött hozzám, mikor ki voltam téve hatalmának, elhagyatva férjemtől, elhagyatva istenemtől.

- Oh! uram - kiálta fel - van-e önnek neje?

Megütközve néztem rá. Lassan válaszolám:

- Van.

- Akkor nem mondom el jellemzését annak, a mi velem történt; ön érezni fogja azt, ha meghallja, hogy velem mi történt.

Homályosan emlékszem szavaira, a félelem, utálat és kétségbeesés elkábitottak. Emlékszem, hogy beszélt szerelméről, szenvedéséről. Felhozta esküjét, említé fogadását, szememre hányta, hogy megcsaltam, s hogy férjem nem méltó hozzám. Fenyegtetett hogy meg fogja ölni férjemet és el fog rabolni engem. Én meg valék bűvölve mint a madár, ki csörgő kígyó szemébe néz, és szájába repül. Kiáltani akartam s talán kiáltottam is, de a nehéz szőnyeges ajtókon nem hathatott messze a hang, imádkoztam és átkozódtam egyszerre, sírtam, könnyörögtem, őrjöngtem. De mit használt mind az! Tarquinius állt előttem!

- Oh uram - kiáltott fel, villogó szemét lelkembe szögezve, ha nem akarja, hogy emlékébe oly iszonyu kép vésődjék, mely álmaiban végig játsza rettentő tartalmát, boszúra korbácsolja minden csöpp vérének egy semmiség ellen, elrabolja nyugalma azon tudattal, hogy ennek meg lehetett történnie; ha nem akarja, hogy fagyos borzadály fussa át minden idegét, valahányszor neje tiszta arczába néz, akkor ugorjék fel innen, fusson, hagyjon itt engem, és ne kívánjon többet hallani! Miért nem haltam meg akkor! miért szállt vissza a lélek? Miért tér a rablók által elűzött családapa házába vissza, hogy családjának meggyilkolt testeit, házában, boldogságának elhamvadt üszkeit meglássa? Milyen felébredés volt ez!

Mintha agyvelőm pókháló lett volna, s emlékeim foglyul esett rovarok, melyeknek vérét a pók szívja ki! Csak zúgást, haláljajgatást hallék saját magamban: és nem tudtam kiszabadulni saját magamból. Nem tudtam sírni. Vérem, könnyem megfagyott; csak hajamat téptem, kezeimet tördeltem és görcsösen fuldoklám: mi lesz belőlem!

Átfutotta agyamat hogy: mit fog mondani férjem, ha megtudja? Ösmertem lelkét s előre láttam, hogy ez mindkettőnk multját erőszakos kezekkel tépné szerte szét, és idegenekké tenne egymás iránt. Nem tudtam hozzászokni a gondolathoz, hogy többé nem lehetek boldog, s kétségbeesésemben feltámadt az a gondolatom, hogy: hátha férjemnek nem mondanám meg.

Oh! de ezt elgondolni, még nagyobb kín volt. Megcsalni őt! Emelt fővel akarok eléje lépni, arcza elé! - elviselni azt a gondolatot, hogy ő tisztának tud! - és nem roskadni le csókja alatt, mely kaczagva korbácsol iszonyu hazugságomért. - Nem! ez lehetetlen! - neki meg kell tudni mindent.

És mikor ezt elhatározám, nem tudtam többre gondolni. Ültem mint siralomházban a halálra ítélt, és vártam a hóhért. Öngyilkosságra nem gondoltam, nem éreztem magamban erőt megfosztani férjemet az elítélés jogától. Hallottam a hazátlan szél zokogását, láttam, mint lobbannak fel az utcán a meggyújtott lámpák és mozdulatlanul ültem a sötét szobában. Világot gyújtani nem akartam, nehogy férjem meglássa arczomat, mielőtt tudná, hogy mit kelljen olvasnia arról.

Nemsokára haza jött, gyanutlanul lépett a szobába, s mert világosságához szokott szemével nem látott, nevemen szólított. Én feleltem neki, s ő mellém jött és megcsókolt. E csókra feljajdultam és görcsös zokogással keblére borultam.

Azután töredékes, zavart beszédemből megtudott mindent. Mikor a Victor nevet kiejtém, felszökött helyéről, kirohant és gyertyával kezében tért vissza.

A gyertyát arczom elé tartá és szemembe nézett, - ezután fölörditott, s én az elalvó gyertya utolsó lobbanásánál láttam eltorzult arczát.

Lábaihoz borultam, átöleltem térdeit és könyörögtem, hogy én ártatlan vagyok! Esdettem neki, hogy felejtse el mindent, legyünk tovább is boldogok, hisz talán nem is történt velem az, a mit mondtam, mert én nem éreztem belőle semmit!

Nem szólt. Arczán nem változott egy ideg sem. Lehajlott és lefejté kezeimet térdeiről, rám parancsolt, hogy ne mozduljak a szobából, és eltávozott.

Dél volt mikorra visszajött, ugyanazon nyugodt arczczal, maga után bezárta az ajtót, és mellém ült. Szeliden megfogta kezemet, szeliden nézett arczomba, s mondá, hogy: hallgassam őt meg, ne sirjak. A mi megtörtént, azon változtatni lehetetlen.

Én hallgattam mint a gyilkos, a ki lelkiismeretének szavait hallgatja. Ő kivont zsebéből egy váltót és kezemben tollat adott, hogy irjam alá nevemet. Gépiesen engedelmeskedtem. S azután ő szólt: Ma délután párbajt vivok; meglehet, hogy elesem. Az nekem mindegy. De te élni fogsz, és benned élni fog nevem is, és nem akarom, hogy azt meghurczolja a gyalázat. Nekem elégtételt csak az adhat, ha vagy ő hal meg, vagy én. Boldogságomat ugyan egyik esetben sem nyerhetem vissza: de visszanyerhetem nyugalمامat. És e szerint más lépést nem tehetek. De ha én halnék meg, a világ gyanítgatna, fürkészne, kutatna, s ez esetben, hogy minden rágalomnak elejét vegyük, neked ki kell hirdetned, hogy tönkre jutottam s atyádnak kell adnod e váltót, hogy valami jó barátja által követelő gyanánt lépjen föl s vagyonomat lefoglalja. Aztán a világ bolondnak fog tartani engem, tanácsot fog adni, hogy mit kellett volna tennem, és kíváncsiságának vége lesz. Ha pedig ő halna meg, akkor én téged soha többé nem foglak látni. Azt fogod mondani, hogy elutaztam, s kevés idő múlva fogsz kapni jelentést, melyben halálomról tudósítanak. Meg fogsz gyászolni, és azután tehetsz a mit akarsz. -

Arra nézve, hogy megtudd: melyikünk halt meg? magadnak kell még ma estve eljännöd a fagyal-hegyre, és meggyözödnöd róla. Ha engem látsz halva, gondold el, hogy már nekem nem fáj semmim. Ha pedig este nem éreznél magadban elég erőt, várd meg a lapok jelentését, melyek bizonyosan hirül fogják adni a világnak. Segédeink nem tudják párbajunk valódi okát; azért nem nevezem meg neked, hogy ne ösmerd meg őket soha. Ha meghalok, egyszerűen temetess el. Ne sírj! Ennek így kell lenni. Szivemben nincs harag, utálat irányodban. Szeretlek mint egy szép álmat, mely sohasem teljesül be. Csókolj meg utoljára - és Isten veled.

E szavak után a nő félbeszakítá az elbeszélést és szava zokogásba fult.

- Oh uram - folytatá - fel tudja ön fogni e férfi jellemét? E magasztos lélek fölemelé eltiprott lelkemet, megerősíté kínban elfáradt érzékeimet. Megcsókoltam őt hosszasan boldogságunk haldokló órájában, és emelt fővel tekintek arczába, mert érzém, hogy csak lelkemet csókolja meg.

Eltávozott.

Borzasztó nap volt az. Minden percz egy örökkévalósággá nyúlt s tele volt hajmeresztő víziókkal: láttam őt egyik perczben halva, másik perczben bujdokolva száműzöttként a világba. Nem birtam tovább. Délután kocsimba ültem és a hegyek közé hajtatek. Még most is fázom bele, ha e napra visszaemlékezem. Kiszálltam kocsimból és a kitűzött hely felé indultam. Oh! vajon melyik maradt élve! Lázasan haladtam, féltem nézni, nehogy egyszerre előttem lássam az iszonyú képet, melyet meg kell látnom. Hat óra lehetett, midőn egy tisztásra értem s lábam nedves füvet ért. Borzadva hajoltam le s láttam, hogy a hervadt fű vérrel van befestve. Csaknem összerogytam, tehát a hely színén valék. Reszketve tekinték széjjel, és - alig tiz lépésnyi távolban arczára esve láttam heverni egy holttestet.

Világos lett előttem minden! Tehát az egyik megsebesülve, a másik - meghalt. De melyik? Térden csúszva, visszafojtott lehelettel kusztam a holttestig és ott felismertem benne Victort.

Az isten igazságos!

Csak annyi erőm maradt még, hogy kocsimig vánszoroghattam. Beleülve elvesztém eszméletemet. Félholtan vittek szobámba, egy hónapig nem tértem eszméltre, s csak fél esztendő múlva hagyhattam el az ágyat. - Már akkor ott volt a tudósítás, hogy férjem tengeri viharban elveszett. Gyászba öltözhettem.

Megindultan, hosszasan a nő arczába tekintve érzém, hogy az én szemembe is könnyek lopódtak.

- Tehetett-e mást? kérdé tőlem a nő - tehetett-e jobbat? Vagy jobb lett volna, ha rárohan és meggyilkolja őt? Ez esetben talán fölmentették volna a gyilkosság bűne alól, de nekem és neki mentségül a piacra kellett volna vinni gyalázatunkat, s kitenni magunkat az emberek utálatos sajnálkozásának. Higye meg! oly esetekben, hol a lélek élete jó szóba, s az ember a végzet szerepébe vág, csak a végzet intézheti el a vitát. A párbaj ilyen esetekben a végzet törvényszéke és egyre megy akármelyik hal meg. - A földolog az, hogy a halál után tiszta marad emléke, és a nemesség színében tűnik fel azok előtt, kik reá emlékeznek.

- És férjét nem látta azóta? - kérdém.

- Soha és nem fogom látni őt. Álmaimban enyém ő és ébren elveszitem őt. De jobb megnyugodni abban, hogy már többé nem láthatjuk egymást s imádni egymás emlékét, mint egymás látásán vergődni egy lerázhatatlan átoksúly alatt.

Az esti vonattal tovább utaztunk. Ő elébb szállott ki mint én. Egyedül maradv sokáig néztem utána, s alig hittem el hogy hallottam azt, a mit elbeszélt.

Egy üldözött czilinder.

Apám nagy dandy volt. Most is az. Talán csak azzal az egy különbséggel, hogy egykor hódított, s most hódol. Anyámra nem emlékszem; korán halt meg. Tíz éves koromig nagyanyám (apai részről) nevelt, azután, hogy apám hódításainak útjában ne legyek, vagy a mint mondani szokás »ne vénitsem őt«, bedugtak egy jezsuita klostromba, hogy ott végezzem el a gymnasiumot. Természetes dolog, hogy ilyen helyzetben apámtól inkább féltem, mint szerettem őt; noha kétségkívül szerettem is. De különösen nagy tiszteletben tartám, a mire jezsuiták is tanítottak. Szigorú parancsoló tekintetét sohasem tudtam kiállani. Ha rám nézett, mindig úgy éreztem, mintha Klytus volnék, kit Nagy Sándor dárdája a falhoz szegzett. (A jezsuiták becsületére legyen mondva, ezt is nálok tanultam.) És így természetes, hogy ha évenként egyszer-kétszer - nehogy el ne felejtse véglegesen ábrázatomat - magához vitetett, szórakozásaimat háta megett s nem szeme előtt kerestem. Ezek a szórakozások nem voltak mások, mint a hol lehetett asszony-személyekre ráijeszteni, a konyhában félig sült pecsenyéből lopni, s elszökni a kertbe száraz meggyfalevelet pipázni. Mindebből azonban már 12 éves koromban kitűnt, hogy apám vére van bennem, a mi 15 éves koromban (a mint visszaemlékezem) egészen constatálva is volt.

Ekkor ugyanis a bibliának nő személyei jobban kezdtek érdekelni, mint a férfiak. S mindig sajtáságos érzés futott át, ha azt olvastam, hogy a két vén zsidó Zsuzsánát fürdőjében megleste; szerettem volna leleskelni én is. - S aztán leleskeltem.

Nem akarom a t. olvasót részletekkel fárasztani, csak annyit mondok, hogy mikor 18 éves koromban elhagytam a klostromot, hogy átmenjek jogásznak az egyetemre, az első nap olyan dandynak öltöttem, hogy apámnak elállt a szeme szája. Ő bizonyosan azt hitte, hogy egy ártatlan együgyű papos fiút kap vissza a klostromból, a ki csak böjtölni és imádkozni tud: kapott pedig egy »ifjut« a ki böjtölni ugyan nem, de imádni már tud.

De azért apám még most is úgy imponált nekem, mint gyermekkoromban. Hideg parancsoló tekintetét most sem tudtam elfogultság nélkül kiállani.

Az igazság érdekében azonban meg kell jegyezniem, hogy korai felvilágosodottságom nem vált testi fejlődésem hátrányára.

Birtam a világfiaság elméletét: de a praxisban idegen voltam. Ezt kifejleszteni bennem az egyetemi életnek volt hivatása. Apámnak éles szeme azonnal átlátta a situációt, s mint az egyszeri suszter a ki elverte inasát mielőtt az a rábizott korsót eltörte volna, hogy ha netalán eltörné, tudja hogy mi fog reá várni - így apám is előre kemény leczkét adott a szerelmi morálról.

Érzelmeimet és vágyaimat havi pénzem korlátai közé kellvén szorítanom, igazán nem lehettem egyéb mint idealista. Ez a legolcsóbb mulatság. Sokszor épen semmibe se kerül. - Idealismusomnak kedvezett az alkalom, a mi később egy fölötte érdekes kalandomnak lett kutforrása.

Alig pelyhesedtem ki ugyanis apám házánál, rögtön fölkertem őt, hogy vezessen be a társaságba, s mutasson be a világnak, mint fiát és örökösét. Apám azt felelte erre, hogy elég nagy és önálló vagyok már, hogy ezt magam megtehessem. Az ő részéről, ugymond, elég ha sem el nem tagad, sem ki nem tagad. A többit végezzem el én. Megköszöntem e választ, mert emelte önérzetemet.

Egy alkalommal mikor színházba mentem, apámat nem találtam páholyunkban. Vettem a látcsövet és széjjel néztem. Egy szemben levő páholyban angyal arcú fiatal leány ült; egy koros hölgygel. Oda szögeztem a látcsövet, s a páholy ürében egy férfi alakot pillanték meg. Hah! ki az? - nem volt senki más mint az apám.

Eszembe jutottak szavai, s minden habozás nélkül vettem kalapomat, átsiettem a szemben levő páholyba, nagy bátran benyitottam, s a hölgyeknek bemutatam magamat mint apám fiát és örökösét.

Apám az igaz, hogy sem el nem tagadott, sem ki nem tagadott, hanem úgy nézett rám, hogy kezdtem megbánni a mit tettem.

E mellett még egy furcsa kényszerhelyzetbe jutottam. A páholyban minden ülőhely el lévén foglalva, nem maradt más számomra, mint vagy állva maradni, vagy a páholy kakasülőjén foglalni helyet. Ezt én egy gavallérra nézve oly lealázónak itéltem, hogy hajlandó valék magamat ajánlani, apám azonban rám kiáltott: ülj le! - s nekem föl kellett ülnöm a kakasülőre.

Beszélni nem beszélhettem, mert ha szólanom lehetett volna nyílt jelenet volt; a felvonások között pedig az apám beszélt. Ültem tehát a kakasülőn, hallgattam és néztem az angyali szépségű leányt ábrándos szemekkel, s mire a darabnak vége volt, oly szerelmes lettem belé, mint Petrarca Laurába. A szép leány néha-néha rám is nézett; mily végtelen boldog voltam akkor! Azt olvastam ki tekintetéből, hogy ő is szeret, vagy ha még nem szeret, szeretni fog.

Oly hamar vége lett a színháznak! El kelle válnunk. Apám nem kísérte le őket a kocsig, s engem, ki a kocsig akartam kísérni őket, magával vitt. Nem akartam követni: de ő rám nézett s tönkre voltam téve. - Az ő kemény parancsoló tekintete elfeledteté velem egy pillanatra eszményképem csillagsugaras tekintetét. De csak egy pillanatra, mert a jövő pillanatban ismét csak az járt eszemben; az és rajta kívül semmi.

Apám az egész uton roszkedvű volt. Egy szót se szólott hozzám. - Én megkísérlém egy izben megkérdeni őt ama hölgyek kiléte felől, de ő némi kelletlen mormogás után, (melyből én egy hangot sem értettem) befordult a kaszinóba, engemet kegyesen hazabocsátván.

Magamra maradván, gondolkozni kezdtem helyzetemről s vizsgálataim nyomán arra az eredményre jutottam, hogy örültem szeretek valakit, a kit nem ismerek. Ki lehet ő? töprengtem, s vajjon viszonszerettetem-e? Sokáig nem tudtam haza menni. Bolyongtam utcáról-utcára céltalanul, s azon éjjel bolondnál-bolondabbakat álmodtam ideálomról.

De a mint másnap fölébredék, fájdalmasan tapasztalám, hogy szerelmemet nem alhatám ki. Több volt mint a mámor, mert nem csak a fejem, hanem a szívem is fájt bele. Rémitő képek lebegtek előttem. Szüntelenül Don Carlos (nem a mostani spanyol trónkövetelő, hanem Valois Erzsébet mostoha fia) forgott agyamban, és gyötrött az a gyanu, hogy apám azért titkolja el ideáloim nevét előttem, mert ő akarja feleségül venni, s akkor én is máglyára kerülök, mint Don Carlos, saját szívemnek lángoló máglyatüzére.

Nem volt más gondolatom, mint megtudni eszményképem nevét, aztán lábaihoz vetni magam és szerelmet vallani neki, mielőtt anyámmá lenne. Mert, hogy azután szerelmet nem mernék neki vallani, arra nézve apám szigorú tekintetét elegendő biztosítéknak tartottam.

Egyszer, körülbelül három nap múlva az utcán találkoztam az öreg hölgygel, a ki »vele« ült a páholyban. Oh! mily szerencsének tartám e találkozást. Most mindent megtudok, gondolám, s talán némi udvariatsággal (mert a tisztas nő meghökkenni látszott gyors és heves támadásomtól), faggatni kezdem ismeretlen ideáloim nevét és családi körülményeit illetőleg. Eleintén kitérő választ adott. De én nem tágiték, s csak nőtt bennem a gyanu, hogy a titkolózásban e tisztas hölgy is egyetért atyámmal. Hosszu rimázkodás után megtudtam, hogy ideáloim nevét bizonyos okokból nem tudhatom meg, s meg sem látogathatom, mert Helén (ez

volt keresztneve), nem fogad el látogatást senkitől. Atyám sem látogatja meg soha, csak páholyában. Megtudtam, hogy az a tisztos hölgy nem anyja, hanem nagynénje. Ezzel befordult egy házba s eltűnt előlem. Egy óráig vártam a kapuban, hogy kijövet újra elővegyem; csak akkor vettem észre, hogy a háznak két kapuja van.

Közel álltam az öngyilkossághoz. Elővettem Schillert, és sirva olvastam Carlos keserveit. Jól mondják a bölcsek, hogy a történelem ismétli magát, ime én is egy ilyen ismétlés vagyok, - s valami almanachban meglátván Don Carlos arczképét, úgy vettem észre, hogy külsőleg is hasonlítok a boldogtalan spanyolhoz, kinek sorsára születtem.

Helén tehát anyám lesz! ez járt agyamban, s elment az étvágyam. A kevés evés úgy elgyengítette karakteremet, hogy egy izben vén inasunk, Pál előtt kitértam szivem keserveit. - Nagy szégyenemre vált volna e vallomás, ha Pál történetesen nem az az ember, a ki jól megjegyzi a mit lát, s ilyen ember lévén, rögtön belátta, hogy szivbeli ügyemben nagy hasznomra lehet. Pál ugyanis megesküdött rá, hogy ismeri ideálomat. Azt is tudja, hogy hol lakik. S miután leírta eszményképemet, be kellett látnom, hogy igazat beszél.

Pál világosított föl az iránt, hogy apám majd minden nap együtt kocsiz vele. Még az nap meg is győződhettem róla, Pál utasítása folytán lesbe állva a városerdőben a Hermina kápolnánál. - Pál azt is tudta, hogy hol lakik imádatom tárgya, de ezt - kijelenté - ha térden állva kérném, se mondaná meg, mert ha apám árulásának nyomára jönne, menten föbe lőné. - Pál még jobban rettegett atyámtól mint én. De azt tanácsolá, hogy irjak levelet ideáломnak, ő majd ügyesen kezéhez juttatja, s a választ is meghozza rá. Majd kezeit csókoltam meg e tanácsért. Nem kérdeztem én azután a rejtélyes titkolózásnak semmiféle okát, (szentül meg lévén győződve, hogy Don Carlos esete forog fenn) hanem hozzá kezdtem a levél írásához, és irtam három teljes napig.

Három nap alatt háromszor láttam Helént kocsikázni atyámmal; negyedik napon épen születésem napja volt. Beléptem a 20-dik évbe.

A levél készen volt. Pál magához vette. Aznap este eszményképem véletlenül a színházban volt, s a mint páholyunkba léptem (apám természetesen nem volt ott) s ő észrevett, feltűnő nyájassággal üdvözölt. Én lángvörös lettem erre, szememet elfutotta a vér, úgy éreztem, hogy az egész publicum engem bámul: leültem, s ösztönszerűleg érzem, hogy ez a tekintet az én levelem hatása volt.

Másnap volt a nagy nap, melyet feledni soha sem fogok. Péntekre esett. Rémitő orkán dühöngött; alig lehetett az utcán járni. Este hat órakor érkezett haza atyám, hogy átöltözzék, és ismét látogatóba menjen. Elébe mentem. Pál hunyorított, s kezében valami levélformát mutatott. Ez a válasz, gondolám, s majd összerogytam. Hozzá közelítvén, hirtelen elsikkasztottam, de atyám észrevette, s számon kérte. Én a levelet hirtelen kalapom bélésébe dugtam, s tagadtam mindent. Atyám bement szobájába, s nekem utána kellett mennem, s végig néztem öltözését. Pokoli kinokat szenvedtem. Birtokomban van az ő levele, s nem olvashatom! - Végre elkészült; lekísértem kocsijáig, ott meghagyta, hogy a színházban várjam meg, s azzal elrobogott.

Szabadon lélekztem. Most hát olvashatom az ő levelét: megtudhatom sorsomat. Ha szeret: nőmmé teszem! ha nem szeret: leugrom a negyedik emeletről! ez volt elhatározásom. De oh kegyetlen sors! mikor ezt kimondtam, egy szélroham lekapta fejemről a kalapot, s benne az ő levelét!

Szeptemberi est volt. Teljesen besötétedett. Egy pillanatban elvesztém szemem elől kalapomat, s csak a szél irányáról sejtém, hogy hol kell lennie.

Képzelték önök, hogy nem maradtam vesztve, hanem minden erőmmel üzőbe vettem kalapomat (benne az ő levelét) s versenyt futottam a széllel.

A legborzasztóbb harc fejlődött ki köztem és az elemek közt. Átkozódtam mint Lear király, és agárként szaladtam hol előre hol hátra, úgy a mint a szél dobálta kalapomat. Három utcát végig szaladtam már, a negyedik utca a Dunához vezetett, »ha ezen végig fujja - gondolám - akkor a Dunában pihen meg.« El voltam készülve rá, hogy utána ugrom.

A szél, mintha tudta volna mitől rettegek, egyenesen a Duna felé ragadta boldogságom írott malasztját.

Belevágta egy gázlámpába, összetörte és eloltotta. Pokoli taktika! Kioltani minden világot s úgy szöktetni el szemem elől kalapomat és leveletem, ez az ördögök furfangjára mutat.

A következő lámpáig vakon futottam, ott ismét föltűnt kalapom, féktelen tánczosának láthatatlan karjain lejtve olyan tánczot, melynek zenéje fenéig szakgatta agyvelőmet.

Egy percze úgy hittem elfogtam a drága szökevényt. Mintha bevárt volna, hogy magamat rádobva, testem súlyával szorítsam a földhöz. A merész salto mortále megtörtént: de a kalap tovarebbent, s a szél kaczagta gyötrelmeimet.

Hah! most, most, - de mi ez? Kalapomat a szél nem a Dunába, hanem a legközelebbi ház első emeletének egyik ablakába vágja. Az ablak csörömpölve törik össze és a kalap beleékelve foglyul esik.

Inkább vágta volna a Dunába, oda utána ugorhattam volna; de az első emeletre föl nem ugorhatok. Pedig meg kell szereznem kalapomat, mielőtt valami idegen kezébe kerülne. Ebből botrány lesz, de nekem, ha belehalok is, mindegy.

Megszámláltam hányadik az ablak, mely kalapom börtöne lett, s aztán fölrohanván az emeletre, combinatív berontottam egy előszobába.

Csend volt és sötétség.

»Kérem! Könyörgök. Adják ide a kalapomat!«

Kiálték csaknem önkivületben, mire hirtelen egy női alak bukkant elő.

»Ki ez?« sipítá, s én az első pillanatban felismerém benne ideáлом nagynénjét. De e pillanatban nem volt bennem semmi tisztelet iránta.

»A kalapomat akarom!« orditék most már crescendo, mire a vén asszony majd kétségbeesett. Belém csimpeszkedett (ekkor vettem észre, hogy csak egy foga van, mint a Paphus testvéreknek) s minden erejével kifelé vonszolt.

»Adja ide a kalapomat!«

»Nem lehet bemenni!« - és száraz kezeit számhoz akarta szoritani.

»De én bemegyek, ha a hét fejü sárkány örzi is.«

»Nem lehet?« - nem-e? (igazán nem tudtam mit beszélek) majd meglátom! - a kalapomat az ablakba dobta a szél! - és lármáztam ész nélkül, de nem tehettem róla, mert az a hajtás, melyet, a szelet kergetve, végig csináltam külön embernek is ellágyította volna a judiciumát.

A lármára, veszekedésre, egyszer csak megnyilt a középső ajtó, s kijött rajta egy megdöbbenő alak.

Ránéztem, és rögtön visszakaptam józan eszemet. - Az apám volt.

Józanságom első perczében hajamhoz kaptam, hogy szélfésülte rendetlenségét kissé helyreigazítsam, s ez alatt hebegtem valamit (ugy gondolom) kalapomról, mire apám fagyos hangon kérdé:

- Hogy találtál ide?

- A szél a kalapomat... (nem tudtam tovább folytatni a hebegés miatt.)

- Tudom, hogy levelet irtál Helénnek; hogy merted tenni?

A szél - a kalapom - a szerelem... (ujabb hebegések.)

- Hát nem tudsz várni? Meg akarsz házasodni 20 éves korodban? Gyermekeddel együtt akarsz iskolába járni?

- Én házasodni? - Hiszen ezt nem irtam!

- Nem irtad? Hát minek tekintetted Helént? Tudd meg, ő az én gyám-leányom. Most jött ki a zárdából. Neked szántam feleségül, előbb-utóbb megismerted volna. De te még egy szeleburdi siheder vagy, a kinek tanulnia kell, s a kinek, hogy tanulhasson nem szabad ilyen bolond szerelmesnek lenni.

- Oh! apám! hát Helént nekem szánta? (Majd elájultam a boldogságtól!) Oh! férfinak érzem magam, és fogok tanulni, fáradni, csak hogy az enyém lehessen! De hogyan gyám-leánya Helén, mikor erről egy szót se szólt?

- Majd ugy-e, hogy a bárányra vigyem a farkast. Ő a tied lesz, hanem két évre kiküldelek még Philadelfiába.

- Csak valamivel közelebb!

- No jó; hát Oxfordba!

- És mielőtt elmegyek, láthassam, szólhassak vele, és elolvashassam levelét a mi ott van a kalapomban.

- Sohase olvasd! - azt a levelet nem Helén írta hanem - én!